

XII KORUNK

FÓRUM • KULTÚRA • TUDOMÁNY

BALÁZS IMRE JÓZSEF
BODÓ BARNÁ
CSEKE PÉTER
ERDÉSZ ÁDÁM
FAZAKAS ATTILA
FAZAKAS LÁSZLÓ
FERENCZ ZSOLT
GAZDA JÓZSEF
HEGEDŰS CSILLA
ILYÉS SÁNDOR
JAKAB ALBERT ZSOLT
MARKÓ BÉLA
MÁRKI SÁNDOR
NÉMETH JÚLIA
SZÉMAN PÉTER
TAKÁCS CSABA
TIBORI SZABÓ ZOLTÁN
ZALÁN TIBOR
ZELEI MIKLÓS

10

III. FOLYAM
2018.
OKTÓBER

**ALAPÍTVÁNYAINK
ÉPÍTKEZÉSEI**

XXK

KORUNK

FÓRUM • KULTÚRA • TUDOMÁNY

HARMADIK FOLYAM • XXIX/10. • 2018. OKTÓBER

TARTALOM

FAZAKAS ATTILA • A templom, Régi és új partok (<i>versek</i>)	3
MARKÓ BÉLA • Ez is kell az autonómiához	5
BODÓ BARNÁ • Demokrácia és civil társadalom – kisebbségi léthelyzetben	8
Meghallani a közösségek hangjait. Beszélgetés Takács Csabával a Communitas Alapítványról. (Kérdezett Ferencz Zsolt)	23
GAZDA JÓZSEF • Jövőbe tekintő múltmentés	31
ILYÉS SÁNDOR – JAKAB ALBERT ZSOLT • A Kriza János Néprajzi Társaság	36
HEGEDÜS CSILLA – BERKI TÍMEA • Mertek nagyot álmodni...	43
NÉMETH JÚLIA • Metamorphosis Transylvaniae, metamorphosis Barabás Miklós Céh	48
TIBORI SZABÓ ZOLTÁN • Minerva – a közösség szolgálatában (1920–2018)	53
KÓNYA-HAMAR SÁNDOR • Egyed Péternek (<i>vers</i>)	62
H. SZABÓ GYULA • A marosvécsi Helikon jelenidejűsége érdekében	63
ZALÁN TIBOR • A testében felejtette (<i>vers</i>)	66
SZÉMAN PÉTER • „Megtűrtből elfogadottak lettünk”	68
GYÓRFFY GÁBOR • A médiakutatás és -oktatás háttérintézménye	73

■ TOLL

BALÁZS IMRE JÓZSEF • A Tamási Áron Alapítvány diákja az Alkotás utcától a Mészáros utca felé kanyarodik	78
BODÓ MÁRTA • Csaba testvér titka	79
ZELEI MIKLÓS • Elszakadás	81

■ HISTÓRIA

FAZAKAS LÁSZLÓ • A dualizmus kori Kolozsvárral kapcsolatos források, kutatások és problémák	83
--	----

■ FORRÁSKÖZLÉS • Metamorphosis Transsylvaniae (I.)

Márki Sándor naplója az impériumváltásról	90
---	----

■ MŰHELY

CSEKE PÉTER • „Munkamegosztó szerepelkülönülés” 97

■ MŰ ÉS VILÁGA

SZUSZÁMI ZSUZSA • Művészvilág az *Igaz Szóban* 102

Erdélyi Lajos közelképei. (Kérdezett Csibi László) 107

■ TÉKA

KÉSZ ORSOLYA • Valami furcsa és megmagyarázhatatlan (*Sasszé*) 113

IZSÁN CSABA • Egy újabb erdélyi forráskiadványról 115

ÚJVÁRI DOROTTYA • Kolozsvári emléktöredékek – egy megfigyelt család ... 118

■ TALLÓ

NAGY JÓZSEF – DÁNIEL BOTOND • A Gyergyói Szemle Egyesület
vállalkozásai 121

■ ABSTRACTS 125

■ TÁMOGATÓINK NÉVSORA 127

■ KÉP

BAKÓ KLÁRA

ALAPÍTÁSI ÉV 1926

Kiadja a Korunk Baráti Társaság ■ Tiszteletbeli elnök: DEGENFELD SÁNDOR

Főszerkesztő: KOVÁCS KISS GYÖNGY (történelem) ■ A szerkesztőség tagjai: BALÁZS IMRE JÓZSEF
(főszerkesztő-helyettes, irodalom), CSEKE PÉTER (médiatudomány), RIGÁN LÓRÁND
(filozófia, a Korunk–Komp-Press Kiadó felelős szerkesztője)

■ Gazdasági vezető: KOVÁCS GÁBOR ZSOLT, Grafikai arculat: KÖNCZEY ELEMÉR, SZENTES ZÁGON

■ A Korunk grémiuma: DERÉKY PÁL, ILIA MIHÁLY, KOVÁCS ANDRÁS, POMOGÁTS BÉLA, ROMSICS IGNÁC,
TETTAMANTI BÉLA, ZALÁN TIBOR

■ Kiemelt támogató a Communitas Alapítvány és a Romániai Magyar Demokrata Szövetség.

A megjelenéshez továbbá támogatást nyújt a Nemzeti Kulturális Alap, a Bethlen Gábor Alap,
a bukaresti Művelődési Minisztérium, a Kolozs Megyei Tanács és az Amerikai Magyar Koalíció – Cultural
Foundation for Transylvania

■ Szerkesztőség: Kolozsvár, Str. gen. Eremia Grigorescu (Rákóczi út) 52.

Telefon: 0264-375-035; Fax: 0264-375-093 ■ Postacím: 400750 Cluj, OP.1. cp. 273, Románia;

Internet: www.korunk.org; <http://epa.oszk.hu/00400/00458>; e-mail: korunk@gmail.com

■ Nyomda: ALUTUS, Csíkszereda, Hargita út 108/A. Tel./fax: 0266-372-407

■ Előfizetést a szerkesztőség is elfogad: egyévi előfizetés díja 60 RON.

A KORUNK magyarországi terjesztését Tóth Ernő Béla E. V. végzi;

a lap megrendelhető a következő telefonszámon: 06-303-539-724, illetve e-mailen: erno.toth.deb@gmail.com

■ Revistă culturală finanțată cu sprijinul Ministerului Culturii și Identității Naționale

■ Revistă editată de Asociația de Prietenie Korunk

(400304 Cluj-Napoca, str. gen. Eremia Grigorescu nr. 52.; Cod fiscal 5149284)

■ ISSN: 1222-8338

FAZAKAS ATTILA

A templom

Jó, akkor nézzük újra a testet. Valamikor fontosabb volt. Volt idő, mikor legfontosabb tán. Gyúrta, fekvőtámaszoztatta, tükrökben tartotta az izomesztétikát. Hogy most?! Most éppen van. Eteti, itatja, hordja, viszi stb. Van, mint bármi más, ami körülvesz. Vagy van mellettem, alattam, fölöttem, jön-megy itt-ott, előttem, utánam, körülöttem s utolér, lehang, felém fordul, elköszön, visszatér, előttem áll, elhagy, elhagyom, valahogy úgy... Egy zaccal maradt kávéspohár, előszobában a lerúgott cipőpár, elmosott kézi szappan, egy borítójától megfosztott, csóró könyvgerinc, laptopon por, szöszök, ingek a vállfán, kikopott ingnyak, ablakon túl repülő madár. Sorolhatatlan. Mint minden más, úgy van. Kitűnni?! Már?! Még?! Hiúság, lármás öncsodálat jócskán visszakopott. És nem is az évek. Valami más. Amit benne visz. Az nőtte közben szét ilyen derűssé, formátlanná magát.

Régi és új partok

Tudta az elszakadást,
s hogy fogy, egyre kevesebb, keskenyebb már a visszaút...
Neki még jut, aztán...
(*Talán egy robot majd felmondja rendre e jelentésvesztett sorokat.*)
Bennebb sötétben kísérte az éjjeli Küküllő-part;
fáktól, vadaktól távol volt, hosszúfény lőtte
a nedves aszfalttávot.

Távol vagy / most merre... –
mondogatta s
szívta az Éj tömérdék esőszagát – semmit és
mindent túl a mondhatón már túl egyszerre látott.
Tudta az elszakadást
s azt is, mégis erősebb az: *ott*, sötétben, *odaát*
erdő, mely hozza az éjjeli, frissülő földeknek megvénült
esőszagát.

A kocsi ment, zúgott, kanyargott, gyorsított –
melegben, biztonságban
figyelte, nézte, hallgatta
a testét.

Adja vagy ne adja?
Adja vagy ne adja?

Pedig
nem óvta
egykor
odadobta
mint kusza, régi nagy szerelemnek

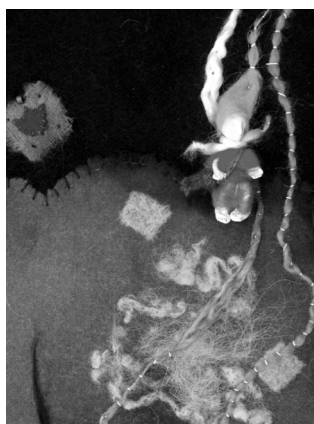
a
teljes
életnek
teljes
önmagát.

MARKÓ BÉLA

EZ IS KELL AZ AUTONÓMIÁHOZ

Amikor annak idején az RMDSZ megalakult, egy rövid ideig ez volt az egyetlen romániai magyar szervezet, és nemcsak politikai szövetségként, hanem civil szervezetként is működött tulajdonképpen. Hiszen a Ceaușescu-diktatúrában önálló közösségi életre nem volt lehetőségük a magyaroknak – a románoknak sem nagyon –, mindent a pártállam irányított. (Az olyan felülről létrehozott kirakatszervezeteket, mint a nevében is szörnyszülött Magyar Nemzetiségű Román Dolgozók Országos Tanácsát nyilvánvalóan nem kell számításba venni.) Az RMDSZ megalakításakor gyakorlatilag semmiféle politikai tapasztalatunk nem volt, de egyikünk-másikunk hál'istennek jól ismerte a két világháború közti szellemi életet. A hetvenes-nyolcvanas években én magam is elolvastam a Trianon utáni időkből sok mindent, memoárokat, dokumentumokat, folyóiratokat, amihez csak hozzá lehetett jutni. Máig úgy vélem, tanulni lehet és kell abból a korból.

Míg politikailag eleink nem voltak igazán eredményesek, többek közt azért sem, mert nem tudták egységbe fogni a magyar választókat, addig irodalomban és művészetben, általában a szellemi életben jelentős teljesítményt nyújtottak, sőt az értelmiség társadalomszervező munkája is rendkívül eredményes volt. Példaként a szövetkezeti mozgalmat említhetném, amelyről egyébként mostanában kevés szó esik, sajnós. Nos személyes tapasztalat nélkül, de mégis fontos történelmi tudással a hátunk mö-

...a civil társadalomra,
egyesületekre,
társaságokra,
alapítványokra oda kell
figyelní,
meg kell hallgatni,
és támogatni is kell
őket folyamatosan, de
beleszólni az életükbe
nem szabad.

gött, úgy vélem, életbevágó döntés volt 1989 végén, hogy egységes politikai képviseletre van szüksége a magyar közösségnek, és ezzel egyidejűleg viszont megkezdjük egy sokszínű civil társadalom fölépítését. Azért fogalmazok többes szám első személyben, mert kezdetben, mi tagadás, mi is „felülről” hoztuk létre az új szakmai és civil szervezeteket, többek közt a Romániai Magyar Pedagógusok Szövetségét, vagy alakítottuk újra a régieket, mint például az Erdélyi Magyar Közművelődési Egyesületet. Természetes volt akkor, hogy nem elég spontán kezdeményezésre várni, fel kell gyorsítani ezt a közösségszervező folyamatot, aztán nagyon hamar el is kell engedni a létrejött civil szervezetek kezét, hiszen nem az a dolguk, hogy a politika szolgálóleányai legyenek. Kivéve az RMDSZ máig tartó felelősségét, hogy a civil társadalomra, egyesületekre, társaságokra, alapítványokra oda kell figyelni, meg kell hallgatni, és támogatni is kell őket folyamatosan, de beleszólni az életükbe nem szabad. Mindez szépen hangzik természetesen, de a valóságban nagy-nagy önmegtartóztatásra van szüksége a politikának, hogy ezek az elvek érvényesüljenek.

Hány meg hány civil szervezet születésénél bábáskodtam én is. Csak az alapítványokat sorolom, azokat sem mind: Aranka György Alapítvány, Bernády György Alapítvány, Communitas Alapítvány, Iskola Alapítvány, Janovics Jenő Alapítvány, Kós Károly Akadémia Alapítvány. Van olyan, amelynek nincs már köze az RMDSZ-hez, mások meg ma is szorosan együttműködnek a szövetséggel. Azt hiszem, nem is igazán érzékeljük mostanában, hogy milyen hosszú utat tett meg 1989 óta az erdélyi magyar társadalom a civil építkezésben, és hogy olyan artikulált közösséget hoztunk létre, amely képes egyrészt a politikai szolidaritásra, másrészt a különböző civil szervezetek segítségével önálló életet tud élni. Állítom, a plurális civil erő legalább olyan fontos, mint a politikai egység. Egyikről sem szabad lemondani. Sokszor gondolok mostanában szorongva arra, hogy hol ide, hol oda próbálunk integrálódni, csak azt nem vesszük észre, hogy a legnagyobb esélyünk az önállóság, csakis így tudunk elérhető jövőt építeni magunknak itt Erdélyben.

1995 novemberében Takács Csabával, az RMDSZ ügyvezető elnökével együtt Cristoph Pan professzor, a FUEN akkori elnöke meghívására néhány napig Dél-Tirolban voltunk, azzal a céllal, hogy ott a helyszínen, a különböző közigazgatási, oktatási, kulturális intézményekben tanulmányozzuk az autonómia működését. Sziklaóriások őrzik Dél-Tirolt, a települések egy része is csupa sziklára épült. Máig nem felejttem, egy ilyen hegyi faluban a polgármester elmondta nekünk, hogy azon a kétezer lakosú településen több mint kétszáz egyesület és alapítvány működik, a nőegylettől a vadásztársaságig vagy olvasókörig minden megtalálható. Igen, ez is az autonómiához tartozik. Vannak hatáskörök, amelyeket másoktól kell megszereznünk, nekünk például Bukaresttől, de olyan jogok is vannak, amelyekkel máris rendelkezünk, csak élni kell velük. A civil társadalmat nem lehet egyszer s mindenkorra felépíteni, a civil társadalom: maga az építkezés.

Kollégáimmal rég terveztük, de végül csak néhány évvel ezelőtt hoztuk létre a Kós Károly Akadémia Alapítványt, és máris azt kell látnom, egy ilyen alapítvány új ablakot nyithat kifelé is. Hiszen ez az RMDSZ politikai alapítványa tulajdonképpen, sajátos kapocs a civil gondolkodás és konzultáció meg a politikai érdekérvényesítés között. Kós Károly nevét viseli, mert az erdélyi magyar önállóság legmarkánsabb hirdetője mindenképpen a *Kiáltó Szó* szerzője. Akadémiának neveztük az alapítványt, nem nagyozolásból, hanem mert tanult és tanított

folyamatosan Kós Károly is, tanulniuk és tanítaniuk kell az erdélyi magyar politikusoknak is, utánpótlást kell nevelniük. Ablak tehát befelé is, nem csak kifelé. Viszont Brüsszelig is ellátni innen tényleg: tagja a Kós Károly Akadémia az Európai Néppárt alapítványának, a Wilfried Martens Centernek, és ez arra is lehetőség, hogy részt vegyünk abban a szakmai munkában, ami ma talán a legfontosabb Európában is, de itt Erdélyben számunkra nem most kezdődik, ugyanis kezdettől fogva arra a kérdésre próbálunk válaszolni: hogyan lehet egyszerre politikai entitásként és plurális értékközösségként is létezni. Más szóval: az Európai Unió politikai egységére szükség van, de ugyanúgy szükség van a civil sokszínűségre is. Etnikailag, regionálisan, kulturálisan. Lám, nem is különbözik olyan nagyon a mi itthoni dilemmánk attól, amivel Brüsszel is küszködik.

BODÓ BARNA

DEMOKRÁCIA ÉS CIVIL TÁRSADALOM – KISEBBSÉGI LÉTHELYZETBEN

A kisebbségi civil szerepe [...] a nemzetben való megmaradás szolgálata, s ez fontosabb számadatoknál megelvont eszmei tartalmaknál.

Mi van a demokráciával?

■ Minap még azt hittük: tudjuk, merre haladunk a demokrácia nem mindig egyenes útján. Ma tele vagyunk bizonytalansággal. Kérdések sorára nincs válasz.

Úgy tűnik, a változások egyik kiváltója a 2008-as világválság, minekutána Francis Fukuyama már nem a történelem végéről, hanem a történelem jövőjéről készít elemzést (Fukuyama 2012). Mi történik körülöttünk, a nyugati-európai típusú konszolidált demokrácia miért és hogyan került válságba, miért kérdőjeleződnek meg öröknek hitt igazságok, miért erodálódnak rendszerek? Mert szociológiai tény, hanyatlak a politikai pártokba, a demokrácia intézményeibe vetett bizalom, egyre több jel mutatja a demokráciának, mint a jogi szabályozások, procedúrák és intézmények sajátos együttesének válságát (Miszlivetz 2012). Miközben a civil társadalomban beindult változásokat az alapvető folyamatok, a demokrácia értékeinek és rendjének (át)alakulására vetíti vissza, Miszlivetz megállapítja, hogy „[a]z intézményi struktúrák és viselkedési mintázatok egész rendszere fog várhatóan eltűnni, vagy a felismerhetetlenségig átalakulni a globális transzformáció folyamatai során, miközben új formák, új struktúrák, új regulációs folyamatok indulnak el” (Miszlivetz 2012. 64.). A demokrácia válságának gyökereit a piacok, kormányok, társadalmak és a közvetítő média egyre inkább egyensúly nélküli és egyenlőtlen viszonyában látja.

Általános az egyensúlyhiány, megváltozik a globális és a lokális viszonya, te le a világ kétértelműségekké és ellentmondásokkal. Reich tíz éve megfogalmazott feladatlistája ma is érvényes, miszerint fogalompárokat kell(ene) újraértelmezni: globális és lokális, területi és nem területi, kirekesztés és befogadás, nemzeti és nemzetek feletti – ezek egyre szövevényesebben fonják át az egyéneket, a társadalmak és politikai közösségek mindennapjait (Reich 2008). Elemzés tárgyává kell tenni a demokrácia mint eszme és a demokrácia mint formális intézmények és jogi procedúrák összessége közötti ellentmondásokat és kétértelműségeket.

Fokozódnak a demokrácia mindennapi gyakorlatával, elsősorban a politikusokkal, a politikai pártokkal és a kormányokkal kapcsolatos elvárások és következtetések csatlódások. A növekvő elvárások kapcsán két nagyobb mozgatóerőt jelöl meg Mészlivetz: a szabadság és szabad döntés aspirációinak erősödését, valamint az életszerűségeket javításának, a jó élet megteremtésének a követelményét. Bár az ismeretlen felé tartó nagy átalakulás évtizedekkel korábban elkezdődött, ezt sokáig elfedték az ideológiák, mítoszok és propagandagépezetek politikai leplei, mindezekelőtt az, hogy a tömegek hittek a demokrácia két aspektusának szétválasztásának lehetőségében. Erősödő vélemény, hogy nem lehet elválasztani a fokozódó társadalmi és értékproblémákat a mélyülő gazdasági és pénzügyi válságtól, ezt a napi szinten ismétlődő és meglepő intenzitással folyó utcai zavargások, tüntetések, nemegyszer erőszakba torkolló spontán elégedetlenségi megnyilvánulások jelesül bizonyítják.

Ebben a kontextusban kérdésessé válik a demokrácia meghatározása, a fogalom relativizálódik. Miközben azt állítja, hogy a demokrácia nem csak egyféle és nem csak liberális lehet, Larry Diamond értelmezésében a liberális demokrácia a minimális intézményi meghatározottságon túl az állampolgári szabadságjogok széles körű tiszteletben tartását is biztosítja, azaz a többségi elven történő állami döntések körét szűken értelmezi, és tág teret enged az egyéni értékek kifejezésének (Diamond 1999). A demokrácia ezen táguló, képlékeny, politikai tartalommal és értékkel telített definíciója oda vezetett, hogy a demokrácia értelmezése egyre inkább az adott politikai kontextustól és kulturális közegtől függ, mintsem objektív tudományos ismervektől. Ezért Diamond cinikus megjegyzése, hogy a demokráciát tíz politológus tizenegyféleképpen értelmezi.

A valóságosan létező demokráciák száma az elmúlt fél évszázadban jelentős mértékben megnőtt, okai: az értékváltozások és a posztmodern szabadság- és választási törekvések megerősödése, továbbá a valóságban létező gyenge és gyakran csupán elvont kritériumok és a könnyen változtatható szabályrendszer. Két új tendencia mutatkozik: ezek egyike a kormányzati cinizmus, a másik az önkényes meghatározások, az alulról építkező, önszerveződésre és önmobilizálásra épülő és világszerte terjedő civil társadalmi kezdeményezések irányába mutat.

A törekvések/elvárások és a valóság közötti növekvő szakadék viszonylag új jelenségekkel is magyarázható. Politikusok gyakran panaszkodnak arra helyi és nemzetállami szinten egyaránt, hogy bár elméletileg elszámolással tartoznak választóiknak a döntéseikről, a gyakorlatban sokszor távoli gyámkodó intézmények utasításait kell követniük, és nem dönthetnek szabadon, azaz nincs választásuk alapvető fontosságú kérdésekben. Egy ilyen helyzet következményei komolyak és messzire hatóak, mivel a gyámkodás kiüresíti a nemzeti szuverenitást, és delegitimálja a demokráciát nemzeti szinten; erősíti az egyre általánosabb vélekedést, hogy „senki nem tehető felelőssé” nagy és döntő fontosságú kérdések-

ben; következésképpen hozzájárul a demokratikus intézményekbe és politikusokba vetett bizalom további csökkenéséhez.

A demokráciák kiürülésének és a nemzetállamok meggyengülésének európai folyamataival gyakran összekapcsolják a sokszintű kormányzás kérdését. Az Európai Unión belül tagállamokként működő nemzetállamok egy általuk választott szupranacionális entitás részeiként szabadon delegálják döntéshozataluk, azaz szuverenitásuk egy részét nemzetek feletti szintre. Ezzel demokratikus legitimitásuk csökken nemzetállami szinten, miközben az új szupranacionális entitás nem képes megszerezni a demokratikus legitimitást. Ezért állítják sokan, hogy a transznacionális döntéshozatal gyengíti a nemzetállami szintű demokratikus intézményeket, ugyanakkor nem vezet automatikusan transznacionális/európai szintű demokratizálódáshoz. Ebben a környezetben a nemzetállamok képtelenek garantálni saját alapelveiknek, a jognak és a demokráciának a megvalósulását, hiszen „mindazoknak, akiket egy közösségi döntés érint, részt kell tudni venniük a döntéshoz vezető demokratikus folyamatban” (Tinnevelt–De Schutter 2009, idézi Miszlivetz 2012. 79.).

Gondoljuk tovább: ez az elvárás további kérdéseket vet fel a demokratikus folyamatok globális és transznacionális résztvevőivel kapcsolatban. Demokrácia nincs általában, mindig egy bizonyos közösségre vonatkozik. Ki mondja meg, hogy ki is az a „mi”? Ki kell-e mindenképpen jelölni a „mi” és az „ők” közötti határt? Ki képes meghatározni, hogy kik az „érintettek”? Milyen identitás lehet az alapja a globális/transznacionális demokráciának? Szükséges-e, hogy bármely demokráciához egységes identitás tartozzék, más szóval: igaz-e, hogy a saját identitás elengedhetetlen feltétele a demokratikus önrendelkezésnek? Ezekre a kérdésekre kellene világos válaszokat találni. A válaszkeresés során számba kell venni a demokrácia értelmével, lehetőségeivel, formáival kapcsolatos alapvető kérdéseket.

Európán túli tágabb vonatkozásban, a globális átalakulás szintjén, növekvő kiszámíthatatlansággal, felfordulásokkal és összeomlásokkal kell számolni – elegendő az arab tavasz 2011-et követő eseményeire utalni. A mai korszak a bizonyosságok vége, a bizonytalanság új korszaka. Miszlivetz, némi nosztalgiával, 1989-re utal, amikor az új mozgalmak, demokratikus ellenzéki körök, hálózatok, a Kelet–Nyugat párbeszéd interakciójából új víziók és fogalmak születtek. A civil társadalomnak akkor megjelent új nyelvezete egyszerre jelentette a legalitásnak, a törvény uralmának a tiszteletben tartását, az önkorlátozást és a radikális egyet nem értéshez, a társadalmi önkifejeződéshez, a demokrácia új formáihoz, megújításához való jogot. És az új nyelvezet egy új paradigmának, a kultúrával, azaz kulturális sokféleséggel párosuló civil társadalom paradigmájának volt a kifejeződése. A demokrácia civil társadalom általi demokratizálásának aspektusa 1989 egyik legfontosabb hozadéka.

Civil társadalom és a demokrácia esélye

■ Miszlivetz nem állítja, de felvetése kontextuálisan utal arra, hogy a bajba jutott demokrácia esélye a civil társadalom lehetne. Vizsgáljuk meg ezt a kérdést.

Napjainkban (is) önmegújító demokráciára volna szükség. Kérdés, hogy a ma érvényes civil társadalom fogalom megnyitja-e az utat a demokratikus tér kitágítása és újraértelmezése felé, illetve nyitva is tartja-e azt. Ez akkor valósulhat meg, ha a civil társadalom a közélet arénájaként jelenik meg, ahol a különféle

szereplők, gondolatok, értékek, aspirációk és érdekek szabadon ütköznek és összebékülnek, befolyásolják, keresztezik, gyengítik, kioltják vagy éppen erősítik egymást. Ekként egyfajta kreatív káosz, a fennálló és átmeneti rend újrateremtésének vagy újrafogalmazásának konszenzusos melegágya.

Mit jelent és miként értelmezendő a civil társadalom mint a közjó megkerülhetetlen alkotórésze? Miszlivetz idézi a berlini Wissenschaftszentrum *CiSoNet* (Civil Society Network) című, 2005-ös projektjét, ebben összegzik a fogalom különféle aspektusait, miszerint „a civil társadalom fogalma: a) magában foglalja az egyesületek, kezdeményezések, mozgalmak és hálózatok közösségét egy olyan társadalmi térben, amely kapcsolatban áll mind a kormányzattal, mind az üzleti világgal és a magánszférával, de mégis különbözik tőlük, b) azon társadalmi tevékenységek körére utal, amelyek a nyilvánosság szférájában folynak, és az erőszakmentesség, a diskurzus, az önszerveződés, a civilitás, a sokféleség elfogadása jellemzi őket, valamint c) „egy univerzalisztikus igényekkel rendelkező projekt, amely folyamatos változásokon megy keresztül miközben határokat átlépve terjeszkedik” (CiSoNet 2005, idézi Miszlivetz 2012. 75.). Michael Edwards (2010) általánosít és egyszerűsít, még világosabban különbözteti meg a civil társadalom három aspektusát. E szerint a civil társadalom a) jó társadalom, azaz egyfajta elérendő cél, utópia; b) az állandó önszerveződés terepe, azaz egyesületi élet; nem utolsósorban pedig c) a közsféra (idézi Miszlivetz 2012. 75.). Mindkét értelmezés múltorientált, az utóbbi vitatható is. Miként lehet elérendő cél egy világosan nem értelmezhető állapot? Miért éppen a(z utópikus) civil társadalom a jó társadalom?

Ezek az értelmezések a civil társadalom elméletének klasszikusait, J. Keane-t és M. Walzert idézik, akik álláspontját ma sokan vitatják. Visszaulva 1989 előtti időkre, a kommunista rendszerekben valódi civil társadalom nem létezhetett, az állami szabályozás és a bürokrácia szorítása mindent megfojtott. Ebben a közegben a civil társadalom e szabályozási mód antitéziseként jelent meg, egy meghatározott politikai stratégia megfogalmazásának eszközévé vált: ez a stratégia elutasította a kelet-európai rendszerek bürokratikus kommunizmusát, ezzel egyidejűleg azonban számba vette azokat a nehézségeket is, amelyek a Nyugatot egyre inkább eluraló gazdasági liberalizmus hegemoniájából adódtak. Egyszerűen John Keane, Michael Walzer, valamint a hasonló álláspontot képviselő elméleti szakemberek a civil társadalmat olyan radikális politika megtestesülésének tekintették, amely mindenféle kapcsolatot megszakított a hitelüket vesztett kommunista rendszerekkel (Little 2002).

Napjaink civil társadalmáról egészen más értelmezésekkel találkozunk. Szimpatikus álláspont a Tomka Miklósé, aki szerint a civil társadalom kifejezés valójában semmi mást nem jelent, mint az olyan alulról építkező társadalmat, amelyben a különböző csoportok megtalálják önkifejeződési módjukat és az egyéb csoportokkal való együttélés mikéntjét (Tomka 1998). A. Gergely András kétszintű fogalomról ír, értelmezésében „a civil társadalom fogalmában tehát találkozunk a »nagytársadalom«, a makrogazdaság egy történeti típusa, az erre épülő társadalmi rétegződés és etika, egzisztencia és létfilozófia [...], valamint a helyi érdek, a lokális értéktér, a horizontális tagoltság és kapcsolatrend újkori tapasztalata egyaránt” (A. Gergely 2017). A. Gergely figyelmeztet, hogy eltérő fogalmi képpel operál a gazdaságtörténet, mással a politikai-igazgatási logika, megint mással az érdekképviselési, ismét újabban a polgári engedetlenségi, eltérővel a néprajzi-kistáji és így tovább. A szemléleti sokrétűség alapvető jellegzetesség,

korunkban egymásra épülő, egymást át- meg átszövő, egyre gazdagodó fogalmi térbe kerül a civil társadalom fogalma. Szakanyagokban visszatérő álláspont, hogy demokratikus körülmények között a gazdasági szféra, a politika (hatalom) és a civil társadalom jól elkülöníthetők egymástól. A civil társadalom világát jellemzi, hogy a polgárok sajátos formális és informális csatornák révén autonóm célokat követve, önmagukat közösséggé szervezve, öntevékenyen szolgálják a saját és a közösségük érdekeit.

Adrian Little azt vallja, hogy a civil társadalom nem annyira a szabad társulás és a konszenzus terepe, mint inkább a versengés és a nézetkülönbségek színtere, ezért nem értelmezhető a közösségi harmónia és a teljes egyetértés szférájaként. Számolni kell állami és piaci befolyással is (Little 2002). Szerinte problematikus a feltételezés, hogy a társadalomnak létezhet olyan szektora, amelyet hermetikusan el lehet szigetelni az állami befolyástól, és nincs arra példa, hogy ez az elképzelt állapot megvalósítható lenne. El kell fogadni, hogy a civil szervezetek működését meghatározza az állammal kialakított kapcsolatuk, mely minden esetben összetett, többrejtű és bonyolult. A lényeg: az állam határozza meg a civil szervezetek működésének jogi, gazdasági kereteit, és ellenőrzi ezek betartását, továbbá szabályozással és támogatáspolitikával befolyásolja a civil szervezetek tevékenységének orientációját (Benedek–Scsaurszki 2008. 5.). Little megfogalmazásában a döntéshozás minden egyes esetben rányomja bélyegét a civil társadalom formájára és jellemzőire. Röviden, az állam döntő fontosságú cselekvő a jelenkori társadalmakban, és várhatóan az interakciók színterét alkotó gazdasági feltételeket az állam valamiképpen mindig szabályozni fogja. Ebből következően a civil társadalom nem jelenti a viszonyok szilárd, egyértelmű paramétereiken nyugvó rendszerét, ellenkezőleg, formáját és határait tekintve is állandóan változó, újraértelmezendő struktúra. A civil társadalom újraértelmezésére vonatkozó vitában nagy valószínűséggel az állami intézményeket kell továbbra is kulcsszereplőknek tekinteni.

Keane és Walzer szerint a civil erények, jelesül a bizalom, jótékony hatással vannak a társadalmi-gazdasági megelégedettségre. Úgy gondolják, hogy a civil társadalom semleges terep, melyen mind a piacorientált, mind az állami szervezetek versenghetnek és együttműködhetnek, megszabadulván a bürokrácia és a túlzott szabályozás béklyóitól. Fukuyama azt vallja, hogy ha képesek lennénk tanulni a gazdag civil hagyományokkal rendelkező társadalmaktól, akkor nemcsak a civil társadalom virágozna fel, hanem a kapitalista gazdaságok is, vagyis a civil társadalom alkotja azt a központi kulturális alapelemet, amely lehetővé teszi a sikeres gazdaságok virágzását (Fukuyama 1996). Szerinte a civil társadalom feltámasztása képes lenne biztosítani a kapitalista gazdaságok zökkenőmentes működéséhez szükséges bizalmat és társadalmi tőkét.

Ezt az álláspontot sokan nem osztják, bírálják. A civil társadalom nem merev, kőbe vésett rendszer, feltételei a politikai döntéshozatal folyamatában alakulnak, és kulturális meghatározottságuk mindenképpen alatta marad a Fukuyama által vizionált szintnek. A civil társadalom nem tekinthető semlegesnek vagy apolitikusnak, mivel valójában ez az a színhely („a közélet arénája”), ahol az állam és a piac ellentétes szemléletét egymáshoz közelítjük. Vannak szerzők, akik már a 2000-es évek elején a civil kezdeményezések szerepének gyengüléséről beszéltek, mivel egyre nagyobb a szakadék a társadalmi elvárás és a tényleges működési feltételek között (Carson 2002). Putman szerint az ezredfordulón csökkent az amerikaiak civil szerveződési vágya, kevesebb a másokat segítő kez-

deményezés, csökken a közösségi ügyekben való részvétel (Putman 2000). Fukuyama válasza erre: egymásnak ellentmondó tendenciák érvényesülnek, a csökkenő tendencia nem általános (Fukuyama 2000).

A civil társadalommal foglalkozó elméleti szakemberek sokféle koncepciót dolgoztak ki a piac szerepét illetően, valamint arról, hogy a civil társadalom támogatása milyen hatást vált ki. Az egyik véletlen a már többször említett Francis Fukuyama képviseli, aki szerint különböző testületekre van szükségünk, például az egyházakra és a jótékonyossági intézményekre, melyek az embereket beágyazzák a civil társadalomba, és a kialakuló viszonyrendszereket később ki lehet terjeszteni a gazdasági szférára. Vagyis a civil társadalmi tevékenység nem önmagában értékelendő, azon túl, hogy önmagukban véve milyen egészségesek, meghatározó az is, hogy miként segítik elő a gazdasági folyamatokat. Fukuyama a piac és a civil társadalom viszonyát szimbiózisként írja le, értelmezése nem túl eredeti kísérlet a liberális politikai gazdaságtan életben tartására (Fukuyama 1996).

A bizalom, a társadalmi tőke vonatkozásában tisztázni kell, hogy egészen más, mint a pénztőke vagy az emberi tőke. Nem az egyén tulajdona, hanem közösség birtokolja, őt jellemzi. Kákai László szerint a társadalmi tőke csak akkor „megszerezhető”, ha az egyének átveszik egy közösség morális normáit (Kákai 2010). Putman sokat idézett könyvében (*Making Democracy Work*, 1993) ír arról, hogy a társadalmi bizalom forrása a hatékony és széles körben beágyazódott civil társadalom, azaz a civil társadalom súlya és sűrűsége. A társadalmi bizalom a közösségi aktivitás kontextusában bontakozik ki igazán. Putnam értelmezésében a társadalmi tőke, illetve az azt felépítő bizalom közjószág, kollektív ismérv. Kákai figyelmeztet Putman érvelésének gyenge pontjára, nevezetesen arra, hogy az egyén szintjén nehezen bizonyítható az önkéntes társulásokban való részvétel és a társadalmi bizalom magasabb foka közötti szoros korreláció. A társadalmi tőke kialakulását és fejlődését társadalmi bizalom és sűrű kapcsolatháló valóban képes elősegíteni, csak hogy napjainkban éppen a bizalmatlanság erősödik, az esélyegyenlőtlenség növekszik, a hagyományos közösségi szolidaritás pedig csökken, csökken tehát a közösségi aktivitás is. Ettől elvben érvényes Kákai állítása, hogy a diffúz elégedetlenség tudatos politikai törekvéssé, közéleti aktivizmussá válásában nagy szerepe van/lehet a civil társadalomnak (Kákai 2010).

A civil társadalom napjainkban tapasztalható fokozódó kisajátítása szorosan kapcsolódik a gazdasági globalizációhoz, az új piacok kialakítása kikényszeríti újabb és újabb területek bekebelezését, amelyek korábban nem voltak kitéve a piaci feltételeknek. A mai civil mozgalmak alapkönfliktusai a globalizáció szociális, ökológiai és demokratikus szempontból fellépő problémái. A globális civil társadalom fogalma a civil társadalmat helyezi globális keretbe, célja a hagyományos, nemzetállami keretekbe ágyazott társadalomtudomány perspektívájának meghaladása azzal, hogy „egy nemzeti, regionális vagy helyi társadalmak fölött és azokon túl látható társadalmi szféra, globális civil társadalom létezését” posztulálja. (Anheier–Glasius–Kaldor 2004. 18.). Jellegetes szereplőik, az NGO-k (nem kormányzati szervezetek) a civil társadalom és a demokratikus intézményrendszer ismert, fontos segítői, egyben az európai uniós intézmények és más nemzetközi szervezetek fő partnerei is. A nem kormányzati szervek magán-személyek vagy magánkollektívák által szabadon alkotott csoport, a társadalom érdekében fejtik ki alapvetően nem nyereségorientált, nonprofit tevékenységüket komoly közvélemény-formáló erővel rendelkeznek, sőt bizonyos NGO-k

nemzetközi befolyása jelentősebb, mint egyes államoké, politikai szervezeteké. Ideológiailag egyáltalán nem függetlenek. Befolyásuk és elismertségük onnan ered, hogy a vállaltan politikai szervezetekkel szemben helyzeti előnyben vannak, hiszen magukat civilnek, szakmainak és függetlennek pozícionálják.

A. Giddens szerint a civil társadalom értéke abban áll, hogy lehetőséget biztosít korunk társadalmának arra, hogy a globalizáció mindent elnyelő, ellenőrizhetetlen kilengéseivel szemben egységesen lépjenek fel. A civil társadalom bekebelezésének kérdései, melyek a gazdasági globalizáció alapjául szolgáló szemléletből adódnak, nála nem kapnak túl nagy hangsúlyt. Ez az álláspont azt jelenti, hogy a civil társadalom semleges terep, melyen mind a piacorientált, mind az állami szervezetek versenghetnek és együttműködhetnek, megszabadulván a bürokrácia és a túlzott szabályozás béklyóitól (Giddens 1999, idézi Little 2002). Ez az értelmezés nem veszi figyelembe a gazdasági és politikai szereplőket mozgató specifikus és eltérő racionalitásokat, illetve a bennük megtestesülő hagyományos érdekeket.

Egyre többen beszélnek a civil társadalomról a nem fizetett munka társadalomban betöltött szerepe kapcsán. Ulrich Beck figyelmeztet arra, hogy fel kell ismerni a nem fizetett tevékenységek jelentőségét, és meg kell vizsgálni azokat a társadalmi és gazdaságpolitikai kezdeményezéseket, melyek ezeket legitimálhatják, és növelik a politikai gazdaságtan hagyományos értékeihez viszonyított társadalmi tekintélyüket (Beck 2000). A kibontakozó szociális-gazdasági folyamatok okán szokás beszélni a munkanélküliség kockázatairól, a fizetett munka társadalomban betöltött funkciójáról, az állampolgári létről. Ezzel kapcsolatosan merül fel a kérdés, hogy a civil szférára milyen hatással van/lehet a piac, a gazdaság racionalitása.

Összefoglalva, a civil társadalom következtetés útján konstituált tér. Diszkurzív konstrukció, gyakorta antagonisztikus aspektusokat kíván segíteni, mely aspektusok saját identitását is módosítják. A civil társadalom sokrétű, egyben identitásképző tér, a jelen problémáinak egyfajta regiszterét jelenti, és a társadalmi konfliktusok természetét fejezi ki. A radikális demokratikus elmélet szerint a civil társadalom nem koherens terület, nem az állami szabályozás hiányával határozhatjuk meg, hanem számos eltérő, egymással versengő szemléletmód együtteseként, amelyek nemcsak az államból erednek, hanem a piacból is. A civil társadalom tehát vitatott terület, nem egy lezárt szféra, amelynek konszenzussal kijelölt határai vannak.

Kisebbség – demokrácia – civil társadalom

■ A nemzeti kisebbség egy nemzetiesítő államban (Brubaker 2006) elkülönülő, külön etnikai azonosságtudattal rendelkező csoport/közösség. Kikerülhetetlen a többség–kisebbség dichotómia. A kisebbség csakis a többséghez való kapcsolatában értelmezhető, a két csoport egymás reciprokjaként nyer értelmet. A kisebbség elsődlegesen a nemzetállam strukturális, illetve politikai homogenizáló hatásaival szemben tételezi önmagát, közösségként ezzel a fő szemponttal kapcsolatosan szerveződik. Ez a belül lévő kívülállás bizonyos rendet hoz létre, alapja az ellenkezés, mivel a modern állam az élet minden területére behatol, a modern társadalom egyetemes értékrendje erőszakosan megváltoztatja a hagyományos (kisebbségi) identitást. Ezzel szemben jön létre a kisebbségek közösség-vágya, a hagyományos nemzeti értékek iránti elköteleződése (Bodó 2016).

A kisebbségben élő etnikai közösségekről társadalom értelemben szoktak igen gyakran szólni, miközben a kisebbségi társadalom fogalomként alig tisztázott. Beszélhetünk-e társadalomról abban az esetben, amikor a „társadalom” meghatározó intézményei, bár a közösséget szolgálják, bizonyos értelemben „kapu-intézmények”, illetve reprezentálnak. A kapujelleg azt jelenti, hogy bár kisebbségi az iskola vagy a színház, de a többségi társadalom intézményi rendszerének is részét képezik, egyszerre kettős elvárásnak tesznek eleget. A reprezentálás pedig arra vonatkozik, hogy a kisebbségi értékek fel- és bemutatását szolgálják különböző kontextusokban.

Kisebbségi léthelyzetben sérül az egyes (politikai, gazdasági, civil) szférák elkülönülésének az elve. Ennek vannak sokatmondó, pontosabban a kisebbségi léthelyzetet tökéletesen illusztráló példái. A Romániai Magyar Demokrata Szövetség (RMDSZ) az országban élő magyarság legjelentősebb politikai képviselője – a román politikai rendszerben pártként nyilvánul meg. A törvényhozásban képviseli a kisebbségi magyar érdekeket, gyakran kormánykoalíció részese. Nemzetközi szinten is pártként jelenik meg, amennyiben képviselőit bejuttatja az Európai Parlamentbe, illetve nemzetközi pártszövetség tagja. Ugyanakkor jogi bejegyzése, vagyis a román törvények szerint civil egyesület: az egyesületi törvény alapján jegyezték be, aminek értelmében a civil szférához kellene tartoznia. Ezt az „identitást” bizonyos helyzetekben hivatkozási alapként használja: például amikor a román költségvetésből a kisebbségi nemzeti közösségek számára megítélt pénzügyi eszközöket megkapja, illetve ezeket az alapokat kezeli. De a képlet még ennél is bonyolultabb, ugyanis az RMDSZ 1993-as belső strukturális reformja a szövetséget a romániai magyar közösség önkormányzataként tettelezte, és hosszú éveken át a szervezeti struktúra is az önkormányzati modell alapján épült fel. Bár ezen a téren történtek változások, maga az idea, a közösségi önkormányzat önminősítés a szervezet dokumentumaiban olykor ma is visszaköszön. Ebben a helyzetben pedig sérül a civil szervezetekkel szembeni alapvető elvárás, hogy nem törekszik a politikai elit helyébe lépni, nem kíván szerepet vállalni az államirányítás feladatában – hiszen az RMDSZ évtizedek óta kormányzati tényező Romániában.

Kisebbségi alapdilemma: ki a civil és kivel szemben kell a közösségi érdekeket képviselni? Vannak szerzők, akik a kisebbségi civil szervezetek hármas függőségéről beszélnek: a támogatásokat illetően függnek a magyar közösség politikai képviselőitől (RMDSZ), függőségben vannak a román kormányzati szervekkel szemben, illetve a harmadik függőség és egyben lehetőség az anyaország kormányzati szerveivel szemben alakul ki.

Duray Miklós egy 2015-ös budapesti konferencián tartott előadásában (*Civil szervezetek kisebbségi létben*) arról beszélt, hogy a kisebbség csak kisebbség–többség viszonylatban értelmezhető (Duray 2015). Ha a „kisebbség” tartja magát kisebbségnek, eleve alárendeli létét a többség akaratának, ha a „többség” tekinti őt annak, eleve hátrányos helyzetbe hozza, mert kizárja őt az egyenrangú életből. Kisebbségnek nevezni egy kulturálisan, nyelvileg, történelmileg meghatározható népcsoportot, közösséget csak aritmetikai szempontból lehet. Ez a civil társadalom értékrendje szempontjából elfogadhatatlan. A kisebbségnek nevezett társadalmi csoportot közösségként kell kezelni, lélekszámától függetlenül. Ez a civil vagy polgári egyenrangúság (nem egyenjogúság!) első számú alapelve ebben a kérdésben. De mivel a kisebbség kifejezés ma létező és bevett fogalom, engedményt tesz, ha ezt kizárólag a közösség (népcsoport,

nemzetrészt) lélekszámára vonatkoztatják, és nem a közügyekkel kapcsolatos döntéshozatalból való kizártságára, mint ahogy az történik világszerte.

Losonczi Alpár egy dolgozatában a hegemonisztikus állam törekvéseire utal (Losonczi 1994). A nemzeti demokrácia, a többpártrendszer és a nemzetállam együttélése a többségi etnikumokat részesíti előnyben, s a polgári jogokra való hivatkozás ellenére is (mint például Szerbiában) a többségi etnikumnak mint a jogok őseredeti birtoklójának és hordozójának, a mindenkori faktikus többségnek biztosít kollektív jogokat. Ha a kisebbség számára nem biztosítanak kollektív jogokat, akkor marad a status quo, az a helyzet, hogy a fennálló helyzettel szemben pozicionálja magát. Losonczi felteszi a kérdést, hogy lehetséges-e a demokratikus akaratképzés közegeinek létrehozása, amennyiben az esetleges „színhelyek” alárendelődnek egy nemzetállami, „strukturális” hatalomnak, mely a kulturális, politikai és gazdasági források egyenlőtlen elosztását gerjeszti? Ebben az esetben milyen szerepet tölthet be az esetleges kisebbségi civil társadalom? Mennyire pluralizálható a társadalom egy szűkre szabott nemzetállami térben? Továbbá vannak-e a vajdasági magyarság körében olyan szociokulturális erőforrások, amelyek előremozdíthatják a kisebbségi civil intézmények kialakulását? És utal a kisebbségi elitkérdésére.

Érdemes utalni egy különben komoly romániai elemzésre a civil társadalom helyzetéről. A *Dialogue for Civil Society*. Report on the state of civil society in Romania, 2005-ben készített tanulmány nemzetközi (CIVICUS) felkérésre készült. A 100 oldalas meghaladó átfogó elemzésben nincs szó nemzeti kisebbségekről – pedig volt magyar tagja a szerzői gárdának.

A civil társadalommal foglalkozó kortárs irodalmat John Keane három csoportba sorolja (Keane 2004. 38.). Az első csoportba tartozó szövegekben a civil társadalom a társadalmi-politikai erők és az intézmények közötti összefüggések értelmezési keretként jelenik meg. A második csoportba sorolja a pragmatikus szerzőket, akik számára a civil társadalom mindenekelőtt irányelv és akcióterv, a jó társadalmi berendezkedés eszköze. Keane ide sorol olyan klasszikusokat, mint Thomas Hobbes, Edmund Burke és Tom Paine, mai képviselői között említi Guillermo O'Donnellt, Ernest Gellnert, Karl Poppert, Juan Linz és Alfred Stepan. A harmadik irányzat képviselői megkérdőjelezik a pragmatizmus erkölcsi felsőbbbbségét, és (John Keane, Robert Putnam, Richard Rorty és Adam Seligman) azt igyekeznek igazolni, hogy a civil társadalom a demokrácia szükséges feltétele. Van, aki külön kategóriaként tartja számon azokat a szerzőket (pl. Jeffrey Alexander, Ralf Dahrendorf), akik szerint a civil társadalom a szolidaritás, az egymásra való kölcsönös reagálás szférája (Vercseg 2004. 6.).

Három, illetve négy irányzat, értelmezés. Kérdés, ezek közül hova tartozik, melyikbe sorolható a kisebbségi civil társadalom. A válaszkérés további kérdéseket indukál a civilek és hatalom viszonyát illetően, hiszen a megjelenő etnikai dimenzió és ennek lehatárolási nehézségei alig képezik elemzések tárgyát.

Ha vesszük a(z immár) klasszikus értelmezést, miszerint a civil szerveződések a demokrácia iskolái, akkor a civil szerepvállalás gyakran idézett dimenziói: felelősek vagyunk szűkebb-tágabb környezetünkért; együttműködés erősítése; szolidaritás gyakorlása; szabadidő hasznos eltöltése; valahová tartozás tudata; hasznosság érzése. Ezen szempontok egyike sem utal kimondottan kisebbségi léthelyzetre, amikor olyan sajátos kérdésekkel kell számolni, mint kisebbségek politikai önmeghatározása, többség(i hatalom) és a kisebbségi közösség közötti

viszony, az identitásválasztás szabadsága (Bíró 1995), a kisebbségi közösségépítés (Szarka 2004).

Érvényes viszont, hogy a civil társadalom felszabadít az állami ellenőrzés nyomása alól, ugyanis a civil társadalom felfogható szolidaritásszféraként, amelyben megfogalmazódik és megnyilvánul egy önmagát reprezentáló közösség. Amennyiben ez a szolidaritásközösség létezik, kifejeződik a (közvéleményben), saját kulturális kódokkal és narratívákkal rendelkezik, sajátos intézményi formákat ölt, és történelmileg elkülöníthető interakcionális gyakorlatokban mutatkozik meg, mint az egyenlőség, a kritika és a tisztelet.

Lévén, hogy a civil társadalom értelmezéseit Kelet-Közép-Európában mindmáig áthatják az egykori diktatúrák örökségei, vagyis fő jellemzőként a tagadást, a hatalommal való szembenállást említhetjük, napjaink kisebbségi közösségei számára is létező problematikával állunk szemben. Hiszen a térség procedurálisan demokratikusnak nevezhető rendszerei nem kerestek és nem találtak választ a kisebbségek demokratikus integrációjára. Romániában a hatalom magának vindikálja a jogot, hogy a kisebbségek helyzetéről a végső, nemzetközileg is érvényes véleményt kimondja – a kisebbségek megkérdése nélkül. Marad az „egységes” nemzettel szembeni kisebbségi ellenállás, ami kiterjedhet helyi/regionális társadalmi kérdésekre, modernizációs elmaradottságra, tradicionális szerepre, a kultúra, a nyelv és a vallás veszélyeztetettségére, főleg olyan esetekben, amikor a nyelv (a vallás) a többségtől való különbözőség jelképe. Elfogadott tétel, hogy a kisebbség „alkalmazkodása”, változási-asszimilálódási hajlandósága sosem lehet teljes, nem kerülheti el az enyhébb normasértést. S mivel a kultúrák, akármilyen zártak is, sosem statikus egységek, átélhetik, hogy többségi, hatalmi oldalról nap mint nap fenyegetést vagy büntetést kapnak. A hagyományok és a különböző kultúrák együttélése, kölcsönös elismerése talán kialakíthat olyan helyzetet az egyes országok szintjén vagy regionálisan, ahol az együttélés működik – de ehhez mindkét oldalon tudatos szerepértelmezésre és -vállalásra van szükség.

Alain Touraine szerint, aki az elsők között ismerte fel az új világhelyzet és a civil szféra kapcsolatát, a posztindusztriális társadalomban új társadalmi paradigma alakul ki, amikor a társadalmi élet köztes szereplői válnak alkotó tényezővé (Touraine 1969). A civil társadalom ilyen felfogása ideológiai alapot nyújt a legfejlettebb országok irányította világrend fenntartásához. Ezzel ellentétben áll az alulról szerveződő civil mozgalom, amelynek legfőbb célja az önvédelem, az emberi élet alapvető feltételeinek (élelem, biztonság, élhető környezet, kultúra) biztosítása. A társadalom tagjainak önkéntes mozgalma ezzel a mindenkor államhatalom kötelességét látja el/vállalja át, amennyiben az állam ezt nem teljesíti.

Amennyiben a helyi dimenzió felől, „alulról” közelítünk a megfogalmazott kérdéshez, több fogódzót találunk. A helyi társadalom alakításában és strukturalizálásában komoly szerepet vállalhatnak a kisebbségi civil szervezetek. Ennek fokmérői és választható módozatai a következők: 1. Mekkora a közvetlen befolyásuk a helyi közhatalomra, a döntésekre? 2. Mennyire hatékonyak a partnerség intézményei (szerződések, delegálások, fórumok, civil referensek, közös felépések, kölcsönös támogatások stb.)? Ez utóbbi vonatkozhat a kisebbségi civil szervezetekre, és jelenthet szerződéses kapcsolatokat, feladatátvállalást és ennek megfelelő finanszírozást. Ez utóbbi, politológiai szempontból, a helyi köz-

politikában (local policy) való szerepvállalásként értelmezhető (Brachinger 2005).

Összefoglalva: kisebbségben általában, de főleg szórványban a civil szervezetek nem tagolódnak a társadalmakra jellemző hármas rendszerbe, ugyanakkor a politikai-gazdasági-civil szerepvállalás között kialakuló(ult) összefonódások a civilitás lényegét kérdőjelezi meg (Bodó 2002). Miközben tagadhatatlan, hogy a civilek közösséget szolgálnak, részt vállalnak a helyi közpolitika feladataiból. A kisebbségi civil társadalom esetében is a kijelölhető főbb szerepek a következők: a közszféra és a magánszféra közötti közvetítés, a társadalmi kontroll biztosítása (helyi szinten), társadalmi-szakmai csoportok érdekeinek képviselete, a társadalom önszerveződési igényeinek megfelelően a (helyi) közjó szolgálata.

Erdélyi magyar civil szféra

■ Jó ideje, mintegy két évtizede fogalmazódott meg a romániai magyar civil szférát illetően a dilemma, hogy beszélhetünk-e autentikus, céljait és feladatait világosan artikuláló és azokat következetesen kivitelező romániai magyar civil társadalomról (Bodó 2002). A kérdés köré vita is szerveződött annak idején, és a nemleges választ adók a kisebbségi magyar civil társadalom ellenőrző funkciójának a hiányával indokolták álláspontjukat. A kisebbségi civil szféra, amennyiben kizárólag a saját közössége felé fordul, lemond arról, hogy a kormány és általában a központi politika felé üzeneteket fogalmazzon meg, akkor – bár tételesen nem mondja ki – éppen az általános ellenőrző funkció nemlétét igazolja vissza.

A kisebbségi civil tehát saját akaratából és önnön erőforrásaira támaszkodva közösséget szolgál. Teszi ezt azért, mert a közösséghez tartozás az egyik alapvető emberi igény: a közösséghez tartozó ember védelmet talál, és biztonságban érzi magát, gondjait, problémáit könnyebben képes orvosolni, a csoportban önkifejezése, identitása az általa vállalt értékek mentén mutatkozik meg. Továbbá erősödik társai által, s nem utolsósorban idejét is a számára legkedvezőbb módon töltheti el. Ezért a civil társat keres: társul olyanokkal, akik hasonló módon viszonyulnak a közösséghez, akikkel értékrendjük hasonló.

Kisebbségi civil szféra létezik, de kialakulásának folyamata eltér a civil társadalom megjelenésének folyamatától. A kisebbségi civil szerveződések alakulási folyamata egy általános feleszmélés strukturális tárgyiasulása és mozgalmá állandósulása. A folyamatnak megvannak a hely- és időfüggő sajátosságai, s ebben meghatározó, hogy az elitek milyen hagyomány-értelmezéseket jelenítenek meg, illetve miként viszonyulnak a társadalomfejlődés alapvető kérdéseire. Ugyanakkor maga a folyamat nem választható el a civil társadalomról és a civil szféra helyzetéről szóló, időben a jelzett tényezők függvényében hangsúlyeltolódásokat mutató diskurzustól.

A kisebbségi társadalom intézményrendszerének modellálására eddig csak kísérletek történtek. Kiss Tamás szerint a modellálás útjában ugyanis több komoly nehézség áll. „Ezek között az első helyen áll a kisebbségi intézményrendszer behatárolásának kérdése, a kisebbségi és többségi intézmények megkülönböztetése. Így például a tagság nemzetisége vagy nyelvhasználat alapján nem tehető egyértelmű különbség magyar és román intézmények között, hisz a teljesen magyar és teljesen román nyelven működő intézmények szélső helyzetei mellett a nyelvhasználat kisebb-nagyobb mértékben keveredhet is, vagy idősza-

kosan változó is lehet. Az intézmények céljainak etnikai vonatkozása (azaz az intézmény deklarált céljai szerint erdélyi magyar »ügyet« szolgál-e vagy nem) az etnikai besoroláshoz látszólag egyértelműen használható változót képez, ám ezzel kapcsolatban is problémák merülnek fel” (Kiss 2010. 140.).

A kisebbségi civil szervezetek létrejötte sok esetben hiányzó közösségi funkciókra adott válaszként értelmezendő. Kisebbségi kontextusban nem valósul meg a köz- és a magánszféra dichotóm szétválasztása. Ezért érthetünk egyet Fábíán Ernővel, aki szerint a kisebbség civil szféra „kényszerűségből alakul és elkerülhetetlenül beszűkített, éppúgy nem lehet teljes értékű, mint a kisebbségi lét” (Fábíán 1993. 5.). A gondolatot Papp Z. Attila viszi tovább, és állítása nehezen vitatható: „a kisebbségi civil társadalom szükséges rossz: szükséges, mert a kisebbség tagjai itt szabadnak érezhetik magukat, ellenben rossz, mert beszűkítő jellegű. A civil társadalom eszméje itt a kisebbségi közösséget jelenti” (Papp Z. 2000).

Kisebbségi léthelyzetben mindenekelőtt arra volna szükség, hogy világosan, az összes szereplő bevonásával megtörténjen a vállalt/vállalható szerepek felmérése és szervezeti visszaigazolása. Ugyanis ha egy civil szervezet tudományos feladatot vállal, akkor az önkéntesség kérdése az elindulás mozzanatán túl átértékelődik: a vállalt feladat közfeladat, amelyet mindenkoron állami/költségvetési támogatással végeznek, vagyis a civil önkéntesség mellé a biztonságos működés érdekében hozzáadandók további szempontok, illetve feltételek: a működés folytonossága, biztonsága, a tudományos életre jellemző minőségbiztosítási eljárások érvényesítése, és a sor folytatható.

Az a civil világ, amely szolgálat, állami/közösségi feladatokat vállal át és lát el, az szinte bizonyosan nem fog a civil alapértékek kérdésével foglalkozni. A kisebbségi civil szféra kettős értelemben is kiszolgáltatott. Kiszolgáltatott az elérhető források vonatkozásában, illetve abban az értelemben is, hogy a civil önkormányzatiság eszméjét milyen relációban értelmezzék és képviseljék. Az első kérdés lényege: ha a civilek „feladatátvállalók”, akkor természetesen elvárják, hogy az átvállalt feladatokra valamilyen hatalmi struktúra pénzt biztosítson. Ez lehet az állam, amelynek polgárait szolgálják a vonatkozó programok, s ha ez nem történik meg, lehet az anyaország, amely a kulturális nemzet eszméjének jegyében felelősséget érez és vállal a kiszakadt nemzettársaként és közösségeikért. Szóba jöhet egy harmadik tényező is, és pedig a vonatkozó kisebbség politikai képviselete, amely az államtól jövő pénzek vonatkozásában átirányító-továbbító szerepet játszik, s ilyenként a pénzek elosztásában a szerepe az államénál fontosabb lehet.

Erdélyben egy ideje keveset foglalkozunk a civil építkezés kérdésével. Ez nem jelenti azt, hogy elégedettek lehetünk. Legalább fél évtizede látjuk, hogy menet közben valami megcsuklott, a civil társadalom hajója valahol léket kapott. Elindult egyfajta szétfejlődés az erdélyi civil világban. A konkrét szerepet vállaló, nemzetek esetében állami intézményekhez rendelt közösségi feladatköröket teljesítő szervezeteink – Erdélyi Múzeum-Egyesület (EME), Erdélyi Magyar Kulturális Egyesület (EMKE), Erdélyi Magyar Műszaki Társaság (EMT), Kriza János Néprajzi Társaság, Romániai Magyar Közgazdász Társaság és a sor folytatható – esetében folyamatos és egyre szakmaibb feladatvégezsről beszélhetünk. A másik oldalon, a kulturális-társadalmi végeken, kisebb központokban és faluhelyen a civil szervezeti tevékenység egyre nehezebb, rapszodikus, le-leáll. Egyre több az alvó szervezet. Nem működnek (jól) a civil ernyőszervezetek, az általános civil képviselet ügye is sok kérdés megfogalmazására ad alkalmat. Bár

szó van az általános ernyőszervezetek – Erdélyi Magyar Civil Szervezetekért Alapítvány (időközben megszűnt), illetve a Magyar Civil Szervezetek Erdélyi Szövetsége – forrásközpontként történő működéséről, ez inkább elvárás, mint létező gyakorlat.

Több esetben is (Papp Z. Attila, Kiss Tamás idézett munkáiban) előfordul a civil szférát illető folyamatok korszakolása. Az utóbbi években komoly változások észlelhetők a civil mozgalomban, ezért részben új korszakolást vázolok fel. A korszakhatárok nem élesek, viszont a jelenségek hangsúlyosan másak, tehát váltásról kell beszélni.

Kezdeti időszak: 1990–1995 között – nagy szervezetalapítási kedv, fő hangsúly a kultúra és az oktatás kérdésein, identitás megőrzése, védelme.

Átmeneti időszak: 1996–1998 között – változások a romániai helyhatóságokat illetően, új helyi költségvetési törvény, a helyi közösségekkel kapcsolatos feladatok részben átadhatók civil szervezeteknek. Helyi szerepek letisztulása és feladatmegosztás. Elindul a civilek támogatása helyhatósági forrásokból.

Ősztönzési időszak: 1999–2002 között – az RMDSZ több megyében, mindenekelőtt szóránymegyékben szervezetek létrehozatalát segíti ott, ahol helyi szinten veszélyben vannak a magyarság intézményei, elsősorban az iskola. A korszak végén a civil szféra érzi erejét, komoly szerepet kíván magának nemcsak a közösségi feladatok teljesítésében, de a döntések meghozatalába is bele kíván szólni.

Stagnálási időszak: 2003–2010 között – alakulnak új szervezetek, de kevesebb. Az RMDSZ és a civilek közötti kapcsolat megromlik, nincs közös elképzelés a szféra jövőjét, prioritásait illetően. Változik a támogatási politika, a magyar kormányzati forrásokról a hangsúly áttevődik a romániai központi pénzekre, illetve a helyi, önkormányzati forrásokra. Elindul a civil szféra szétfejlődése: az RMDSZ-párti szervezetek támogatása biztonságosnak mondható, a civil függetlenség képviselői panaszkodnak a forráselosztásra. És elindul egy vezetőváltási folyamat is. Húsz évvel a diktatúra bukása után az első generáció kezd kiöregedni, elérkezik az idő arra, hogy átadják a stafétát. Sok esetben erre nincs lehetőség, hiszen sok az „egy személyes” szervezet, ahol a vezető kiesése a tevékenység leállásával egyenértékű. Ez esetekben beszélünk alvó szervezetekről, amikor a szervezet csak jogilag él.

Mozgalmi időszak: 2010-től kezdődően. Civil ébredésről, új szerepértelmezésről is beszélhetünk. Ugyanis 2000-ben, a nagybányai cián-katasztrófa idején a magyar civilek némák maradtak, semmilyen civil reakció nem történt, kivéve a nemzetközi szervezetek fellépését. Amikor viszont a Verespatak közelében levő aranytartalék ciános módszerrel történő kitermelésének kérdése a 2000-es évek végén élesbe fordult, és a bányászatot kezdeményező cég beszerzett több szükséges engedélyt, akkor a civilek megmozdultak. A civilek fellépése meghatározó volt abban, hogy a projektet sikerült leállítani. Magyar vonatkozásban ekkor, 2011-ben jelenik meg az *Igen, tessék!* mozgalom Kolozsvárt, amelynek egyik fontos célja a tudatos magyar nyelvhasználat elősegítése. Korábban a nyelvi jogokkal kapcsolatos kérdéseket a civilek a politika területéhez tartozónak tekintették. Ugyanebben a regiszterben működik a szintén kolozsvári *Musai-Muszáj* mozgalom, amely közéleti kérdésekben nyilvánul meg határozottan és következetesen, ezek egyike a kolozsvári többnyelvű helységnévtábla. Ha ide vesszük a marosvásárhelyi *Civil Elkötelezettség Mozgalmat* (CEMO) is, akkor látható, hogy új jelenségről kell beszélni. Továbbá a Székely Nemzeti Tanács mellett működő *Siculitas Egyesület* is több esetben peres úton keresi igazát.

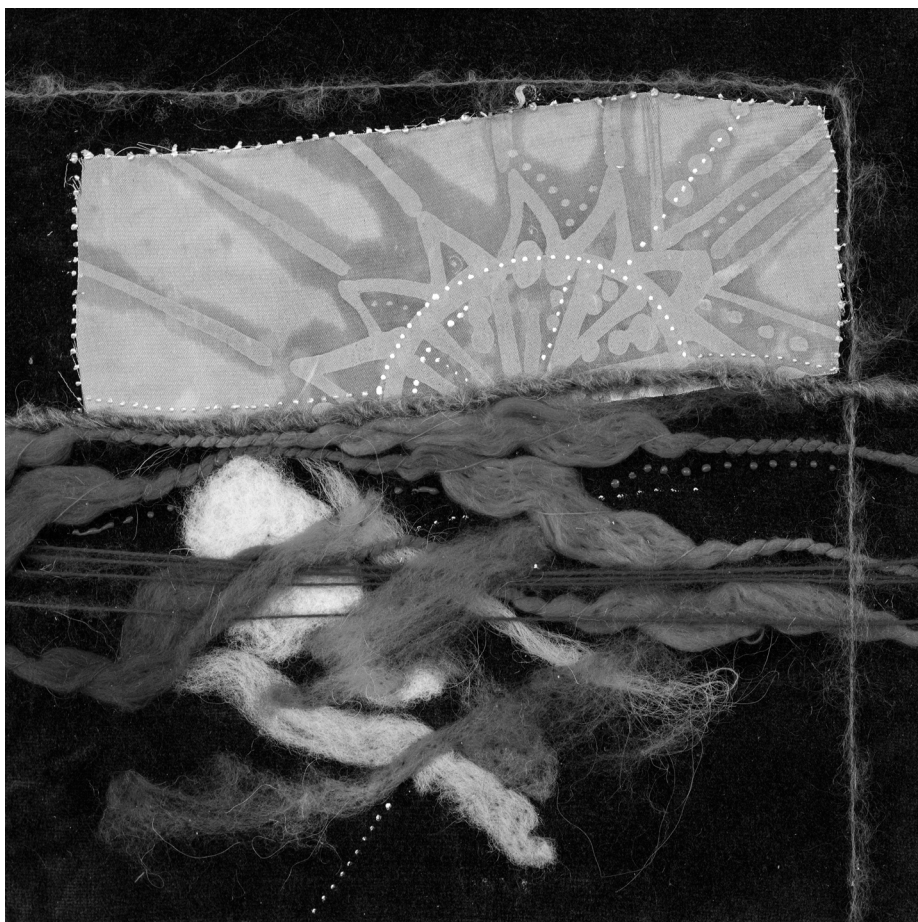
Visszatérő kérdés az erdélyi/romániai magyar civil szférát illetően, hogy hány civil szervezet létezik. Kötő József, az EMKE elnöke 1999-ben közölte, hogy 1432 önálló jogi személyiségként bejegyzett szerveződést tartanak nyilván. 2000 körül más forrásból is előbukkan az 1500-as adat. Az Erdélyi Magyar Civil Szervezetekért Alapítvány, amely éveken át a Civil Fórumok szervezője volt, elnöke (Egri István) révén a 2000 szervezetre vonatkozó számot valószínűsítette. Az adatot igazoló elérhető adatbázisról nincs tudomásom. Sokatmondó, hogy 2009-es kutatásában Kiss Tamás alig 1200 szervezetről rendelkezett adatokkal. 2015 óta a Magyar Civil Szervezetek Erdélyi Szövetsége (MCSZESZ) módszereken, megyénként végzi a civil szervezetek jegyzékbe vételét. 2018 nyarán a nyilvántartott szervezetek száma meghaladja a 2200-at. Ez azt jelenti, hogy a romániai magyar civil szféra szervezetsűrűsége jelentős mértékben alatta van a romániai értéknek.

A civil társadalom kisebbségi feltételek között nemcsak a szervezetek által léteznek, hanem a közösségi mentalitás szintjén is. Az önépítő falusi kisközösségektől kezdve, a lakóköznyezet megszépítésére létrejött informális vagy társasházi közösségeken keresztül az árvízkárosultak önkéntes megsegítéséig még sok mindent beleérthetünk. A civil társadalom létének erősségét tehát csak óvatosan szabad a hivatalosan bejegyzett nem kormányzati szervezetek számával mérni. A kisebbségi civil szerepe, igen sok civil önértelmezésében, a nemzetben való megmaradás szolgálata, s ez fontosabb számadatoknál meg elvont eszmei tartalmaknál.

■ IRODALOM

- A. Gergely András: *Kisebbségben: a „civil társadalom” másképp közelítése*. 2017. <http://www.maszol.ro/index.php/kisebbssegben/83580-kisebbssegben-a-civil-tarsadalom-maskepp-kozelitese> (2018.09.05.)
- Anheier, Helmut–Glasius, Marlies: *Globális Civil Társadalom I–II.*, Mary Kaldor (szerk.). Typotex, Bp., 2004.
- Beck, Ulrich: *The Brave New World of Work*. Polity Press, Cambridge, 2000.
- Benedek Gabriella–Scsaurszki Tamás: *Mi és ők? A civil szervezetek és az állam kapcsolata Magyarországon*. The Sasakawa Peace Foundation, 2008.
- Bíró Gáspár: *Az identitásválasztás szabadsága*. Osiris–Századvég. Pro Minoritate Könyvek. Bp., 1995.
- Bodó Barna: *Civil önépítkezés*. Magyar Kisebbség 2002. (25) 3. sz.
- Uő: *Civil szerepek és a kisebbségi lét*. In: Fricz Tamás et al. (ed./szerk.): *Civilitika*. Méry Ratio, Bp., 2016. 159–186.
- Brachinger Tamás: *Civilek és a politikai hatalom*. *Civil Szemle* 2005. 1. 45–59.
- Brubaker, Rogers: *Nemzeti kisebbségek, nemzetiesítő államok és anyaországok az új Európában*. REGIO 21006. 3. 3–29.
- Carson, Emmett D.: *Public Expectations and Nonprofit Sector Realities: A Growing Divide with Disastrous Consequences*. Nonprofit and Voluntary Sector Quarterly 2002. no. 3. pp. 429–436.
- CiSoNet “Towards a European Civil Society (CiSoNet)” Wissenschaftszentrum Berlin Project, 2002–2004.
- Dialogue for Civil Society*. Report on the state of civil society in Romania, 2005. An international action-research project coordinated by CIVICUS. Bucharest.
- Diamond, Larry: *Developing Democracy, Toward Consolidation*. The John Hopkins University Press. Baltimore, 1999.
- Diamond, Larry: *The Spirit of Democracy*. New York, 2008.
- Duray Miklós: *Civil szervezetek kisebbségi létben*. Konferencia-előadás. Bp., 2015. <https://felvidek.ma/2015/05/duray-miklos-civil-szervezetek-kisebbségi-létben/> (2018.09.01.)
- Edwards, Michael: *Why social transformation is not a job for the market?* Open Democracy 26 January 2010. <http://www.opendemocracy.net/openeconomy/michael-edwards/whysocial-transformation-is-not-job-for-market>
- Fábián Ernő: *Az autonóm társadalomszerveződés előzményei*. Meditáció a civil társadalomról Erdélyben 2. *A Hét* 1993. 25.
- Fukuyama, Francis: *Trust: The Social Virtues and the Creation of Prosperity*. Free Press, London, 1996.
- Uő: *Nagy szétbomlás*. Európa Könyvkiadó, Bp., 2000
- Uő: *The Future of History*. Foreign Affairs January/February 2012.
- Giddens, Anthony: *Runaway World: How Globalisation is Reshaping Our Lives*. Profile Books, London, 1999.
- De Schutter, Helder (ed.): *Global Democracy and Exclusion*. Chichester: Wiley–Blackwell.
- Kákai László: *Civil társadalom: van-e visszaút a polgári civil társadalom felé?* Politikatudományi Szemle 2010. 1. 158–164.
- Keane, John: *A civil társadalom: régi képzetek, új látomások*. Typotex. Bp., 2004.

- Kiss Dénes: Az erdélyi magyar civil szféráról. *Civil Szemle* 2010. 3. 139–154.
- Little, Adrian: A civil társadalom újragondolása. A radikális politika és a meg nem fizetett tevékenységek elismertetése. 2002. [http://www.eszmelet.hu/adrian_little-a-civil-tarsadalom-ujragondolasa-a-radikalis/\(2018.09.01.\)](http://www.eszmelet.hu/adrian_little-a-civil-tarsadalom-ujragondolasa-a-radikalis/(2018.09.01.))
- Losonczi Alpar: A vajdasági magyar kisebbség és a civil társadalom viszonylatának kérdéséhez. 1994. http://adattar.vmmi.org/cikkek/4491/letunk_1994.1-2_05_losonczi_alpar.pdf (2018.09.01.)
- Miszlivetz Ferenc: A demokrácia és a civil társadalom átalakulása a globális térben. *Civil Szemle* 2012. 1. 63–82.
- Papp Z. Attila: A civil társadalom eszméje a romániai sajtónyilvánosságban. *REGIO* 2000. 3. sz. 179–218.
- Putnam, Robert: *Making Democracy Work: Civil Traditions in Modern Italy*, Princeton University Press, 1993.
- Uő: *Bowling Alone. The Collapse and Revival of American Community*. New York: Simon and Schuster, New York, 2000.
- Reich, Robert: *Supercapitalism: The Transformation of Business, Democracy and Everyday Life*. New York: Knopf. 2008.
- Szarka László: Kisebbségi léthelyzetek – közösségi alternatívák. Lucidus, Bp., 2004.
- Tinnevelt, Ronald; De Schutter, Helder: *Introduction: Global Democracy and Exclusion*. *Metaphilosophy* 40 (1):1–7 (2009)
- Tomka Miklós: Egyház és „civil társadalom”. *Vigilia* 1998. 5. sz. <https://vigilia.hu/regihonlap/1998/5/9805tom.html> (2018.09.03.)
- Touraine, Alain: *La société postindustrielle*. Paris: Denoël, Paris, 1969.
- Vercseg Ilona: *Közösségfejlesztő leckék kezdőknek és haladóknak*. Közösségfejlesztők Egyesülete, Bp., 2004.

MEGHALLANI A KÖZÖSSÉGEK HANGJAIT

Beszélgetés Takács Csabával a Communitas Alapítványról

„Láss is, ne csak nézz! Érezd a társadalmat, a beavatkozási pontok szükségességét, az igényeket, sose próbálj többet vállalni, mint amire képes vagy. Ne csapd be az embereket, ne ígérj nekik olyan dolgokat, amelyek megvalósítására nem lennél képes. De ha valamit megígértél, akkor úgy mérlegeld az erőforrásaidat és eleve a romániai politikai helyzetet, hogy azt alakítva, befolyásolva meg is tudd valósítani. A cselekvő embert, a pályázót semmi sem tántorítja el jobban, mint amikor úgy érzi, hogy meg tudja valósítani az elképzeléseit, de tőle független okokból, akár egy támogatás vagy egy jogszabály hiányában dugába dől az egész. Mi ezt tudjuk, ezért a dolgunk az, hogy lehetőség szerint biztosítsuk a jogi keretet és a támogatáshoz szükséges anyagi hátteret, megkönnyítve ezáltal a civil szervezetek, a társadalmi élet szereplőinek, résztvevőinek munkáját” – vallja Takács Csaba, az idén húszéves Communitas Alapítvány elnöke, az RMDSZ korábbi ügyvezető elnöke. Véleménye szerint a Communitas Alapítvány a legegyszerűbb, legkövetlenebb, legkönnyebb pályázati rendszert kínálja, egyik legfontosabb ismérve pedig az erdélyisége – hiszen az erdélyi magyar közösségben gondolkodik –, és bízik a pályázóiban. Évente mintegy négyezer pályázat sorsáról dönt az a 130 személy, akik tagjai a különböző szaktestületeknek (ifjúsági, könyvkiadás, művelődés, sajtó, sport, szórvány, utazástámogatás, egyetemi szakmai gyakorlatot támogató szaktestület, alkotói ösztöndíj), ezenfelül pedig még Erdély-szerte sokféleképpen igyekeznek segíteni az erdélyi magyar közösség intézményrendszerének fejlődését, fennmaradását.

■ – Még mielőtt visszatekintenénk a kezdetekre, a Communitas létrehozásának körülményeire, beszéljünk az alapítvány rendelkezésére álló pénzalapokról. Hogyan néz ki az a folyamat, amelynek eredményeként hozzájut a különböző szervezetek, egyének támogatásához szükséges összegekhez?

– A Communitas Alapítvány az RMDSZ közhasznú jogállású intézménye; fő anyagi forrása a költségvetésből származik, amit évente fogad el a parlament. Ezt a keretet a kormányfőtitkársághoz tartozó, nemzeti kisebbségekért felelős államtitkárság veszi át, és felel érte első fokon. A kormányfőtitkárságon átrendezik a keretet: az egyik rész az államtitkárság által kezelt összeget tartalmazza, a másik pedig – a teljes keret mintegy 75-80 százaléka – a parlamenti képvisellel rendelkező kisebbségi szervezetek összességéből álló Nemzeti Kisebbségek Tanácsának testületéhez kerül.

Ez az eljárás intézményesített jogköre Romániában a nemzeti kisebbségeknek. A testületben általában a parlamenti választásokon elért eredmények függvényében 19-20 szervezet vesz részt, vitatja meg és dönti el az egy szervezetnek jutó összeg nagyságrendjét, az általuk elfogadott kritériumok szerint. Ezt a kormány nem módosítja, és kormányrendelet által kap jogerőt a felhasználásra. A rendszer közel húsz éve jött létre, és működik. Nem sok hazai intézményről mondható el ugyanez, és minden elfogultság nélkül állíthatom: meghatározó szerepe volt és van az RMDSZ-nek, ugyanakkor méltányolni kell a többi nemzeti kisebbség szervezeteinek pozitív szerepét is.

Lényeges mozzanata a kisebbségi tanács által elfogadott végső listának az ezt megelőző politikai jellegű egyeztetés, amelyre minden évben sor kerül. A támogatások nagyságrendjét illetően: ezeket általában a mindenkori szövetségi elnök és a többi kisebbségi szervezet frakcióvezetője „harcolja ki”, egyeztetve a pénzügyminiszterrel és a parlamenti pártok elnökeivel; nemcsak a kormánypárttal, hanem az ellenzékkel is, hiszen így demokratikus és előnyös az utólagos viták, ellenszavazatok, esetleg populista cirkuszok elkerülése érdekében. Az egyeztetés mögött rengeteg munka van, ami természetesen nem a nyilvánosság előtt zajlik, mint általában a költségvetés-tervezet elkészítésének kabinetvitái.

– *Az 1998. február 2-án keltezett alapító okirat és annak 2006-ban aktualizált változata is világosan felvázolja azokat a célokat, amelyeket az alapítvány teljesíteni szándékozott és szándékszik mind a mai napig; belefér ebbe mások mellett a kulturális tevékenységek támogatása, kulturális örökségünk helyi, regionális és országos szinten való megőrzése, valamint ösztöndíjak biztosítása is. Hogyan találkozott a Communitas életre hívásának szükségessége az RMDSZ célkitűzéseivel annak idején, úgyszólván a kezdetekkor?*

– A Communitas volt az első alapítvány, amit a szövetség bejegyzett. Működése, civil társadalmi szerepe nem lehetett más, mint az alapító RMDSZ-é: tehát az, hogy immár anyagi forrásokkal is támogassa a magyar közösség nemzeti identitásának megőrzését és fejlesztését; konkrétan mindazokat az egyesületeket, alapítványokat, szakmai szervezeteket, oktatási és egyházi intézményeket, amelyek az erdélyi magyar közösségért dolgoznak. Ugyanígy azokat az egyéneket is, akik alkotnak, tanítanak, a képzőművészet, irodalom, tudomány, oktatás különböző területein tevékenykednek, közösségsszervezéssel foglalkoznak, és még sorolhatnám.

Mint ismeretes, Erdélyben, Romániában a kilencvenes évektől közel tíz évig gyakorlatilag támogatási rendszer a magyarországi költségvetési forrásokból működött. A legismertebb az Illyés Alapítvány volt; talán az egyetlen olyan forrás, amely a romániai magyar civil szervezeteket, az újraindult, újralakult, újraserveződött vagy teljesen új kezdeményezéseket pályázati rendszeren keresztül támogatásban részesítette. Az RMDSZ 1996 után, kormányzati szerepvállalása révén, a politikai és érdekképviseleti szerepe mellett arra törekedett, hogy olyan intézményrendszert hozzon létre, amelynek autonóm leosztási rendszere legyen, hogy az a kiszámíthatóság és a tervezhetőség biztonságát nyújtsa hazai forrásokból is a pályázóknak.

A többi nemzeti kisebbség képviselőjével közösen 1997-ben – a Tokay György által vezetett kisebbségi minisztérium közreműködésével – a pártok törvénye és a pártok finanszírozási törvénye mellett sikerült elfogadtatni azt a jogszabályt is, amely rendezte a parlamenti képviselővel rendelkező nemzeti kisebbségek szervezeteinek költségvetési támogatását. Hiszen ők nem a parlamenti választásokat szabályozó választási törvény pártokra vonatkozó előírásának megfelelően jutottak be a parlamentbe, hanem az alkotmányban és a választási törvényben biztosított pozitív diszkrimináció alkalmazása nyomán. Így nem kerülhettek be a pártok finanszírozásának jogszabálya szerint, amely az 5 százalékos küszöbhez kötötte a finanszírozást.

Az RMDSZ ebben az esetben is sajátos státust viselt, ami a támogatások jogszabályok szerinti besorolását jelentette. Nem csoda, hogy reális dilemmaként merült fel az RMDSZ finanszírozása a parlamenti bizottságok és a koalíció szintjén, erről elég sokat tanácskoztunk és gondolkodtunk. Abban állapodtunk meg,

hogy a szövetség egyik társszervezete lesz a civil szervezeteknek járó összegek adminisztrátora. Mindezt azért, hogy a kettős finanszírozás esélye még csak fel se merülhessen. Az RMDSZ-t tehát besorolták a pártok finanszírozási rendszerébe, és így a pártok törvénye révén megkapta a működésére a költségvetési keretből ráeső részt – elvégre a választások során asszimilálódott a pártfinanszírozás előírásaival, így 5 százalék fölötti eredménnyel költségvetési támogatásban kellett részesíteni. Ezt a pártok finanszírozási törvénye szabályozta.

Másrészt: a szövetség bejegyzése nem a párttörvény szerint, hanem az egyesületekre vonatkozó törvény alapján történt. Érdekvédelmi és közképviselési szervezatként határozta meg magát a bejegyzésekor, mint ahogyan más, a kisebbségi tanácsban jelen lévő, parlamenti képvisellel rendelkező nemzeti kisebbségi szervezetek is.

Az RMDSZ az első években az Erdélyi Magyar Közművelődési Egyesületet bízta meg a társadalomszervezésre, a kultúra és az identitás megőrzésére szánt összegek kezelésével – tehát hogy adminisztrálja és megpályáztassa a kisebbségi tanácson keresztül érkező összegeket. Nem sokkal később megfogalmazódott az igénye annak, hogy az RMDSZ-nek legyen egy saját bejegyzésű alapítványa, amely a jogszabályoknak megfelelően a költségvetésből származó keret felhasználója lehet. A Communitas Alapítvány közhasznú alapítványként való bejegyzése sokkal nagyobb forrásokat és mozgásteret biztosított, de ugyanakkor alaposabb ellenőrzésnek is kellett alávetnie magát. A közhasznúságot azért is fontosnak tartottuk, mert például a Tăriceanu-kormány idején volt egy olyan periódus, amikor az ilyen közhasznú alapítványok más költségvetési forrásokat is megcélozhattak, lehívhattak a kormányzati alapok mellett. Ennek nyomán iskolákat és magyar házakat építhettünk, vásárolhattunk, továbbá közösségi intézményeket hozhattunk létre. A legismertebb a Közösségi Szórványprogram, a Magyar Házprogram.

Az EMKE után a Communitas Alapítvány lett a Nemzeti Kisebbségi Tanácsban az RMDSZ által megjelölt jogi személy, ő felel a pénzalapok felhasználásáért és elszámolásáért. Az általam már említett pártok finanszírozása, valamint a kisebbségi szervezetek finanszírozásának dilemmája folyamatosan felmerült mind ellenfeleink, ellenségeink, mind „barátaink” körében. Lévé, hogy mindennek törvényes háttere volt, még ha pert is indítottak ellenünk ebben a témában, mi mindig megnyertük.

A fennálló helyzet megoldására végül is egy olyan döntés született, amelyben az RMDSZ lemond a párttámogatásról, és kizárólagosan a Nemzeti Kisebbségi Tanács által nyújtottban részesül. Lényegében ugyanakkora keretet kapott a Nemzeti Kisebbségi Tanács költségvetéséből, és ennek százszázalékos felhasználójává vált. Ezt követően az RMDSZ megőrzi a Communitas Alapítvány intézményrendszerét, és megbízza az alapítványt, hogy – úgy, ahogy az előző években tette – ezután is működtesse a támogatási rendszert.

Akárcsak más kisebbségi szervezetek, most már az RMDSZ is felhasználhatja saját működésére ezeket a forrásokat, csak a választások finanszírozására nem. Néhány funkciót átvesz a Communitas Alapítványtól: jelentős beruházásokat, az országos magyar szervezetek normatív támogatását, a Magyar Házprogramot, országos rendezvények finanszírozását, képzési programokat, konferenciák szervezését, évfordulós eseményeket, amelyeket a területek szerveznek, szociológiai felmérések, tankönyvpályázatok finanszírozását. Támogatást nyújt az általa bejegyzett alapítványoknak, mint az Iskola Alapítvány vagy a Kós Ká-

roly Akadémia Alapítvány, hogy csak a legfontosabbakat említsem. A teljes lista megtalálható a honlapunkon.

(Ha már az előbbieken a költségvetési vitákról szó esett, zárójelben teszek említést arról, hogy az RMDSZ egyik évente ismétlődő fontos feladata a költségvetés összeállításakor az alapellátás biztosítása: az anyanyelvű köz- és felsőoktatás, valamint a hivatásos művészetek intézményei – színház, opera –, egyházi oktatás, média és más fontos területek. Ugyanúgy oda kell figyelni nemcsak az országos, hanem a helyi és megyei költségvetések alakítására: ez a helyi RMDSZ-képviselők, polgármesterek, esetleg megyei tanácsosok feladata, hiszen ott olyan hivatásos és közművelődési intézmények, programok kapnak alapfinanszírozást, esetenként támogatást, amelyek egy másik fontos intézményrendszer működését biztosítják a magyar kultúra számára. Ez minden évben nagy kihívás, mint ahogy nagyon komoly hangsúlyt fektetünk arra is, hogy a közvetlenül leosztható, az RMDSZ és a Communitas által kezelt keret mindig növekedjen, hogy ezáltal több jusson a pályázóknak.)

– *A Communitas honlapján a különböző kiírások eredményeit is visszakövet-hetik az érdeklődők, értesülhetnek a szaktestületek működéséről, a pályázatok alapvető szabályairól. Érdemes viszont szót ejteni a leosztási rendszerről, amely-t még az első időkben kialakítottak az alapítvány berkeiben. Milyen szempont- -ok szerint működött ez már annak idején?*

– A Communitas Alapítvány bejegyzését követően, annak érdekében, hogy a pályázatok elbírálását jellegüknek megfelelően hozzáértő szakemberek bevoná-sával bonyolítsuk le, szaktestületeket hoztunk létre: művelődés, könyvkiadás, sajtó-média és szórvány.

Az ilyen típusú rendszer működésének voltak előzményei, hiszen az Illyés Alapítvány – amelynek forrásai magyar költségvetésből származtak – szintén működtetett szaktestületeket a pályázatok elbírálására. A jogerős döntéseket a pályázatok véleményezése után az Illyés Alapítvány hozta meg.

Ez a rendszer a mindenkori magyar kormány illetékes képviselőivel, vala-mint a határon túli magyar szervezetek vezetőivel folytatott egyeztetések ered-ményeként alakult így és működött az Illyés Alapítvány megszűntéig.

Visszatérve a Communitas Alapítvány elbírálási rendszerére: a szaktestületek tagjait az erdélyi, romániai magyar írók, költők, esztéták, történészek, képzőmű-vészek, művészeink az opera és színház világából, egyetemi oktatók, tanárok, a média területén a Magyar Újságírók Romániai Egyesületének képviselői, ifjúsági, civil, egyházi szervezetek képviselői alkotják, kiegészülve az Ügyvezető Elnökség különböző területekért felelős ügyvezető alelnökeivel, illetve a kuratórium tagjai is adott esetben egy-egy szaktestület tagjaiként vesznek részt a munkában.

A pályázatok elbírálása után követően a kuratórium elfogadja a szaktestületi döntéseket, amelyben szerepelnek a pályázóknak megítélt támogatási összegek a programok pontos megnevezésével, valamint azon pályázatok is, amelyek nem részesültek támogatásban. A szaktestületek által támogatásra javasolt szerveze-tek, személyeket, programokat stb. gyakorlatilag módosítás nélkül hagyja jóvá a kuratórium, alig-alig tudnék felidézni olyan eseteket, amikor felülbírálták vol-na a szaktestületek álláspontját.

Ejtsünk szót az első években kialakított szaktestületi rendszer bővítéséről is. Más kérések mellett – amelyekre nem volt pályázati kiírás – az erdélyi közélet szereplőivel való folyamatos kapcsolattartás, nem utolsósorban az RMDSZ min-denkori szövetségi elnökéhez, ügyvezető elnökéhez beérkezett kérések, informá-

ciók figyelembevételével folyamatosan bővültek a pályázati lehetőségek, valamint a szaktestületek. Így jött létre az alkotói ösztöndíj és annak szaktestülete, a szórványoktatást támogató keret és szaktestülete, az ifjúsági, a sport, a tudományos élet képviselőinek külföldi konferenciákra való kiutazását és az egyetemi szakmai gyakorlatokat támogató szaktestületek.

A rendelkezésre álló keret egy részét mind a mai napig a szaktestületi rendszer révén osztjuk ki, míg egy másik, kisebb részét, körülbelül 10 százalékot – egyfajta sürgősségi keretként is – azokra a kiemelt programokra fordítjuk, amelyek nem betervezhetők időben, vagy pedig gyors intézkedést igényelnek. Ebből a keretből kezdhettük el felépíteni például Déván a Hunyad Megyei Oktatási és Nevelési Kulturális Központot, amelyben működik a Téglás Gábor Kollégium, vagy ezekből az alapokból tudunk beruházni jelentős összeget a Szamosújváron tavalyelőtt átadott szórványoktatási központ tornatermének felépítésére.

Évfordulós programok, megemlékezések szervezése mellett műalkotások, hagyatékok kezelését, felvásárlását ezekből a forrásokból tudjuk biztosítani. Nem utolsósorban pedig a saját rendezvényeinket is – amilyen a *Bölcs diákok* országos szintű vetélkedő, a *Könyvkaraván* és a *Sportolimpia* –, vagy éppen az Erdélyben egyre elterjedtebb *Magyar napok* szaktestületeken túli támogatását is innen fedezzük.

Ahol indokolt, szakképzéseket, tanulmányokat, kutatásokat, régészeti és szociológiai felméréseket, hagyományőrző programokat finanszírozunk belőle, de a honlapon mindenki számára nyitott a kuratórium által támogatott programok listája. A Communitas Alapítvány kuratóriumi keretéből támogatja az RMDSZ által létrehozott Erdélyi Magyar Kortárs Kultúráért Díjakat, amelyek immár hatodik alkalommal találtak gazdára januárban a Magyar Kultúra Napján. Szintén ide sorolandó a legkiválóbb közéleti személyiségek számára az RMDSZ, a Kós Károly Akadémia Alapítvány és a Communitas Alapítvány által létrehozott Erdélyért Életműdíj. Ezt már negyedik alkalommal fogjuk átadni ebben az évben. De az is nagy elégtétel volt a kuratórium számára, amikor egy, csak helyi szinten ismert kolozsvári, erdélyi magyar színész, semmi más támogatásra nem találva, az alapítványhoz fordult. Így biztosítottuk a lehetőséget számára, hogy részt vegyen az első jelentős fesztiválon Szarajevóban, ahol ezt a filmet bemutatták, aztán úgy hozta a sors, hogy a Communitas végigkísérte Berlinen és Cannes-on keresztül egészen Los Angelesig, az Oscar-díj átadásának ünnepségéig.

A *Nagyszeben – Európa Kulturális Fővárosa* projekt keretében az Ars Hungarica magyar kulturális rendezvénysorozatot a Communitas Alapítvány a kuratóriumi keretből sürgősségi kérésre támogatta jelentős összeggel, mivel a rendezvény alatt kiderült, hogy komoly pénzhányban szenvednek – lévén, hogy Szeben önkormányzata és a város polgármestere a megígért összegeket nem volt hajlandó kifizetni.

A kérdésre válaszolva csak néhány példával próbáltam érzékeltetni, hogy a Communitas Alapítvány jelen van, és egyedülálló szerepet tölt be a támogatási rendszerek összességében.

– *A pályázatokhoz visszakanyarodva: hogyan látja, amellet, hogy az évente kiosztott támogatásokból jó célok valósulhatnak meg, mi mindenre alkalmas még ez a rendszer? Hiszen, ha jól belegondolunk, az alapítvány legfontosabb eszmecseréje a közösséggel, az erdélyi magyar társadalommal főként pályázatokon keresztül történik...*

– Merem állítani, hogy aki 20, 30, 50 év múlva meg szeretné ismerni az erdélyi magyar társadalmat, és nem az újság első oldalán megjelent címek szintjén, hanem elmélyülten követni akarja, hogy ez a közösség hogyan élt, hogyan működött, fejlődött, vagy sajnos hogyan szorult vissza a régióban kulturális, gazdasági vagy demográfiai tekintetben, annak be kell tekintenie a Communitas archívumába. Ott olyan elemzést készíthet, forrásanyagok alapján, amely talán semmi máshoz nem hasonlítható. Hogy miért? Mert az a három-négyezer pályázó, aki évente jelentkezik a felhívásainkra, a magyar közélet jóformán valamennyi szegmensét lefedi. Ezekből látszik, hogy vannak igények, amelyekre oda kell figyelnünk. Belőlük is tanulva jöttek létre újabb szaktestületek.

Ez a fajta kommunikáció az egyik nagyon lényeges pontja a társadalmi igények megismerésének. Vegyük például az alkotói ösztöndíjakat: azokat a fiatal, pályájuk elején tartó alkotókat támogatjuk, akik hivatásosan szeretnének tevékenykedni egy bizonyos területen – film és televízió, irodalom, színházművészet, vizuális művészetek, zeneművészet –, a segítségük által pedig megismerjük őket, még ha nem is mindenkit személyesen. Ugyanígy a társadalomszervezőket, akik nagyon fontos szerepet töltenek be. Mondok egy példát. A Fehér megyei Zalatna neve sokáig az Axente Sever által szervezett népirtás összefüggésében maradt meg az emlékezetünkben. Két-három évvel ezelőtt azt olvasom az egyik pályázatban, hogy egy maroknyi magyar szeretné újrászervezni a közösséget. Nyilvánvaló, hogy a kuratórium is melléjük szegődött, és úgy tűnik, talpra állt a közösség Zalatnán, idén már egy nagyon fontos Szent István-ünnepséget tartottak ott. Persze van is mire büszkének lenniük a városban lakó magyaroknak akár tudományos szempontból is, Lukács László (1850–1932) személyében például a település miniszterelnököt adott (1912–1932) Magyarországnak... De a lényeg az, hogy Zalatnán újjáéledt valami, néhány magyar ember jóvoltából újrászervezték a közösséget, és odaállt az egyház, odaálltak civil szervezetek, tanár és patikus egyaránt. A kuratórium számára ez az igazán jó hír, hogy vannak emberek, akik önzetlenül elkezdenek valamit, és reménykednek abban, hogy támogatókra találnak.

Ők az a mécses, amely sohasem aludt ki, hanem láthatatlan lánggal pislog ebben a közösségben, újra és újra kitermeli magából azokat az embereket, akik képesek feléleszteni a lángot. A mi munkánkban ez jelenti az igazi örömet és elégtételt.

A Communitas Alapítványnál mi látjuk, érzékeljük ezeket a folyamatokat, s bátran állíthatom: ezek az emberek, a közösségszervezők tulajdonképpen az RMDSZ lényegét fogalmazzák meg, amikor ezt a szervezetet az erdélyi magyarok létrehozták. Szövetekként fogják össze mindazokat, akik még magyarnak érzik, vallják és magyarnak akarják megtartani nemcsak önmagukat, de azt a régiót, a települést, a kultúrát, azt az örökséget, amit a történelem okán időnként viisszaszorítottak vagy sanyarú sorsra juttattak.

Van olyan falu, ahol már hatvan éve nem működött a fúvószenekar, és most végre sikerült összehozni – hát nyilvánvaló, hogy megvesszük nekik a dobót és a trombitát! Vagy mondok egy másik példát: bármennyire is a szemünk előtt van Torockó, és sokan ismerik a torockói ünnepi viseletet, de a köznapi viselet majdhogynem eltűnt, pedig önmagában is egy gyönyörűség. Ki is írtunk egy felhívást, hogy a Maros térségében, elsősorban a szórványban alkossák újra a helyiek az eltűnőfélben lévő népviseleteket, természetes alapanyagokból, és lám, Torockón elkészült ez a ruhatár. Megint csak öröm ez számomra, és ismétlem: ezt a prog-

ramot is egy igény hívta életre. Nem kell sok ahhoz, hogy az ember észrevegye az igényeket.

– *Még rengeteg olyan terület van, ahol további támogatásokra lenne szükség. Mi mindennel – akár milyen más forrásokkal is – lehetne még segíteni ön szerint ezt a munkát, amit a Communitas Alapítvány végez?*

– A Communitas Alapítvány kuratóriuma már a létrehozásakor is a feladatok elvégzéséhez mérten alakította ki összetételét. Az RMDSZ szövetségi elnöke volt az első kuratóriumi elnök, alelnöke az RMDSZ ügyvezető elnöke, tagjai a frakcióvezetők és az ügyvezető alelnökök. Minden olyan társadalom-építési és szervezési feladatot, amelyet a Communitas céljai között megfogalmazott, csakis egy alkalmas jogi keret és anyagi források biztosításával lehetett megvalósítani.

Az alapítvány egyik legfontosabb ismérve a tervezhetőség és a biztonság – közösséget építeni, különösen olyan időben, amit most élünk, a kiszámíthatóság az egyik legfontosabb elem. De a kiszámíthatóság miértje világos: mindenki, aki pályázik, az jó ember, elvégre mindenki akar tenni valamit a magyar közösségért. Az sem mindegy, hogy mennyire, milyen mértékben és milyen eredménnyel tudjuk ezt a felhajtóerőt támogatni. Van úgy, hogy újra kell termelni, nevelni kell a társadalomszervezőket, meg kell szeretetni velük az értékeink ápolásának, őrzésének, továbbvitelének, ennek a munkának az elégtételt adó és elismerést nyújtó jellegét. Ott vannak példaként a zalatnaiak, kértem is az Erdélyi Magyar Televízió munkatársait, hogy mutassák be őket. Hiszen természetes az, hogy Kolozsváron nagyszerű kulturális élet van, és tényleg szívderítő, ami itt történik, és hogy Székelyföldről érkezik be a legtöbb pályázat és pályázó, de ahogy mondani szoktam: az erdélyi magyarok jelentős része ott él, ahol a madár se jár, hogy hírt hozzon róluk. Nem utolsósorban pedig fölöttébb hálásak, ha mások is tudomást szereznek arról, hogy léteznek, és értéket képviselnek.

Ez a Communitas Alapítvány lényege: úgy lenni hasznosnak az egyetemes magyar kultúra számára, hogy erdélyi értékeinkkel hozzájáruljunk annak gazdagításához, mint ahogy hozzájárult ezer éven át az erdélyi magyar, hogy ez legyen a mi legnagyobb adományunk.

Napi, heti vagy havi érdekek mentén nem lehet nemzetpolitikai döntéseket hozni. Erdélyben pedig, aki valamit alkotott, az mindig hosszú távra tervezett – úgy, hogy meg tudta oldani aznap a legsúlyosabb kihívásokat; hogy az a megoldás hosszú távon érvényes lehessen. A közéleti szereplőnek – mindegy, hogy az illető politikus vagy nem politikus – Bethlen Gábor és Kós Károly „kötélpályáján” kell haladnia, egyensúlyérzékre van szüksége, hogy ezt a munkát el tudja végezni. Talán még nem is tudatosult sokunkban, hogy ezen elődök munkásságából erőt merítve, az elmúlt harminc évben ezen a pályán való kibontakozást és talpon maradást nemcsak politikai, hanem közéleti téren is biztosították a Markó Béla által vezetett RMDSZ munkatársai.

Sok jel arra utal, hogy ez a jövőben sem lesz másként.

És hogy bezárjam kérdésére a választ: mi mindennel lehet segíteni a Communitas Alapítvány tevékenységét? Mindenki, aki hozzá akar járulni ezekhez a célokhoz, akár munkájával, anyagi támogatásával, az mellénk állhat.

– *Még azelőtt, hogy valaki beülne a Communitas archívumába és elkezdene kutatni az erdélyi magyar közösség elmúlt évtizedeit, öntől kérdezem: annak fényében, amit naponként tapasztal, mit gondol, hol tartunk jelenleg. Van-e okunk panaszkodni?*

– Egy társadalmat sosem szabad statisztikai adatként kezelni. Én nem örvendek annak, hogy egyre kisebb az erdélyi magyarok számaránya, de csak az legyen elkeseredve, aki nem tudja, hogy mit kell tennie a jövőre vonatkozóan. Aki nek a megmaradás, túlélés, fejlődés szempontjából csak negatív jövőképe van az erdélyi magyarokról, az hagyja abba, ne csinálja. Az erdélyi magyar társadalom igényes, a hazai és nemzetközi politikai kornak a hatása alatt részben magába forduló, részben a közélet bizonyos jelenségeivel szemben kritikus pozícióban lévő közösség ma Romániában. Ezt én így érzékelem. Nyilván napjainkban, az internet világában, bármennyire is hihetetlen, de egyre nehezebb elérni azt a magyar közösséget, amelynek mérvadó hangját meg kellene hallani. Ezért mondom, hogy a pályázatokból, adott esetben a társadalmi jelenségekhez való hozzáállásukból lehet levonni számos olyan következtetést, hogy milyen megoldásokat kell kínálni, mire kell jobban odafigyelni.

Az erdélyi magyar társadalom, ha megnézem a civil szervezetek hozzáállását, dinamikáját, jól áll. Az aktív emberek Erdélyben nagyon jól teljesítenek. A demográfiai kérdést leszámítva, ami természetesen a közoktatás visszaszorulásához is hozzájárul, nem állunk rosszul. Tessék elmenni a magyar színházba, magyar operába, betérni a könyvesboltba, megnézni a kiadókat, a magyar gyerekek vetélkedőit, a magyar emberek részvételét a Kolozsvári Magyar Napokon.

Persze ez nem minden. Erdélyben az összefogás és az egymás iránti érdeklődés nélkül szétesik ez a közösség, ha nem is teljesen, de régiókra. Ha mindenki a saját bajával van elfoglalva, akkor lehetetlen egyről a kettőre jutni, legalábbis ez látszik a visszajelzésekből. Ezért indítottuk el a szórvány-székely testvér programot is, mert szép és jó, hogy mindenki testvérváros és testvérfalu a magyarországiakkal, de kis túlzással a tordaiakról mit sem tudott a háromszéki, holott a tordai csatában az elesett katonák negyede háromszéki volt... Évekkel ezelőtt annak a közösségi szükségletnek a jegyében hoztuk létre az Erdélyi Magyar Televíziót, hogy – bár a magyarországi tévéadók is foglalkoznak itteni történetekkel – legyen egy intézmény, amely a mi értékeink mindennapjait mutatja be. Ahol azon dolgozik egy szerkesztőség, hogy megismerjék azt a tanárt, papot, író, művészt, ácsot, zeneszerzőt, háziasszonyt, aki érdemes erre, azt a közösséget, amely megőrizte hagyományait, éljen bárhol is Erdély területén. Hiszen a szatmárit is érdekli, ha fel tudjuk kelteni az érdeklődését az iránt, hogy mi történik Csíksban vagy Kolozsváron, milyen darabot visz színre a Figura Gyergyószentmiklóson, hogy kétszáz kilométerrel odébb miként zajlik a közélet vagy akár a mindennapi élet, mekkora a munkanélküliség, mennyivel drágábban veszi meg a paradicsomot vagy a dinnyét a székely az Érmelléken élőhöz viszonyítva...

A Communitas Alapítvány feladata minden körülmény közepette megtalálni a megoldáshoz vezető eszközöket, és persze nagyon tudatosan, következetesen megértetni az emberekkel: ami velünk történik és itt történik, az túlnyomórészt rajtunk múlik.

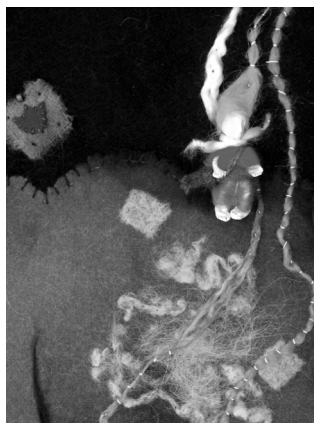
Kérdezett Ferencz Zsolt

GAZDA JÓZSEF

JÖVŐBE TEKINTŐ MÚLTMENTÉS

**A Kőrösi Csoma Sándor Közművelődési Egyesület
három évtizedéről**

■ 1. 1989 decemberében még frissen élt az emlékezetekben 1984. április 4-e, amikor Kőrösi Csoma Sándor születésének 200. évfordulóját ünnepeltük volna. Igen, csak ünnepeltük volna, vagy ha mégis igen, csak a lelkünkben. Mert az esemény előtt bő 2-3 héttel jött a tiltó rendelkezés: minden előkészületet leállítani, a központ fogja kijelölni a lapokat, amelyek megemlékezhetnek az eseményről (ha emlékezetem nem csal, az országban együttesen 4 román és magyar lapnak engedtetett ez meg, ezt is inkább akkori hivatalos forrásokból tudom), semmi ünnepség nem lesz sem Csomakőrösön, sem Kovásznán. Mi is emlékműsorral készültünk, megvolt már az összeállítás, folytak a próbáink, természetes, hogy a szigorú döntést tudomásul kellett venni, annál is inkább, mert a Líceumot – mely minden lehetséges „magyar rossznak” az egyik nemkívánatos melegágya volt, s mint ilyen fokozott figyelem övezte. S itt a döntés egyértelmű volt. A művelődési otthon munkáját is – mely ugyanúgy együttműködött volna a műsorban – célkeresztbe vette a szekuritáté, s minden mozdulatunkat követték, figyelték. Egyet tehettünk, suttogva próbáltuk terjeszteni a mindenki egy szál virággal menjen Csomakőrösre ama 4-i napon. Ám – amint ez kiderült – a félelem nagyobb volt a Lelkek Vágyánál, kevesen voltunk, akik innen Kovásznáról gyalog nekiindultunk a zarándokútnak, de annál többen jöttek a tiltást nem ismerők az ország különböző részeiről, sőt külföldről is autóbuszokkal, kerékpárokkal, ám mindenkinek szembesülnie kellett az-

**A programok legfőbbje
természetesen
a névadónk emlékének
az ápolása,
emlékműsorok
szervezése, élete,
munkássága körüljárása
volt tudományos ülés
formájában, melyre
meghívtuk a kor
legnagyobb
Csoma-kutatóit
mondhatni az egész
földkerekségről...**

zal a ténnyel, hogy a Kovásznára és Csomakőrösre bejövő összes utakat elállta a rendőrség, minden beérkezőt igazoltatnak, nyilvántartásba vesznek. Csomakőrösön az akkori tanító utasításba kapta, hogy szervezze meg: a szobor alapzatához letett virágcsokrokat, koszorúkat – köztük a Magyarországról autóbuszokon érkezett kegyelettevők virágait is – feltűnés nélkül próbálják azonnal eltüntetni, csak egynek szabadott ottmaradni, annak a nagyméretű hivatalos piros rózsa koszorúnak, melyet a helyi hivatalos szervek – a párt és a néptanács – képviselője lopott oda. Ez is a döntés része volt, hogy egy koszorúnak szabad ott lenni, a „hivatalosnak”, de azt is feltűnés nélkül kell elhelyezni. Ahogy a szemtanúk megjegyezték, kocsival mentek az elvtársak a kovásznai s a csomakőrösi szobor elé, s ott a szó szoros értelmében kiugrottak a koszorújukkal, azt minden ceremónia nélkül letették, vissza is a kocsiba, s már ott sem voltak. Az egyebeket, az „illetéktelenek” virágait és koszorúit el kellett tüntetni. S közben „rendfenntartó” alakulatok – több tucat rendőr – szállták meg a környéket, cirkáltak az ellenőrző kocsik, fényképeztek mindent, ami történt.

Ha nincsenek ezek az „előesemények” az emlékezetekben, lehetséges, hogy az újabb nehéz időkben, alig több, mint 2 hónappal a decemberi események után, s nem egészen 2 héttel a marosvásárhelyi történések előtt, már 1990 márciusának első napjaiban nem ül össze a csomakőrösi és kovásznai értelmiségiek – lelkészek, tanárok, orvosok, a egészségügyi intézmények alkalmazottai, képzőművész és hagyományőrző népművészek – egy csoportja azzal a vágyainkból is fakadó szilárd elhatározással, hogy a szülőföld kötelességét teljesítsük, hozzuk létre nagy szülöttünk emlékének az ápolására a Kőrösi Csoma Sándor Közművelődési Egyesületet. A négy és fél évtizedig tartó „aszályos” idők után végre vegyük a kezünkbe saját múltunk emlékének, hagyományainknak, kultúránknak az ápolását. Azzal is tisztában voltunk, hogy Kőrösi Csoma Sándor neve nemcsak az ő emléke ápolására kötelez, hanem arra is, hogy a helyi-hazai magyar közművelődés ápolása-irányítása feladatkörét is átvállaljuk.

Az alakuló ülésre – melyen 37-en vettünk részt – 1990. március 7-én került sor. Megbeszéltük a tennivalókat, s alapító jegyzőkönyvünkbe fogaltuk, hogy „a Kőrösi Csoma Sándor Közművelődési Egyesület kimondottan kulturális egyesületként fog tevékenykedni, mint önálló jogi személy külön folyószámlával és alapszabályzattal”. Megválasztottuk a 13 tagú vezető-tanácsot, melyet azzal a feladattal bízott meg a közgyűlés, hogy véglegesítsék az alapszabályzatot, és a „legrövidebb időn belül” kérjék az egyesület törvényszéki bejegyzését. A törvényszéki bejegyzésre rövidesen sor került.

■ 2. Az egyesület alapszabályzatába foglalta céljait, feladatait, fontosabb működési elveit.

Hadd idézzük szó szerint ezt a részt:

„A) Kőrösi Csoma Sándor emlékének tisztelete és az ehhez kötődő feladatok, mint: életművével kapcsolatos dokumentumok gyűjtése, tudományos szimpóziumok tartása, emlékünnepek szervezése stb.

B) Kovászna város kulturális életének megszervezése és irányítása

– irodalmi műsorok létrehozása

– szabadegyetem megszervezése a lakosság kulturális színvonalának emelése érdekében

– a népművészet támogatása

– a román–magyar (és más népekkel való) barátság megerősítése közös tevékenységben, kulturális szellemben

– amatőrök kulturális mozgalmának megszervezése és irányítása
 – kapcsolatteremtés a hasonló célkitűzésű hazai és külföldi társaságokkal az eszmék szabad áramlása érdekében.”

Ezekhez a célokhoz, illetve azok betartásához, megvalósításához az eltelt három évtized alatt következetesen ragaszkodtunk.

Az alapító jegyzőkönyv, illetve az alapszabály rendelkezik az anyagi alapokról is, melyeket tagdíjakból, adományokból és kulturális és művészeti rendezvények bevételeiből képzeltünk el fedezni. Akkor még nem voltak szabályozva pályázási lehetőségek, úgyhogy a gazdasági alapok megteremtése okozta egy ideig a legnagyobb gondot. A város kezdeti pillanattól támogatta a tevékenységünket, bizonyos költségek fedezésében – a művelődési otthonon keresztül – segítséget nyújtott. A kezdeti időkből nagy feladatot vállalt a helyi közösség. Mivel a meghívottak száma elérte, sőt túl is haladta az évi száz főt, esetenként 2-3 éjszakáról, illetve 2-3 napi ellátásról kellett gondoskodni, ebben adtak óriási segítséget az emberek, meghívták vendégeinket, s ennek révén Kőrösi Csoma Sándor összetartó kapoccsá is vált az ő emlékét ápolók között.

■ 3. A nagy előd nevét viselő egyesület hát létrejött, a vállalt feladatainkat teljesíteni is kellett. Még egy hónap sem telt el a megalakulása után, s máris sor kerülhetett az első Kőrösi Csoma Sándor Napok – ez a megnevezés honosodott meg a későbbiekben – rendezvényre.

Csoma pontos születésnapja nem ismeretes, de megmaradt a keresztelés dátuma: április 4-e, és ugyanúgy ismeretes a halála napja: 1842. április 11-e. Mindkettő április elejére esik, így alapelvünkkel vált, hogy erre az időszakra kerüljenek a minden évben megrendezendő emlékünnepségek. Ezeknek is ki kellett alakítani a rendszerét. A rá való emlékezést mint lehetőséget tekintettük arra, hogy ehhez kapcsoljuk a város és a környék kulturális életének a szándékaink szerinti legnagyobb eseményét. Előttünk lebegett a két világháború közötti kisebbségi élet hagyománya, amikor vándorszínházak szolgáltatták a kultúrát és szórakozást, s hagyománnyá vált, hogy amikor megjelent a színház, hozta a teljes repertoárját, s minden este újabb és újabb előadásokat tartott. Ilyenkor az alatt a hétnyi idő alatt a kultúra lázában élt a kisváros közössége. Ezért volt az, hogy a Napok rendezvényeit egyhetesnek képzeltük el, s gazdag programokat próbáltunk szervezni az időszakra. A programok legfőbbje természetesen a névadónk emlékének az ápolása, emlékműsorok szervezése, élete, munkássága körüljárása volt tudományos ülés formájában, melyre meghívtuk a kor legnagyobb Csoma-kutatóit mondhatni az egész földkerekségről, így rendre vendégeink voltak Bernard Le Calloc'h, a nagy francia kutató Párizsból, Marczell Péter Svájc-ból, Galántha Judit Kanadából, s az erdélyi kutatók Csetri Elekkel s a magyarországiak Szilágyi Ferencsel, Kubassek Jánossal, Bethlenfalvy Gézával az élen. Annak a gondolta is rövidesen megszületett, hogy a konferenciák előadásait kötetekben jelentessük meg, ezzel tulajdonképpen könyvkiadással is kiszélesítettük a tevékenységünket. Ez ösztönzőleg hatott a Csoma-kutatásra, valamint a magyar keletkutatásra, mert a nagy előd példájára a témánkat az egész magyar múlt, keleti kötődéseink, kelet-kutatóink tevékenységére, őstörténeti kutatásokra is kiszélesítettük, így kapott minden konferenciánk az örök „fő téma”, Csoma mellett mindig egy hozzá kapcsolható második témát is, ilyeneket mint – *hogyan csak néhányat említsünk – tudományos műhelyeink, a magyarság keleti eredete, magyar mítoszaink, a magyar nyelv, kelet népei* vagy csak így: *Kőrösi Csoma Sándor – Gyö-*

kereink. Hogy a résztvevők előadásainak a tanulmányok formájában való megjelenítése helyes volt, Marczell Péter egy vallomása erősítette meg, amikor arra hivatkozott, ha mi nem lettünk volna, s nem nyújtjuk a lehetőségét annak, hogy évi rendszerességgel megjelentethesse nálunk a Csoma-életút kutatásainak tanulmányokba foglalt eredményeit, akkor lehetséges, hogy nem töltött volna hosszú-hosszú hónapokat, éveket a British Múzeum és a Kelet-ázsiai Társaság, a Magyar Tudományos Akadémia könyvtáraiban, levéltárakban, ahol a tisztázandó kérdések tucatjaival birkózott meg, és tárta fel a Csoma-életmű számos addig még rejtélyes kérdését, vagy a nem hiteles legendák hététerét is megvizsgálta. Jelentősen fellendült hát rendezvényeinknek is hála a Csoma-kutatás és ennek eredményeképp tetemesen gazdagodott a Csoma-szakirodalom. De ugyanúgy őstörténészek, tibetológusok, régészek, a népi kultúra, a magyar nyelv, hagyományrend és történelem, genetika és embertan kutatóinak sok-sok tucatja is felfigyelt rendszeres munkánkra, s hogy vegyék azt észre, mi is tettünk ezért, mind több és több kutatót hívtunk meg, kapcsolunk be, úgyhogy míg a legelső ülés egyetlen tudósrésztvevője dr. Csetri Elek volt, a másodikon már öten, a harmadikon 12-en vettek részt, s az utóbbi 6-7 évben 35-40 körülire stabilizálódott a Kovásznára érkező szakemberek, tudósok és kutatók száma. Időben a legelső kétórás Csoma életútjáról szóló előadás után már háromnaposra terebélyesedett a konferenciánk, s a Kárpát-medence legnagyobb évi rendszerességgel megtartott őstörténeti rendezvényévé nőtte ki magát. S olyan szellemi nagyságok vettek részt az évtizedek során, mint a már említettek mellett az erdélyi történetírás nagyjai (Jakó Zsigmond, Egyed Ákos, Bodor András), csángókutatók s néprajzosok (Halász Péter, Olosz Katalin, Gazda László, Balázs Lajos), turkológusok (Dávid Géza, Bartha Júlia, Sudár Balázs), indológusok és iranisták (Aradi Éva, Sárközy Miklós), mongolisták (Obrusánszky Borbála), etnológusok (Csáji Koppány), genetikusok (Czeizel Endre), régészek (Erdélyi István, Költő László, Ferenczi Géza, Székely Zsolt, Bakay Kornél), nyelvészek (Péntek János, Czeglédi Katalin, Bérczi Szaniszló), rovásírás-kutatók (Friedrich Klára, Szakács Gábor, Varga Géza, Mandics György), zenekutatók (Pávai István, Juhász Zoltán), sinológusok (Bárdi László), íráskutatók (Záhonyi András), néprajzkutatók (Pozsony Ferenc, Kinda István, Harangozó Imre), valláskutatók (Szathmári Botond, Uherkovics László) és filozófus (Varga Csaba). Igyekeztünk külföldieket is bekapcsolni. Voltak vendégeink Japánból (Thoshibo Hajashi), Kínából (Dr. Ucsiraltu), Mongóliából (Erdenebator), Oroszországból (Szergej Botalov), Indiából (Kishor Kumar Triparthy).

1992-től, Csoma halálának 150. évfordulójától ugyancsak évi rendszerességgel Csoma-tárlatokat is rendezünk, a legelsőt kifejezetten az ő emlékére, a későbbiekben ugyancsak tematikusokat, de mindig várjuk az ő emlékét ápoló alkotásokat.

Ugyancsak 1992-ben irodalmi pályázatot is hirdettünk, amelyre számos jeles alkotás érkezett.

A Csoma-kutatásban vagy a Csoma emléke ápolásában jelentős eredményeket elért tudósokat, művészeket Csoma-emlékéremmel tüntetjük-tüntettük ki. Az emlékérem átadása a csomakőrösi emlékünnepeken – ez is rendszeresen tartozéka a Napoknak – történik.

Hogy utánpótlást is „neveljünk”, rendszeressé tettük a Diákkerekasztal rendezvényeket, melyek ugyanúgy adott témák köré csoportosuló előadásokat, illetve előadókat vártak szerte az országból és Magyarországról. Az iskola is rendszeresen bekapcsolódik a Napok rendezvényeibe, bérletvásároltatással is próbálkoztunk, egy ideig ez is ment. S ekkor rendezik ők is Csoma-emlékünnepeiket. Azért is volt szükség erre, mert hogy kulturális fesztivál-jelleget biztosítani tud-

juk, ehhez nemcsak előadó-együttesekre, de közönség biztosítására is szükség van. Az előadásokat nagyjából felvállalták a testvérvárosok – Nagykanizsa, Pápa, Gyula –, illetve a Kőrösi Csoma Sándor Diákszínpad testvér-diákszínjátszó együttesei Debrecenből, Pécsről.

A kezdeti egyhetes rendezvénysorozatról át kellett térnünk a háromnaposra, az előbbi sem anyagilag nem bírtuk, sem az érdeklődés nem volt elég nagy. Időközben terjedt el a tévé nyújtotta szórakozáslehetőség, s megváltozott ezzel az emberek potenciális érdeklődése, s sokakat elvont a színháztól s az élő kultúra egyéb lehetőségeitől.

Könyvkiadói munkásságunk eredménye eddig 24 megjelent Csoma-kötet a konferenciák anyagából, illetve az azokhoz kapcsolható közleményekből, ezek szerkesztésében Szabó Etelka és Ferenczné Szócs Éva végeznek igen fontos munkát. A könyvekben megjelent tanulmányok száma már rég meghaladta a félezeret, s még egyéb kiadványokat is jelentettünk meg.

Az alapszabályunkba foglalt vállalt feladatink között szerepel a Népfőiskola működtetése is, mely főleg a magyar múlttal s a szétdaraboltan élő nemzetünket érintő kérdésekkel foglalkozik, ehhez hív meg előadókat, ebből a tematikából mutat be könyveket. Így próbáltuk tevékenységünket az egész évre kiterjeszteni. A szervezhetőség és a lehetőségeink gazdagításáért a Fábíán Ernő Népfőiskola mellett létrehoztuk másik alegységként az Ignác Rózsa Irodalmi Klubot, s rendszeressé vált, hogy havonta átlagban két rendezvényünk van. A Fábíán Ernő Népfőiskola főleg tudományos-tudománynépszerűsítő, nemzetszociológiai, történelmi előadásokat, az Ignác Rózsa Irodalmi Klub pedig szépirodalmi töltetű, évfordulós megemlékezéseket, szerkesztőségekkel való találkozásokat, könyvbe-mutatásokat-ismertetéseket szervez, vállal fel rendszeresen.

■ 4. A szükséges anyagi háttér megteremtéséért élünk a hazai és magyarországi pályázati lehetőségekkel. Sokféle pályáztunk és pályázunk. Legfőbb támogatóink a helyi Tanács, mely a Napok lebonyolításához ad jelentős segítséget, a megyei tanács főleg a könyvkiadáshoz. Belföldről támogat a Communitas Alapítvány, Magyarországról kezdetben az Illyés Alapítvány, annak megszűnése után az NKA és a Bethlen Gábor Alap. Mindez állandó figyelmet, illetve munkát kíván. S ez közmunkában – mert fizetett munkaerő alkalmazására anyagilag nincsen lehetőségünk, elég nagy feladatot ró a csupa önkéntesekből álló tagokra. Munkánk azt bizonyítja, hogy a kisebbségi kultúra csak áldozatos hozzáállással éltethető. Kell a folyamatosság ahhoz, hogy a közösség egy erre fogékony részének az érdeklődését ébren tartsuk és ki is elégítsük. Ha nincs meg a folyamatosság, szétesik a közösség. És a folyamatosság csak úgy lehet meg, ha vannak emberek, akik ezt biztosítják. Így alakult ki a munkák megosztásának kényszere, illetve a vállalkások révén azok biztosítása. A Napok rendezvényeihez nagyfokú támogatást ad az egyesület mindenkor alelnökeként a Városi Művelődési Ház igazgatója, valamint Csomakőrös lelkésze. Az Ignác Rózsa Irodalmi Klubot Gödriné Molnár Méta és Szabó Etelka nyugdíjas irodalomtanárok vezetik, a Fábíán Ernő Népfőiskolát Balogh Zoltán református lelkész-esperes. Külön asszonyközösség van Kovásznán és Csomakőrösön is, amelyek a rendezvények időszakában a szükségnek megfelelően segítenek, pl. a terem-felügyeletknél, a hagyományossá vált álló-fogadásoknál, nem vendéglőben biztosított közös ebédek-nél-étkeztetéseknél. A gazdasági ügyek kezelésével külön felelősünk dolgozik, Demesné Kreighero Éva. Tehát sokakat foglalkoztat a közös munka, hiszen csak ennek révén tudjuk biztosítani, hogy a Kőrösi Csoma Sándor Közművelődési Egyesület elvégezheti-elvégezhesse nemzetmegtartó feladatait itt a romániai kisebbségi létben.

ILYÉS SÁNDOR – JAKAB ALBERT ZSOLT

A KRIZA JÁNOS NÉPRAJZI TÁRSASÁG

2015-től a társaság
kiemelt projektje
az Erdélyi Értéktár,
amelynek elsődleges
feladata a magyar
nemzeti értékfeltáró
és értékmegőrző
mozgalom erdélyi
beindítása,
népszerűsítése,
m megszervezése
és szakmai felügyelete.

A Kriza János Néprajzi Társaság (KJNT) 1990 márciusában alakult azzal a céllal, hogy a hazai magyar néprajzkutatók érdekképviseleti szervezeteként megfelelő intézményes kereteket biztosítson a szakmaiság hatékony működésének. Kezdeményezői voltak: Gazda Klára, Könczei Csilla, Pozsony Ferenc és Zakariás Erzsébet. A megalakulás éve óta folyamatosan működik, a néprajzkutatás és néprajzoktatás kibontakozásával párhuzamosan a tevékenysége is egyre bővült, és egyre sokszínűbb lett. 1994-től kezdve saját székházzal rendelkezik, amelyben szakkönyvtár, dokumentációs tár, előadótér, kiállítótér, kutatóműhely és könyvkiadó működik. 2004-ben sikerült a székház tetőterét is kiépíteni, ahol előadások és kiállítások, legkülönbözőbb események megszervezésére alkalmas terem, vendégszoba és archívum található.¹

Alapító elnöke Pozsony Ferenc; 2011-től Jakab Albert Zsolt vezeti a Társaságot.

I. Gyűjtemények és adatbázisok

1. Szakkönyvtár

■ Az egyre bővülő könyvtár a saját székház berendezésével méltó helyszínt kapott, ahol szakkönyvek és szakmai periodikák gazdag tárháza áll az érdeklődők rendelkezésére. A több mint 10 000 kötet elsősorban a magyar és egyetemes néprajz alapmunkáit képviseli, de emellett társadalomtudományi művek is szép számban

megtalálhatóak, vagyis antropológiai, szociológiai, történettudományi, nyelvészeti munkák, de helytörténeti, szépirodalmi alkotások is. A könyvtár rendkívül értékes részét teszik ki a neves erdélyi néprajzkutatók hagyatécai: Kós Károly (1996), Nagy Jenő (1996), Nagy Olga (2004), Szentimrei Judit (2004) és Faragó József (2006) hagyatéka, amelyek ezáltal a szélesebb olvasóközönség részére is hozzáférhetővé váltak. A könyveket helyben lehet olvasni, erre két olvasóterem áll rendelkezésre, kölcsönzésre nincsen lehetőség. A kutakodásban szakképzett könyvtáros segítségét lehet kérni, de a könyvtári katalógus maga megtalálható a világhálón is, a KJNT honlapján, így előre is lehet dokumentálódni. A könyvtárban naponta 10-17 óra között fogadjuk az olvasókat, amellet szakmai beszélgetéseket szervezünk az érdeklődőknek. A már beleltározott és hozzáférhető állományt igyekszünk folyamatosan pótolni, kapcsolatot tartunk fenn hazai és határon túli intézményekkel és kiadókkal, hogy a szakirodalmi újdonságok, valamint honismereti kutatások eredményei folyamatosan érkezhessenek könyvtárunkba.

A könyvtári katalógus 2007-től elérhető a Társaság honlapján is, itt a könyvtári tétel legfontosabb adataira (szerzőre/szerkesztőre, címre, kiadóra, kiadási helyre, illetve könyvtári jelzetre) van általános keresési lehetőség. Az online katalógus fél évente frissül.²

2. Dokumentációs tár

■ Adattárunk, ahol kéziratokat és a diákok dolgozatait helyezzük el, egyre bővül, és fontos forrássá válik az etnológiai munkában. Több ezer kézirat, hang- és mozgóképanyag található meg itt. A kéziratok olyan neves kutatók hagyatékát is magukba foglalják, mint Kós Károly, Faragó József, Szentimrei Judit, Vámszer Géza. Többéves projektünk során a fontosabb hagyatékok anyagának, valamint a néprajzi gyűjtéseknek a digitalizálása is folyamatban van, digitális archívum formájában is hozzáférhetővé válik. Külön részlegként létezik és folyamatosan bővül a Csángó Archívum, amely több mint kétezer tételt tartalmaz, kéziratokat, ritka publikációkat, térképeket, egyéb dokumentumokat magyar, román, angol és német nyelven. A csángó téma kutatói máris fontos gyűjteményként tartják számon.³

3. Bibliográfiai adatbázisok

■ A KJNT alapítását követően hozzálátott az erdélyi és moldvai népi kultúra kutatása során kitermelődött könyvészeti eredmények adatolásához, illetve személyi bibliográfiák összegyűjtéséhez, összeállításához.⁴ A személyi, tematikus vagy tájegységi bibliográfiák folyamatos összeállítása és közzlése mellett⁵ 2008-ban honlapunkon elérhetővé vált 5376 tétellel *A moldvai csángók bibliográfiája* (összeáll. Ilyés Sándor),⁶ illetve 15 039 tétellel *A romániai magyar néprajzi bibliográfia* (összeáll. Jakab Albert Zsolt).⁷ A tételek mindegyike tartalmazza a legfontosabb bibliográfiai adatokat: szerző/szerkesztő neve, tanulmány címe, belefoglaló mű (kötet, periodika) címe és adatai, kiadó, kiadás helye, kiadás éve, oldalszámok. Az anyag év- és névmutató (szerző és szerkesztő alapján), illetve szakbeosztás szerint listázható. Az évmutató linkként működő évszámokat jelent, ezekre kattintva az adott év szakirodalmi termése listázódik. A névmutatónál előbb az adott betű választásával jeleníthető meg a szerzői vagy szerkesztői névsor, majd ez után a kattintással kiválasztott szerző minden munkája listázódik. A szakbeosztás 16 kategóriát és számtalan alkategóriát jelentő, linkként működő struktúrát jelent. Az adott kategóriaválasztás során betűrendben listázott

tételsorok jelennek meg. Ezek mellett lehetőség van általános keresésre, illetve év szerinti szűkítésre is.⁸

4. Fotótár

■ Külön rendszerezéssel és leltárral ellátott fotótárunk a fent említett kutatók, valamint a Kriza János Néprajzi Társaság és a Magyar Néprajz és Antropológia Intézet kutatóinak, tagjainak fényképeit és diáit tartalmazza. A fotótár nagy része (több mint 17 000 fotó) a világhálón is hozzáférhető, a KJNT honlapján. Magát a fotótárat folyamatosan bővítjük a hagyományos fotók digitalizálásával, valamint az új, digitális technológiával készült fotók beletárolásával. Időnként az internetes verziót is frissítjük, így a kutatók nemcsak a helyszínen, a KJNT dokumentációs tárában konzultálhatják a fotókat, hanem a világhálón is.⁹

5. Balladatár

■ Egy, a honlapunkon megtalálható adattár, amely kiadott és kiadatlan erdélyi és moldvai balladák, balladavariánsok gyűjteménye. Bárki érdeklődő által konzultálható adatbázis, amely tudományos igényességgel dolgozza fel a balladanyagot, típusba és altípusba csoportosítva azt. A 2013 óta folyamatosan bővülő tár több mint 1500 balladát tartalmaz, valamint ezeknek a bibliográfiai adatait. A keresőkkel rá lehet keresni szinte minden adatra és a balladák minden vonatkozására, azaz címre, típusra, altípusra, gyűjtőre, gyűjtés idejére és helyére, kiadásra stb.¹⁰

6. Néprajzi Múzeumok Tára

■ A 2014-ben elindul projekt célja az erdélyi és moldvai tájházak, múzeumok, néprajzi gyűjtemények adatainak összegyűjtése, dokumentálása, rendszerezése, feldolgozása, valamint megjelenítése a honlapunkon. Lapozható és kereshető adatbázisunk már közel 100 adatot foglal magában, amelyeket a főbb típusok szerint csoportosítottunk. Minden múzeum részletes adattalappal és fotódokumentációval is rendelkezik. Megjelenítettük az elérhetőségeket is, valamint egy reprezentatív könyvészetet.¹¹

II. Kutatóközpont, háttérintézmény és érdekképviselő

1. Kutatóközpont

■ A szakmaiság egyik legfontosabb vetülete a tudományos kutatások megszervezése, koordinálása, lemenedzselése. Belső és külső munkatársak szervezésében, hazai és külföldi kutatók, doktorandusok, diákok bevonásával a KJNT folyamatos alapkutatásokat visz véghez Erdélyben és Moldvában, emellett részterületekre lebontott vizsgálatokat is irányít. Célkitűzéseit összehangolja a magyar néprajz, általánosságban véve a magyar társadalomtudományok törekvéseivel, ugyanakkor útmutató, újító kezdeményezéseivel a népi kultúra új területeit és új megközelítésmódjait promoválja az interdiszciplinaritás jegyében. Az eredmények a dokumentációs tárból kerülnek elhelyezésre, kiállítások, konferenciák és kiadványok formájában kerülnek nyilvánosságra. Kiemelt jelentőségű lezárt és recens kutatások közül említünk néhányat: együttélési modellek Erdélyben, műemlékek inventarizációja Erdélyben, családszerkezeti kutatások erdélyi szörványokban, jelenkutatás moldvai csángó falvakban, erdélyi falvak gazdasági mo-

delljei, moldvai nyelvföldrajzi kutatások, az erdélyi és moldvai magyar kulturális örökség digitalizálása, előmunkálatok a romániai magyarság néprajzához, az erdélyi folklórgyűjtés és tudománytörténete, emlékállítás és emlékezési gyakorlat Kolozsváron stb. A kutatási eredményeket hazai és nemzetközi konferenciák keretében is bemutatjuk, hiszen a megalakulás éve óta több mint 80 konferenciát szerveztek, a legkülönbözőbb tematikákban. A Társaság olyan nagyméretű események megszervezésében és lebonyolításában is közreműködött, mint például a VII. Nemzetközi Hungarológiai Kongresszus.

2015-től a társaság kiemelt projektje az *Erdélyi Értéktár*, amelynek elsődleges feladata a magyar nemzeti értékfeltáró és értékmegőrző mozgalom erdélyi beindítása, népszerűsítése, megszervezése és szakmai felügyelete. A Földművelésügyi Minisztérium és a Hungarikum Bizottság megbízásából végzett programokban szakmai és módszertani segítségnyújtást biztosítunk azoknak a civilszervezeteknek, amelyek helyi, megyei és táji értékek felkutatását, szakszerű dokumentálását, értéktárba történő rendezését és ezeknek az értékeknek a helyi közösségek mindennapjaiba való beépítését célozzák meg. A társaság az értékfeltáráshoz bekapcsolódni vágyóknak helyszíni előadásokat és felkészítőket, módszertani segédleteket és képzési anyagokat, valamint az értékfeltárás lebonyolításához és a javaslatétel elkészítéséhez szakmai tanácsadást kínál. A társaság a projekt során szakmai konferenciákat,¹² módszertani képzéseket, a mozgalmat és a törvényi hátterét ismertető bemutatókat és kiállításokat szervezett Erdélyben és Moldvában.¹³

Az Erdélyi Értéktár-projekt eredményeként jött létre az Erdélyi Értékek Tára adatbázis is, mely az Erdélyi Magyar Értéktár Bizottság által elfogadott értékeket archiválja. Három mutató segíti a böngészést: az értékmutató az érték megnevezése és címkézése alapján, az értéktármutató a megyei, települési, tájegységi vagy Erdély-szintű értéktárak alapján, a településmutató pedig a kiválasztott település alapján listázza az adatsorokat. A mutatók alatt található az anyag – törvény által előírt – csoportosításának linkeként is működő 8 kategóriája: 1. agrár- és élelmiszergazdaság, 2. ipari és műszaki megoldások, 3. természeti környezet, 4. egészség és életmód, 5. kulturális örökség, 6. turizmus és vendéglátás, 7. épített környezet, 8. sport.¹⁴ A felületről érhető el a mozgalom monitorizálására létrehozott oldal.¹⁵

A tudományos tevékenységhez kapcsolódik a kulturális, tudománynépszerűsítő tevékenység is. A KJNT tevékenységének – a népi kultúra és a kultúra populáris regisztereinek kutatása, megismerése mellett – igen fontos részét képezi az erdélyi és az egyetemes magyar kultúra értékeinek, a magyarság és a szomszédos népek közötti érintkezéseknek, kölcsönhatásoknak a bemutatása, közvetítése a nagyközönség felé. Ennek érdekében a szigorúan szakmai rendezvényeink mellett igyekszik olyan eseményekre és kulturális találkozásokra is sort keríteni, amelyek segítségével ezt a célt meg tudja valósítani. Évente több időszakos kiállítást szervez, ugyanakkor havonta kerül sor könyvbemutatókra, filmvetítésekre, kerekasztal-beszélgetésekre. A KJNT több kolozsvári és más erdélyi településen, működő szakmai, kulturális intézményekkel alakított ki jó partneri kapcsolatot, így partnerei között tudhat több megyei és városi múzeumot, kulturális intézetet, forrásközpontot, valamint kiadóhivatalokat. Az ezekkel az intézményekkel való együttműködés során saját eredményeit ismerteti más településeken, és hasonlóképpen, ezeknek az intézményeknek a munkáját bemutatja a kolozsvári közönségnek.

2. Háttérintézmény

■ A KJNT legfontosabb szakmai partnere a BBTE Magyar Néprajz és Antropológia Intézete, amelynek a háttérintézményeként is működik, támogatja kutatási és oktatási tevékenységét. A székházában működő könyvtárat és dokumentációs tárat nemcsak néprajzos diákok, magiszteri és doktori hallgatók használják, hanem irodalmár, nyelvész, történész, szociológus hallgatók is. Az előadótérmeiben pedig olyan hiánypótló előadásokat és előadás-sorozatot szervez, amelyek kiegészítik a néprajzos tanrendet, bővítik, gazdagítják a hallgatók szakmai horizontját. Az előadók hazai és magyarországi tanárok, kutatók, szakemberek, akik meghívás alapján tartják meg előadásait.

Társaságunk 2003-ban létrehozta és beindította a zabolai Csángó Néprajzi Múzeumot, a magyar nyelvterület egyetlen, a moldvai csángók népi kultúráját bemutató múzeumot. A KJNT alapító tagja a kolozsvári állami magyar nyelvű felsőoktatás támogatására létrejött Kolozsvári Magyar Egyetemi Intézetnek is (2004).

A háttérintézményi tevékenység fontos részét képezi a szakkollégiumi tevékenység, a Kriza János Szakkollégium működtetése, amelynek célja egy olyan interdiszciplináris elitképzés, amely egy fiatal kutatói gárda kitermelését eredményezheti. Tutoriális rendszerben működő szakkollégium, amelynek keretében előadások, szakmai konzultáció, közös és egyéni kutatás, valamint ösztöndíjak segítségével történik meg a hallgatók szakmai képzése. A meghívott szakkollégiumi előadók általában a székház vendégszobájában szállnak meg, az emeleti előadótérmet használják.

3. Érdekképvislet

■ A KJNT fogja össze a hazai magyar néprajzkutatókat, gyűjtőket, felvállalja a tagság törekvéseinek, érdekeinek képviselését, konferenciákat, szakmai találkozókat szervez évi rendszerességgel. A más helyszíneken élő és dolgozó tagok összefogása és szakmai továbbképzése, szakmai párbeszéd kialakítása kapcsán vándorkonferenciákat szervez, minden alkalommal más településen. Ugyanakkor intézményes kereteket biztosít a tagság szakmai tevékenységének, lehetőségek szerint gondoskodik a kéziratok kiadásáról, annak ismertetéséről. A tagok munkásságának termékei, a tagok bibliográfiái az archívumban kerülnek megőrzésre.

III. Könyvkiadás

■ A könyvkiadói tevékenység kezdetektől fogva kiemelkedő jelentőségű feladata a KJNT-nek, amely a lehetőségek függvényében igyekszik évi 5-10 kötetet megjelentetni, ezáltal biztosítva a romániai magyar (és nem csak) néprajzkutatás legújabb eredményeinek publikussá és hasznosíthatóvá tételét, egyszerűsítve a tagság munkásságának megjelenítését. Ez több sorozat keretében kerül megvalósításra. Egyik legfontosabb a KJNT Évkönyve, amely kiemelkedő konferenciák, tanácskozások anyagát jeleníti meg, és eddig 25 kötete látott napvilágot. A Kriza Könyvek és a Kriza Könyvtár sorozatok az etnográfiai terepmunka, vizsgálat és értelmezés termékenységét, illetve a források közzétételét biztosítja. Az előbbi sorozat esetében 43, az utóbbi esetében 15 kötet jelent meg. 2006-ban indította be a KJNT a Néprajzi Egyetemi Jegyzetek sorozatot, amelynek eddig 8 kötete látott napvilágot. A köteteket az egyetemi oktatásban tankönyvekként használják hazai, de külföldi berkekben is. Új sorozat 2018-tól a Dissertationes

Ethnographica Transylvanicæ, melyben doktori disszertációk, néprajzi-antropológiai alapmunkák jelennek meg. Nagy fontossággal bírnak a sorozatokon kívül megjelentetett munkák is, hiszen bibliográfiák, tudománytörténeti és tudományelméleti alapmunkák, speciálisabb kötetek kaptak itt helyet, amelyek más intézményekkel, kiadókkal való közös munka eredményességét is tükrözik. A KJNT sikeresen együttműködik a marosvásárhelyi Mentor Kiadóval is, ekként a munkatársaknak, tagtársaknak több néprajzi tematikájú munkája jelent meg a Kriza János Néprajzi Társaság Könyvtára sorozatban. Különálló kötetként, ugyanakkor periodikaként jelenteti meg a KJNT Értesítőjét, amely eddig 16 évfolyamot ért meg. Kiadványainkról a honlapunkon találhat leírást az érdeklődő.¹⁶

A köteteket a KJNT eljuttatja minden fontos hazai és magyarországi néprajzi kötődésű intézményhez, tehát egyetemi tanszékek, kutatóintézetek, múzeumok, szakkönyvtárak állományában ott találhatók ezek, de ugyanakkor az országos és megyei közkönyvtárakban, civil szervezetek, kisebb néprajzi és társadalomtudományi egységek könyvtáraiban is fellelhetők. A frissen megjelent kiadványok bemutatásra kerülnek a KJNT székházában, valamint más hazai és külföldi partnerintézményeknél. Ezekről az eseményekről rendszeres sajtóismertetések is születnek.

A Kriza János Néprajzi Társaságban folyamatosan zajlanak a rendezvények. Az eseményeinkről szóló információkat körleveleinkben szórjuk, emellett honlapunk Infóteka rovatában,¹⁷ illetve Facebook-profilunkon találhat részleteket az érdeklődő.¹⁸

■ JEGYZETEK

1. A Társaság tevékenységéről és eredményeiről több szakmai összefoglalás készült. A legfontosabbak: Ilyés 2015; Ilyés–Jakab szerk. 2000; Jakab 2017; Keszeg 1995, 2002, főleg 123–125, 127–128; Könczei 2011; Paládi-Kovács 2007: 12–13; Péntek 2001; Pozsony 2001a: 203–205, 2001b, 2007: 27–34, 2008, főleg 168–177, 2014; Szabó 2003: 92–96; Tanczos 2007, 2011, 2015, főleg 78–80.
2. <http://www.kjnt.ro/konyvtari-katalogus>.
3. A KJNT archivális tevékenységeiről bővebben: Jakab 2017, főleg 186–194.
4. Az erdélyi néprajzi bibliográfiai munkálatokról átfogóan: Tanczos 2015: 83–85.
5. Vö. Jakab 2017: 192–194.
6. <http://www.kjnt.ro/csangobibliografia>.
7. <http://www.kjnt.ro/neprajzibibliografia>.
8. Vö. Jakab 2017: 197–198.
9. <http://www.kjnt.ro/fotoarchivum>.
10. <http://www.kjnt.ro/balladatar>; vö. Jakab 2017: 199–200.
11. <http://www.kjnt.ro/muzeumtar>; vö. Jakab 2017: 200–201.
12. A konferenciák előadásaiából készült kötetek: Jakab–Vajda szerk. 2016, 2017 és 2018; vö. Jakab–Vajda 2018.
13. A projektről Kedves Anett és Vajda András is beszámolt: Kedves 2015; Vajda 2016a, 2016b: 42–45.
14. <http://www.kjnt.ro/ertektar>.
15. <http://www.kjnt.ro/ertektar/esemenyek>.
16. <http://www.kjnt.ro/kiado>.
17. <http://www.kjnt.ro/infoteka>.
18. <https://www.facebook.com/KrizaJanosNeprajziTarsasag>.

■ IRODALOM

- Ilyés Sándor
2015 A Kriza János Néprajzi Társaság. *Magyar házak Romániában 2. A Művelődés melléklete.* (3) 11–13.
Ilyés Sándor – Jakab Albert Zsolt (szerk.)
2010 *20 éves a Kriza János Néprajzi Társaság.* (A Kriza János Néprajzi Társaság Értesítője XV/1–2.) Kriza János Néprajzi Társaság, Kvár.
Jakab Albert Zsolt
2017 Néprajzi archívumok új környezetben. Az erdélyi és moldvai magyar kultúra kutatásának és archiválásának kihívásai. In: Jakab Albert Zsolt – Vajda András (szerk.): *Örökség, archívum és reprezentáció.* (Kriza Könyvek 40.) Kriza János Néprajzi Társaság, Kvár, 185–222.
Jakab Albert Zsolt – Vajda András
2018 Örökség: etnicitás, regionális identitás és territorialitás. In: Jakab Albert Zsolt – Vajda András (szerk.): *A néprajzi örökség új kontextusai. Funkció, használat, értelmezés.* (Kriza Könyvek 43.) Kriza János Néprajzi Társaság, Kvár, 7–28

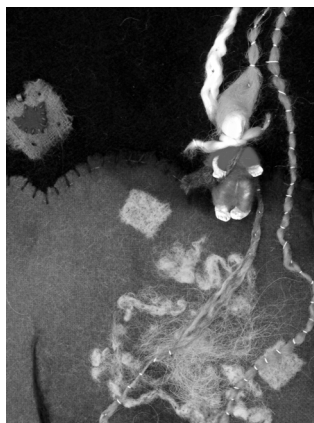
- Jakab Albert Zsolt – Vajda András (szerk.)
2016 *Érték és közösség. A hagyomány és az örökség szerepe a változó lokális regiszterekben.* (Kriza Könyvek 39.) Kriza János Néprajzi Társaság, Kvár.
- 2017 *Örökség, archívum és reprezentáció.* (Kriza Könyvek 40.) Kriza János Néprajzi Társaság, Kvár.
- 2018 *A néprajzi örökség új kontextusai. Funkció, használat, értelmezés.* (Kriza Könyvek 43.) Kriza János Néprajzi Társaság, Kvár.
- Kedves Anett
2015 Erdélyi Értéktár – érték, ami összetart. *Művelődés* LXVIII. (9) 30–31.
- Keszeg Vilmos
1995 A romániai magyar folklórkutatás öt évtizede (1944–1994). *Erdélyi Múzeum* LVII. (3–4) 99–111.
- 2002 A romániai magyar néprajzkutatás egy évtizede. In: Tánczos Vilmos – Tőkés Gyöngyvér (szerk.): *Tizenkét év. Összefoglaló tanulmányok az erdélyi magyar tudományos kutatások 1990–2001 közötti eredményeiről.* I. Scientia, Kvár, 119–170.
- Könczei Csongor
2011 Húszéves a Kriza János Néprajzi Társaság. (Kérdezett Könczei Csongor.) *Korunk* XXII. (3) 3–16.
- Paládi-Kovács Attila
2007 Erdély és a Partium néprajzi kutatásáról. In: Cseri Miklós – Füzes Endre (szerk.): *Ház és Ember. A Szabadtéri Néprajzi Múzeum Évkönyve 20.* Szabadtéri Néprajzi Múzeum, Szentendre, 11–20.
- Péntek János
2001 Nemzedékváltás és intézményépítés. In: Keszeg Vilmos (szerk.): *Kriza János Néprajzi Társaság Évkönyve 9.* Kriza János Néprajzi Társaság, Kvár, 14–17.
- Pozsony Ferenc
2001a A kolozsvári Kriza János Néprajzi Társaság oktatási és tudományos eredményei. In: Somai József (szerk.): *III. Civil Fórum 2001. A tudás mint társadalmi erőforrás.* Alapítvány az Erdélyi Magyar Civil Szervezetekért, Kvár, 321–322.
- 2001b Társadalomnéprajzi eredmények Erdélyben. In: Keszeg Vilmos (szerk.): *Kriza János Néprajzi Társaság Évkönyve 9.* Kriza János Néprajzi Társaság, Kvár, 195–215.
- 2007 Az erdélyi magyar társadalom kutatásának eredményei. In: Cseri Miklós – Füzes Endre (szerk.): *Ház és Ember. A Szabadtéri Néprajzi Múzeum Évkönyve 20.* Szabadtéri Néprajzi Múzeum, Szentendre, 21–44.
- 2008 Az erdélyi magyar társadalom kutatásának eredményei. In: Jakab Albert Zsolt – Keszeg Vilmos – Szabó Á. Tőhötöm (szerk.) *Kultúrakutatások és értelmezések.* (Kriza Könyvek 32.) BBTE Magyar Néprajz és Antropológia Tanszék – Kriza János Néprajzi Társaság, Kvár, 157–222.
- 2014 A székely társadalom kutatása. In: Keszeg Vilmos – Szász István Szilárd – Zsigmond Júlia (szerk.): *Kriza János Néprajzi Társaság Évkönyve 22. Néprajzi intézmények, kutatások, életpályák Kolozsvárt.* Kriza János Néprajzi Társaság, Kvár, 41–93.
- Szabó Á. Tőhötöm
2003 A magyar nyelvű néprajzi felsőoktatás, kutatás és muzeológia Romániában. *Néprajzi Látóhatár* XII. (1–2) 83–114.
- Tánczos Vilmos
2007 Magyar vallási néprajzi kutatások Erdélyben. (Tudománytörténeti összefoglaló és könyvészet.) In: Cseri Miklós – Füzes Endre (szerk.): *Ház és Ember. A Szabadtéri Néprajzi Múzeum Évkönyve 20.* Szabadtéri Néprajzi Múzeum, Szentendre, 79–119.
- 2011 A Kriza János Néprajzi Társaság múltjáról, jelenéről, jövőjéről. *Korunk* XXII. (3) 17–20.
- 2015 A romániai magyar néprajzkutatás tizenkét éve (2002–2013). In: Péntek János – Salat Levente – Szikszai Mária (szerk.): *Magyar tudományosság Romániában 2002–2013 között.* II. Ábel Kiadó, Kvár, 69–175.
- Vajda András
2016a Értéktár: hagyomány, használat és kontextus. *Művelődés* LXIX. (5) 28–31.
- 2016b Hagyomány, örökség, érték. A hagyomány használatának változó kontextusai. In: Jakab Albert Zsolt – Vajda András (szerk.): *Érték és közösség. A hagyomány és az örökség szerepe a változó lokális regiszterekben.* (Kriza Könyvek, 39.) Kriza János Néprajzi Társaság, Kvár, 21–58.

HEGEDÜS CSILLA – BERKI TÍMEA

MERTEK NAGYOT ÁLMODNI...

■ 1996 kora tavaszán lelkes építészek, mérnökök, művészettörténészek egy olyan alapítvány létrehozásáról döntöttek, amelyet az erdélyi műemlékvédelem szolgálatába állítanak, mivel kevesellték a társadalom által a múlt század utolsó évtizedére kialakított építettörökség-védelmi körülményeket, a történeti épületek és együttesek megtartása érdekében fenntartható keretet akart létrehozni, illetve változtatni próbáltak az épített kultúrának – a 20. század második felétől – bizonyosan rossz irányba tartó erdélyi megítélésén. Azóta egyértelműen bizonyosodott, hogy nem mindennapi, embert próbáló elképzelés volt, hogy az anyagilag és erkölcsileg elszegényített erdélyiek fenntartható örökségkezeléséhez nem elegendő csupán a nincstelenek túlélési ösztöne.

Az erdélyi – romániai – társadalom építettörökség-kezelő szándéka segítségre szorul az örökségvédelem minden területén. Kutatni, dokumentálni szükséges, hiszen csak az olyan érték menthető, amely ismert, nevelni, oktatni kell, mert csak örökségértékeket meg- és elismerő társadalomban, megfelelő számban képzett, naprakészen informált szakemberekkel érhető el eredmény; a társadalom csak arra áldoz, amit fontosnak tart, a történeti épületeket szakszerűen kezelőket pedig formálni kell; fontos segíteni az örökségértékek mai tulajdonosain, keretet teremtvé arra, hogy legyen kihez fordulniuk értékmentő ügyes-bajos dolgokban; lényeges a tapasztalatcsere más régiók hasonló gondokkal

**A Transylvania Trust
célját – az épített
örökség fenntartható
védelmét – hosszú
távon integrált védelmi
programjai révén
valósítja meg.**

küzdő építettörökség-védelemben érdekeltekkel; példát kell mutatni: épületeken, együtteseken bemutatni az örökségmegtartó lehetőségeket.¹

A Transylvania Trust célját – az épített örökég fenntartható védelmét – hosszú távon integrált védelmi programjai révén valósítja meg.

Az alapítvány legfontosabb programja a bonchidai Bánffy-kastély felújítása és revitalizációja.² Az 1989-es rendszerváltástól a helyi Polgármesteri Hivatal hatáskörébe tartozott a kastély, amellyel 2003-ban kötött szerződést az alapítvány. 2008-tól a kastélyt időközben visszaszerző Bánffy-családdal, a kastély tulajdonosával sikerült 49 évre szóló koncessziós szerződést kötni, amelynek értelmében a Transylvania Trust Alapítvány felügyeli, helyreállítja a kastélyt, és a közösség szolgálatába állítja. 2001-től új időszámítás indult a kastély életében, hiszen a romok közé oktató és kulturális programokat szerveztünk. Így került itt megrendezésre *az épített örökség helyreállítására szakosító képzés*, amely a hagyományos építőmesterségek oktatását tűzte ki célul oly módon, hogy a résztvevőknek alkalmuk nyílt és nyílik élesben gyakorolni e mesterségeket, bekapcsolódva a kastély helyreállítási munkálataiba. A kezdetektől 2012-ig az ácsműhely keretében elkészült az egyes épületek tetőszerkezete, így kijelenthetjük, hogy sikerült megállítani a pusztulást. Ezt a munkát egészítette ki a kőműves- és kőfaragó műhely, látványos beavatkozásokra nyújtva lehetőséget: megújult az egykori kapuépület (információs ponttal, kiállítótérrel és 2018-ban újragondolt kőtárral), használható térré vált az egykori istálló. A Miklós-épület 2005 óta lett otthonává a szakképző központnak felszerelt irodával, konferenciateremmel, szálláslehetőségekkel, kibérelhető lakosztályokkal. A minimális beavatkozás szükségességét követve igyekeztünk megmenti a menthetőt, az eredeti építőanyagokkal kompatibilis anyagokat használva, például mészhabarccsal dolgozva cement és beton helyett, hiszen a kategóriájú műemléken történnek a beavatkozások. A szaktáborokban gyakorolt pedagógiai elv, azaz az oktatás általi helyreállítás és helyreállítás általi oktatás elgondolása Bonchida védjegyévé vált, amelyet az Európai Bizottság Europa Nostra Nagydíjjal jutalmazott éppen 10 éve, 2008-ban. Az oktatási kínálatot nemzetközi projektek és helyi kezdeményezések során sikerült bővíteni, így 2012 óta hagyományos bútorok helyreállítását, faldíszítő technikákat (stukkó, sgrafitto, a secco, a fresco, marmorino) is tanítunk a kastélyban. Mi több, olyan interdiszciplináris műhelyekbe is bekapcsolódhatnak az érdeklődők, mint a régészeti-művészettörténeti kutatóműhelyek, ahol mentorok irányításával fedezik fel a műemléképület elveszettnek gondolt értékeit.

Már az első szaktábor után sikerült megnyitni a kastély egykori konyha épületében a Kulturális Kávézót. Ugyanekkor indult útjára a *Kastély Napok* sorozata, amelyet 2016-ig évente megszerveztünk. Míg az első kiadásban a romok közé vártuk a kikapcsolódni vágyókat, addig 2016-ra a kastély számos helyszínét sikerült megtölteni vonzó programkínálattal. Az eltelt másfél évtized abból a szempontból is tanulságos volt, hogy példaértékű rendezvényt indítottunk útjára akkor, amikor a környéken még gyerekcipőben jártak a kulturális rendezvények és Kolozsvár főtere sem volt még fesztiválhelyszín. Örömmel tölt el és kihívást jelent számunkra, hogy napjainkban számos más műemléket próbálnak nyitottá, közönségbaráttá tenni éppen hasonló vagy azonos programot nyújtó kastélynapok, fesztiválok által.

A látogatók előtt mindig nyitva álló kastély az áprilisi *Műemléki Világnap* és a szeptemberi *Európai Örökség Nap* alkalmából ingyenesen látogatható, és ezen az alkalmakon igyekszünk magyar, román és angol nyelvű vezetett séták so-

rán ismertetni a Bánffy-család és a bonchidai kastély történetét, a helyreállítás folyamatát és jövőbeli terveket. Az utóbbi három évben a szeptemberi eseményt a Bánffy-család tagjai is megtisztelik jelenlétükkel, így a programot oly módon állítjuk össze, hogy az a család egykori kulturális, történelmi jelentőségét hangsúlyozza. Így került sor a Bánffy Miklós életműve és a román kultúra közötti kapcsolat megvitatására, néhány Bánffy-novella román fordításának felolvasására és a fordítókkal való találkozóra, melyek azért is fontosak, mert a kastély az irodalmi érdeklődésű zárandokok fontos célpontja. Bánffy Miklós *Erdélyi történet* c. trilógiáját magyarul vagy fordításokban olvasva rengeteg turista érkezik a kastélyhoz a regényben megidézett történelmi helyszín felfedezése céljából. A román olvasóközönség még nem férhet hozzá anyanyelvén a trilógiához, ezért a vezetett séták, kerekasztal-beszélgetések és a Bánffyleszármazottakkal való találkozások egyaránt alkalmat kínálnak a történelmi múlt és kulturális értékeink megmutatására, egymás eltérő örökségének megismerésére, és ez által megértésére. Hiszen a kastély a kulturális párbeszéd nagyszerű helye, legyen szó a két hetes időszakokat felölelő, helyreállítást oktató képzésekről, amelyre eddig 26 országból több mint 2500 résztvevő érkezett vagy a nyelvi és kulturális különbségekre odafigyelő rendezvényeinkről, szakmai, oktató vagy kulturális programjainkról.

Az idén szeptember 15-én megszervezett Bánffy Music Day nevű esemény Bánffy Miklós zeneszerzői érdeklődésének adózik, amikor a délutáni nagykoncerten más egykorú zenei darabok társaságában a *Pas banale* c. szerzeményét mutatja be a nagyközönségnek Alexandra Făgărășan zongorista, illetve újrajátssza a Notes&Ties zenekar, sőt Daniel Patrick Cohen fiatal kortárs komponista feldolgozásában is hallható.

Az oktatási programok kapcsán a legnagyobb népszerűségnek és pozitív visszajelzésnek örvendő esemény az iskolásoknak szervezett *Örökség Nap Gyermeknek*. A tíz éve futó program meghívásos alapon működik és a kisvárosi és vidéki 3–4. osztályos tanulókra figyel. A kastélybeli komornyik szerepét öltik magukra az egynapos, iskolán kívüli tevékenységen a diákok, miközben észrevétlenül ismerkednek meg a Bánffy-kastély és a család történetével, a 20. század viharos évtizedeivel, építészeti stílusokkal, eszméi és kulturális értékekkel, reneszánsz-kori táncokkal, stb.

Alapítványunk *Torockó Értékvédő Programja*³ több mint két évtizede a település építészeti értékeinek aktív, ösztönző jellegű védelmére törekszik. Műemlékvédelmi szakmai körök kezdeményezésére azzal a céllal jött létre, hogy Torockó nagyon értékes, de veszélyeztetett építészeti örökségének átalakítását megakadályozza. Dr. Román András előterjesztése nyomán Budapest V. Kerületének Önkormányzata 1996-ban úgymond örökbefogadott két erdélyi települést: határozatot hozott Torockó és Énlaka építészeti öröksége megőrzésének anyagi támogatására. Az értékvédő program eszköze egy támogatási rendszer, amelynek technikai lebonyolítását Torockó esetében a kolozsvári székhelyű Transylvania Trust Alapítvány végzi. 1996-tól kezdődően Torockón mintegy 120–140 ingatlan tulajdonosa veszi át évente egyszer a megfelelő karbantartási támogatást. A támogatás folyósításának három feltételét a támogatási szerződés tartalmazza: a tulajdonos elvégzi háza körül a megfelelő karbantartási munkálatokat, épületei értékes építészeti és utcaképi elemeit nem változtatja meg, illetve változtatási szándékaival szaktanácsért az alapítványhoz fordul, és az alapítvány ajánlásai szerint cselekszik. A pályázati úton szétosztott helyreállítási támogatás na-

gyobb munkálatok elvégzését teszi lehetővé. A program indulásakor a cél első sorban a műemléki szempontból nem megfelelő változtatások elkerülése volt. (A település egyes házain alkalmazott beavatkozások előrevetítették azt a barkácsolási kedvet, amely – mint a szomszédos Torockószentgyörgy esete mutatja – súlyosan károsíthatta volna az építészeti összképet.) A támogatási rendszerrel az esetek döntő többségében ezt ki lehetett küszöbölni, sőt a felvett összegek azt eredményezték, hogy a faluban rendszeressé vált a karbantartás, és az épületállomány állapota látványosan javult. A legfontosabb eredménynek az tekinthető, hogy a program működése alatt megváltoztatta a település lakóinak a hagyományos építészeti értékekhez való viszonyát, a torockóiak ma már nem szégyellik a műemlék jellegű épületeiket, hanem megőrzésükre törekednek.

A műemlékvédelem szakmai alapját a 160 hagyományos ingatlan – 1996-ban gyűjtött – építészeti adatait tartalmazó számítógépes adatbázis és az állandó építészeti kutatómunka képezi. Ugyanakkor a helyreállítási folyamat, mely munkát biztosít a helyi kőművesek, ácsok számára, lehetőségeket teremt a műemléképületek felújításával kapcsolatos sajátos szakmai fogások oktatására, a hagyományos mesterségek továbbörökítésére.

A támogatások rövid távú anyagi motivációja mellett a faluturizmus adta lehetőségek hosszú távú anyagi előnyeit az alapítvány már a műemlékes folyamatok elindításakor ismertette a falubeliekkel, körvonalazva, hogy a felújított műemlék bevételt teremtő vendégházként is üzemeltethető. A műemlékvédelemnek is köszönhető növekvő idegenforgalmi vonzerő hatására a településen eddig mintegy 40 tulajdonos szerezte meg, részben az alapítvány szakmai hozzájárulásával és támogatásával a faluturizmus működtetéséhez szükséges engedélyeket – az idegenforgalom pedig a település legerősebb ágazatává vált.

A faluturizmus terjedésével egyre gyakoribb a funkcionális átalakításra, illetve új ingatlan építésére való igény. Erre a kihívásra az alapítvány a műemléki védettség jogi és hatósági életbeléptetésével, részben pedig a tervezési folyamat támogatásával próbál válaszolni. A Torockó Értékvédő Program, az Europa Nostra Bizottság 1999. novemberi döntése értelmében, elnyerte az Europa Nostra Díj – romániai műemlék-helyreállítás számára először megítélt – érem fokozatát. A díj megítélésében, az elért eredmények mellett szerepet játszott a program összetettsége: a torockói értékvédelem követhető példája az önkormányzatok határonkon is átnyúló partnerkapcsolatára, valamint az ingatlantulajdonosok és egy szakmai civil szervezet együttműködésére épülő műemlékvédelmi programnak egy olyan régióban, ahol a gazdasági és társadalmi változások egyértelműen veszélyeztetik az építészeti örökséget.

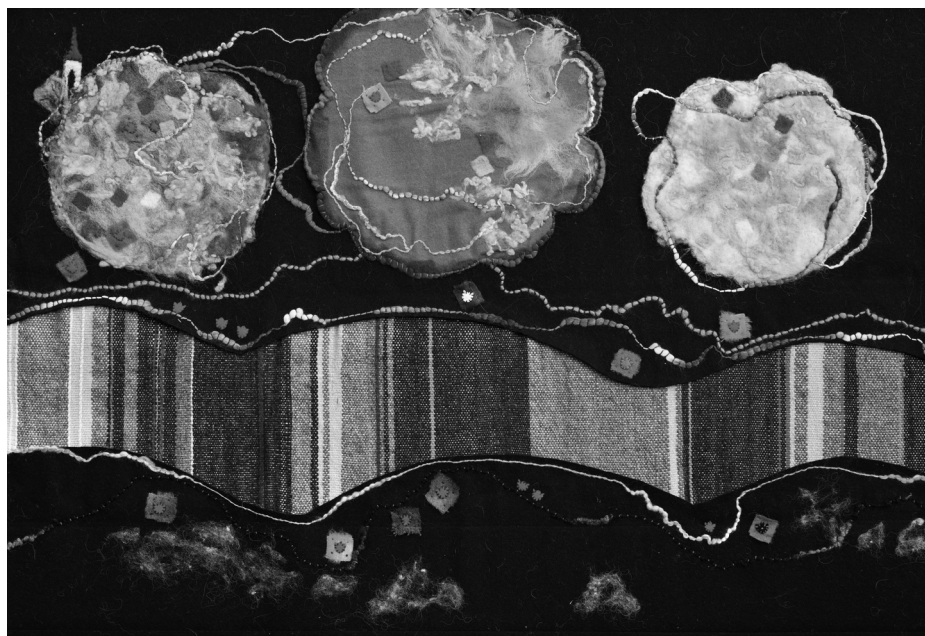
Programjaink sorából nem maradhat ki az a képzés, amely civil kezdeményezésre indult el, és amelyet a kolozsvári Babeş-Bolyai Tudományegyetem Történelemtudomány és Filozófia Karán 1998 októberében hirdettek meg először. Az *Épített Örökség Felújítására Szakosító Posztgraduális Oktatás*⁴ a Román Oktatási Minisztérium 4223/1998 sz. rendelete alapján működik. Az Oktatási Minisztérium által jóváhagyott tantervet az Alapítvány munkatársai állították össze, figyelembe véve hazai és külföldi szakemberek javaslatait, valamint az ICOMOS Nemzetközi Oktatási Bizottságának irányelveit (Guidelines on Education and Training in the Conservation of Monuments, Ensembles and Sites - Fifth Revised Draft, May 11, 1992). A képzés célja felsőfokú végzettségű, az épített örökség védelmével foglalkozó szakemberek képzése, figyelembe véve az erdélyi építészeti örökség gazdagságát és állapotát. A képzés helyszíne a Brétfű utcai

Épített Örökség Oktató és Kutató Központ, amely az Apáczai Közalapítvány támogatásával jött létre.

A távoktatásként működő képzés időtartama két év, azaz négy félév. A képzés 600 órából áll (480 elméleti és 120 gyakorlati óra). A szakcsoportok építészek, építőmérnökök, művészettörténészek, régészek és más felsőfokú végzettségű szakemberek számára indulnak román és magyar nyelven, oly módon, hogy az általános jellegű közös tantárgyak mellett a hallgatók végzettségüknek megfelelő előadásokat látogathatnak. A gyakorlati órák helyszínei: szakosodott intézmények és műemlék-felújítási építőtelepek, illetve bel- és külföldi szakmai tanulmányutak. A képzés fennállása óta eddig összesen 502-en iratkoztak be, ezek közül 260 hallgató szerzett oklevelet. 2018 októberében indul a 11. évfolyam, amelyet ismét nagy érdeklődés övez, hiszen lehetőség van számos erdélyi műemlék helyreállítására, amely szakképzett munkaerőt feltételez. Ugyanakkor, azok az ismeretek, amelyek a szakmérnöki képzés tartalmát jelentik, a szélesebb nyilvánosság számára is hasznosak lehetnek, ezért hirdettünk *Nyílt előadásokat* is, amelyek teltházzal működtek és óriási érdeklődésnek örvendtek. A műemlék-épület-tulajdonosokon és a szakmán kívül egyre többeket foglalkoztat a szakszerű állagmegóvás, a kortárs igényeknek megfelelő lakhatás, a történelmi értékek védelme és ebben az alapítvány számos fórumon szerepet vállal, lett legyen előadás, szakmai konferencia, tudományos tanácskozás, workshop vagy szaktanácsadás.

■ JEGYZETEK

1. Szabó Bálint: *Az elnök levele*. 2006.
2. Programigazgató Hegedüs Csilla, az alapítvány elnöke.
3. Programigazgató dr. Furu Árpád műemlékvédelmi szakmérnök.
4. Programigazgató dr. Szabó Bálint, az alapítvány tiszteletbeli elnöke.

NÉMETH JÚLIA

METAMORPHOSIS TRANSYLVANIAE, METAMORPHOSIS BARABÁS MIKLÓS CÉH

A Barabás Miklós Céh legújabb kori történetében rendkívül fontos szerepet játszik a fiatalok tömeges jelentkezése, céhbe lépésük igényének megfogalmazása.

Időtengelyen egyensúlyozó tudatunk akarva-akaratlan térbe, matériába téved. A végeláthatatlan dimenziók, megfoghatatlan, képzeletbeli terek, az elérhetetlen kísértése helyett azonban most egy kevésbé borulékony, biztonságosabb terepet választunk a landolásra. Mégpedig a mi örök Erdélyünket, a sokszínűt, a sok gazdát váltott, sok átalakuláson keresztülment, de sok mindenben mégis változatlan Erdélyországunkat és művészetét. Amelyről már 1736-ban ilyenformán vélekedett báró Apor Péter uram *Metamorphosis Transylvaniae* című, „maradváinak” szánt eszmefuttatásában: „Oka penig ezen írásomnak az, hogy mivel ab anno 1687, amely esztendőbe az német legelsőbben bejöve, azoltától fogva látom minden esztendőben új-új mód, avagy amint az német mondja nájmódi vagyon, úgyhogy mentől inkább szegényedünk, annál nagyobb titulusra és cifrább paszomántos köntösre vágyunk, és már az atyáink szokott eledelit meg sem ehetjük.” A hagyományait, szokásait féltő hatvanéves ember kora realitásában gyökerező szavai ezek, amelyek más együttthatókkal behelyettesítve ugyan, de manapság sem tűnnek időszerűtleneknek. Mert hogy az 1600-as évektől napjainkig folyamatos változásban vagyunk, alakul és átalakul a körülöttünk levő világ, minden kornak megvolt, megvan és meglesz a „nájmódija”, csupán emberi habitusunk mutat viszonylagos állandóságot, vajmi keveset változott az évszázadok alatt. A tituluséhség és a cifra köntösbe burkolt fizi-

kai, de még inkább erkölcsi, eszmei kibicsaklások végigkísérték történelmünket, és ma sem ismeretlenek. Sőt talán az sem véletlen, ha évszázadok, de azt is mondhatnám – gondoljunk csak Pliniusra – évezredek óta mindig éppen úgy érezzük: mindez a tetőfokára hágott.

Szerencsére. Hiszen a felismerés, a pontos helyzetelemzés már önmagában is előremutató.

Jó, hogy voltak, vannak és – merjük remélni – lesznek is tisztán látóink. S ha kétszer nem is léphetünk ugyanabba a folyóba, a mozgó világ állandói, a történelmi-társadalmi szituációk behatárolta hasonlóságok tilalomfái örök figyelmeztetőül szolgálhatnak. Epheszoszi Hérakleitosztól napjainkig.

Pantha rhei. Változik a világ. Művészeti szempontból is.

A gazdasági fejlődéssel, a technikai forradalmakkal ellentétben azonban – legálábbis a vizuális művészet vonatkozásában – fejlődés helyett célszerűbbnek tűnik pusztán változásról beszélnünk. Még akkor is, ha a forradalmak a művészeti életnek is elmaradhatatlan velejárói, s a forradalmi változások, az alakulások és átalakulások állandó kísérői, visszatérő motívumai a művészettörténetnek.

A művészeti forradalmak 20. századi viharai pedig alaposan megrázták, esetenként alapjaiból is kiforgatták a művészvilágot. Hullámai elárasztották Európát, Magyarországot is beleértve, s természetszerűleg, a hagyományokhoz erőteljesebben ragaszkodó Erdélybe is átcaptak. Abba az Erdélybe, amelyet a világmeéretű történelmi események erőteljesen megtépáztak, s az impériumváltással az identitásvesztés, -váltás kísértete is ott lebegett a térség kisebbségi sorba került magyarsága s talán hatványozottan intellektualitása fölött.

A nemzeti önazonosság, az évszázados kultúra, a hagyományok továbbéléte érdekében lépett életbe írói, művészi körökben a céhekbe tömörülés védekező mechanizmusa. Ilyen alapon, az írók helikoni szerveződése mintájára jött létre a romániai magyar képzőművészek csoportosulása, a Barabás Miklós Céh is, amely többrendbeli átalakulásaival, sajátos módon ugyan, de szintén a változó világ, a változó Erdély egyik arculatának a tükörképe.

Egy esztendő híján kilencvenéves, impériumváltásokkal kísért, viharos története során, születésétől napjainkig, a régió legjelesebb képzőművészeit vonzotta soraiba. De ameddig az 1929-es, Kós Károly, Szolnay Sándor és Bánffy Miklós nevével fémjelzett alakulás mindössze néhány, akkor már befutott, de viszonylag fiatal művész egymásra találásának, összefogásának, érték- és érdekvédelmi törekvéseinek, jövőbe mutató, jövőt formáló védekező mechanizmusának eredményeként jött létre, addig a jelenlegi, újjáalakult BMC másfél száznál is több tagjával már szinte tömegszervezet. Minőségi elvárásokat megkövetelő jellegében azonban továbbra is a művészi elit egyik jellegzetes csoportosulásának számít.

Az erdélyi magyar képzőművészek érdekvédelmi szervezetét, a Barabás Miklós Céhet egy sajátos történelmi konjunktúra hívta életre. Megalakulása és léte szükségszerű következménye volt az első világháborút követő, határmódosítás eredményezte radikális változásnak. És annak az összserdélyi nemzetiségi összefogásnak és sajátos pezsgésnek, ami a két világháború közti irodalmi, művészeti életet jellemezte. A szervezkedés, de a művészi termés vonatkozásában is. Százával születtek a remekművek Erdély-szerte, mintegy bizonyítékául annak a majdhogynem általános jelenségként elkönnyvelhető ténynek, miszerint az elnyomás, a sanyarú körülmények, a mellőzöttség, kitaszítottság, a nyomor zseniális válaszméchanizmusokat gerjeszthet. Olyanokat, amire a jólét okozta tespedtség sohasem lenne képes.

Ez a magas szinten szerveződött bizonyító, öngazoló szándék jellemezte a Barabás Miklós Céh 1929-től 1940-ig terjedő, első szakaszának termését is, amely aztán a szervezet fiataljainak részvételével és munkáikkal kiteljesedve – megjegyzem, az alapítók is negyven év alattiak voltak – lépte át az újabb, de mindössze négy évig tartó impériumváltás kiváltságait: a kisebbségi sorból többségibe avanzsáló lét helyzeti előnyeit. A Barabás Miklós Céh hivatalos elismerése, emlékezetes kiállítások sokasága és a kolozsvári Múcsarnok létrejötte kapcsolható a korszakhoz.

Az újabb impériumváltás és az 1944-et követő évek azonban a szervezet tevékenységének felfüggesztéséhez vezettek.

Hogy aztán az 1989 utáni változások, a kilencvenes évek magyar önszerveződésének pezsgő légköre kulturális vonatkozásban is erőteljes fellendülést eredményezzen, és, természetszerűleg, a művészvilágot se hagyja érintetlenül. A fordulat utáni lehetőségek kiaknázásával és a már tevékenyen működő Romániai Magyar Demokrata Szövetség támogatásával Abodi Nagy Béla és Kós András kezdeményezésére, mások mellett Murádin Jenő és Balogh Ferenc támogatásával, negyvenhét képzőművész és elméleti szakember részvételével 1994 januárjában újraalakult a Barabás Miklós Céh. A hajdani Kós Károly-i elképzelések, célok és remények szellemében, a kisebbségi érték- és érdekvédelem elsődleges szempontjainak figyelembevételével, de természetesen az új idők új követelményeihez igazodva. Úgy, hogy „erdélyisége világfigyelő tető, nem szemhatárszűkítő provincializmus” legyen, ahogyan azt az *Erdélyi Helikonnal* kapcsolatban Áprily Lajos már 1928-ban frappánsan és tömören megfogalmazta. Az újonnan alakult szervezet tiszteletbeli elnökei, Abodi Nagy Béla festőművész és Kós András szobrászművész, a hajdani Céh egykori aktív tagjai, valamint a választott elnökök, kezdetben Kancsura István, majd Jakobovits Miklós festőművészek, pilanatnyilag pedig Kolozsi Tibor szobrászművész szerencsésen kiteljesítették, kiteljesítik és aktualizálják a Kós Károly-i és Szolnay Sándor-i örökséget.

Az újjáalakult BMC majd negyedszázados története azonban – a dolgok természetes rendje szerint – nem mentes, mert nem is lehetne mentes a változásoktól. Aminthogy erre megannyi jel is utal. Az újjáalakulás, az 1994 utáni hontalansági állapotot követő otthonteremtés, az Andrásy Zoltán festőművész nagylelkű felajánlásának és a református egyház fogadókészségének nyomán megszerzett és felújított, kolozsvári, Farkas utca 27. szám alatti székház, a terebélyesedő külföldi kapcsolatok, a folyamatossá váló, nagyszabású kiállítások olyan állandói a szervezetnek, amelyek Jakobovits Miklós szakszerű irányításának köszönhetően elvezettek a rangos anyaországi elismerésig, a Magyar Örökség-díjig.

A Munkácsy-díjas nagyváradi képzőművész 1998-tól haláláig, 2012-ig vezetete elnöki minőségében a Barabás Miklós Céhet, Simon Endre festőművész és Németh Júlia elméleti szakember hathatós alelnöki, valamint Veress Péter, Novák Ildikó, Károly Zöld Gyöngyi és Szabó Bokor Márta képzőművészek titkári segítségével. A végleges távozásával keletkező ürt kinevezett ügyvezető elnöki minőségben Kolozsi Tibor szobrászművész töltötte be, hogy aztán 2013-tól immár választott elnökként irányítsa a szervezetet, s a Jakobovits Miklós tervezte fiatalítási akció élére álljon.

A Barabás Miklós Céh legújabb kori történetében rendkívül fontos szerepet játszik a fiatalok tömeges jelentkezése, céhbe lépésük igényének megfogalmazása. Eme megnövekedett, de nem csupán fiatalok részéről megmutatkozó érdeklődés tette szükségsszerűvé egy olyan, vezető képzőművészekből álló bizottság

létrejöttét, amely a meghatározott támpontok alapján összeállított belépési kérvény és művészi tevékenységet igazoló dokumentáció elbírálására hivatott. A derékhatat képviselő művészek, Sipos László és Székely Géza mellett minden művészeti ágban megvan a kinevezett szakértője, a bizottság munkálatait pedig vezetőként a béemcés ügyekben régóta járatos Mira Marincas, a Sapientia Erdélyi Magyar Tudományegyetem docense irányítja. Ilyenformán a Céh számbelileg mindegyre növekvő tagsága ellenére is hű marad a minőségi kritériumok alapján meghatározott alapítói szándékhoz.

Ennek a minőségnek a jegyében szerveződtek, immár Kolozsi Tibor elnöksége alatt a Céh nagyszabású csoportos kiállításai a Tibori Szabó Zoltán egyetemi docens vezette Minerva Galériában, majd a BMC előtt – évtizedes próbálkozások után – végre megnyíló kolozsvári Művészeti Múzeumban. A 2017-es esztendő tehát áttörést s egyben új szakaszt is jelentett a szervezet életében. Az immár rangjához méltó környezetben megrendezett, széles körű nemzetközi visszhangot kiváltott országos kiállítás, valamint a BMC kolozsvári csoportjának idején, múzeumi bemutatkozása nagy népszerűségnek örvendett, amit a különösen magas látogatottsági mutatók is igazolnak.

De hasonlóan jelentősek a szervezet Kákonyi Csilla vezette marosvásárhelyi csoportjának a helyi Kultúrpalotában és a Bernády-házban megtartott éves, értékmérő kiállításai, valamint a legifjabb generációt képviselő Éltes Barna szobrászművész rendezte székelyföldi csoportos tárlat.

Az utóbbi esztendők legjelentősebb megvalósítása azonban a Sepsiszentgyörgyön megalakult Erdélyi Művészeti Központ, amely tág teret biztosít valamennyi korosztály tehetséges művészeinek, s ugyanakkor az értékes hagyatékok megfelelő tárolásáról is gondoskodik. Az RMDSZ mellett a helyi önkormányzat által is támogatott, a Székely Nemzeti Múzeum igazgatójának, Vargha Mihály szobrászművésznek a közreműködésével létrejött és Vécsi Nagy Zoltán művészettörténész szakszerű irányításával működő központ Jakobovits Miklós több évtizedes álmának a megvalósulását jelenti, amihez annak idején ő maga is tevékenyen hozzájárult.

A nagyváradi BMC-csoport érdeme, hogy 2012-ben, elhunyt elnökünk emlékére Jakobovits Miklós díjat alapítottak. A Deák Árpád szobrászművész készítette igényes bronz emléklakettet és kisszobrot, emléklap kíséretében, minden évben ünnepélyes keretek közt nyújtják át az arra leginkább érdemes, vezető képzőművésznek és elméleti szakembernek.

S talán az sem véletlen, hogy a modern művészeti irányzatok iránt mindig is nyitottnak bizonyuló Nagyvárad oly nagy mértékben mobilizálta a mindenkor új iránt fogékony fiatal alkotókat, akik Jakobovits Márta keramikumművész irányításával szereztek elismerést a Céhnek itthon és szerte a nagyvilágban.

A területi megoszlásban több részre osztható országos szakmai szervezet a szubszidiaritás elvének alapján viszonylagos önállóságot biztosít külön vezetéssel rendelkező csoportjainak. Az effajta szervezeti megoszlás hozzájárul a számarányát tekintve immár tömegszervezeti méretet öltött Barabás Miklós Céh hatékonyságának növeléséhez. Amihez olyan tevékeny vezetők járulnak hozzá, mint a festőművész Vinczeffy László és Szabó Attila, valamint a szobrászművész Berze Imre.

A Barabás Miklós Céh már 1929-es megalakulásakor is a különböző műfajokban alkotó, más-más művészi beállítottságú művészeknek teremtett intézményes keretet. S ezt az átfogó jellegét mind a mai napig megőrizte. Tagjai nem egy-

fajta ideológiai vagy műfaji meghatározottság mentén, hanem kizárólag minőségi kritériumok alapján verbuválódtak. Csoportos kiállításai alkalmával a legkülönbözőbb irányzatok és technikák felvonultatásával bizonyítják életképességüket, korunk művészi megnyilatkozásainak korlátokat nem ismerő lehetőségeit, a sokféleségben rejlő egység erejét. Mindazt, ami állandó az örök változásban.

Ha azonban eme változatosság ellenére is egyfajta mérleget kívánnánk vonni a különböző műfajok és ábrázolásmódok, művészi megjelenítésformák céhbeli jelenlétéről, akkor a mérleg nyelve a táblaképszerű művek és grafikák felé billenne. Amiket a háromdimenziós megjelenítések – szobrok, kerámiák –, valamint a textil-, üveg- és papírművészeti munkák, fotók követnek. Az olyan, általánosan elismert műfajok, mint a performance és a land art viszont már kevésbé népszerű, bár a szervezet tagjai sorában a műfaj olyan kiválóságait jegyezheti, mint Űtő Gusztáv és Dobribán Emil, valamint fiatalabb társuk, a művészeti íróként is ismert Kányádi Iréne.

Korunk művészetére azonban a szigorúan értelmezett műfaji határok fokozatos eltűnése, a különböző kifejezési formák egybeolvadása s a szimbiózis nyomán keletkezett „újszülöttek” formavariációinak áradata a legjellemzőbb. Az ilyenszerű irányulástól pedig a Barabás Miklós Céh sem mentes, hiszen alakulásától kezdve célként jelölte meg a hagyományokban gyökerező, de a legmodernebb törekvések befogadására is nyitott művészi attitűd szorgalmazását. Megmaradásunk záloga is ebben rejlik.

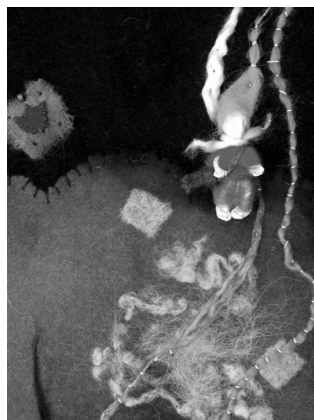
TIBORI SZABÓ ZOLTÁN

MINERVA – A KÖZÖSSÉG SZOLGÁLATÁBAN (1920–2018)

■ Az 1920-ban alapított kolozsvári Minerva történetéről és az erdélyi magyarságot szolgáló tájékoztató, művelődési, művészeti és tudományos tevékenységéről a közösségi emlékezet keveset őrzött meg. Mi sem bizonyítja ezt ékeesebben, mint az, hogy a csaknem évszázados történetre visszatekintő Minerva nem találtatott érdemesnek arra, hogy a létét és a tevékenységét az idén augusztusban, a Kolozsvári Állami Magyar Színház épülete előtti téren megrendezett, az erdélyi magyarság alapintézményeinek gazdag történetét ismertető kiállítás legalább megemlítsse.

Ennek a jóhiszemű magyarázata az, hogy bár a kolozsvári Minerva Irodalmi és Nyomdai Műintézet – a mindmáig legnagyobb teljesítményű erdélyi magyar kiadó- és nyomdavállalat – a csaknem évszázados kezdetétől fogva csendben, diszkréten, de annál lendületesebben építkezett és erősödött, eredményeit tartózkodott nagydobra verni, és inkább arra törekedett, hogy folyamatosan fejlődjék, munkáját tökéletesítse, és a közösséget egyre korszerűbben szolgálja.

Az intézmény kiterjedt kutatás nyomán feltárt és az utóbbi években bemutatott eredményei¹ azt bizonyítják, hogy az erdélyi magyar kisebbségi lét első, két évtizedes szakaszában, 1920 és 1940 között, de az azt követő nyolc év során is, 1940-től 1944-ig, illetve 1945-től 1948-ig, a Minerva kiemelkedő mértékben járult hozzá a magyar oktatás, sajtó, irodalom, tudomány és művészet fejlődéséhez. A Minerva közösségi

...a Minerva Művelődési
Egyesület valamennyi
tagja és munkatársa
önkéntes alapon,
bérezés nélkül állt és áll
a közösség
szolgálatában...

összefogással jött létre 1920 augusztusában. Alapítói az első világháború utáni első időszakban az anyaországtól elszakított, Erdélyben maradt magyarok tájékoztatása, művelése és önszervezése alappilléérének képzelték el a vállalatot, olyan intézménynak, amely a közösség megmaradása, gyarapodása és önazonosságának megőrzése végett tevékenykedjék.

E megállapítással teljes mértékben egybecseng a Romániai Magyar Irodalmi Lexikon szócikkében olvasható tömör meghatározás: „A Minerva Irodalmi és Nyomdai Műintézet Rt. Kolozsváron 1920 és 1948 között működő nyomdaipari nagyvállalat, a két világháború között a romániai magyarság kiemelkedő szellemi értékteremtő műhelye.”²

Az évek folyamán igen sikeresnek bizonyultak a Minerva kiadásában megjelent sorozatok: *Erdélyi Magyar Naptár* (1921-től, 25 kötet), *A Magyar Nép Könyvtára* (1939-ig 62 füzet), a *Minerva Könyvtár* (1925–1928 között 15 füzet), a *Magyar Ifjúság Könyvtára* (1928–1940 között 12 füzet), a *Pásztortűz Könyvtára* (1925–1930 között 18 füzet), az *Erdélyi Tudományos Füzetek* (1926–1947 között 208 füzet), az *Erdélyi Ritkaságok* (1939–1944 között 13 mű 18 kötetben) és a *Minerva Népkönyvtár* (1930-ban 15 füzet), amelyek füzetenként-kötetenként négy-hatezer példányban jelentek meg.

Mindezeket pedig kiegészítették a sok százezer példányban kiadott folyóirat, világi és egyházi hetilap és napilap (összesen 85), amelyek közül a legjelentősebbek a következők voltak: *Contribuțiuni botanice*, *Erdélyi Gazda*, *Erdélyi Magyar Naptár*, *Erdélyi Múzeum*, *Erdélyi Orvosi Lap*, *Globus*, *Hangya*, *Közgazdaság és Az Út* (1920-tól); *Magyar Nép*, *Pásztortűz*, *Református Szemle*, *Sport* (1921-től); *Keresztény Magvető*, *Méhészeti Közlöny* (1922-től); *Revista stomatologică – Sztomatológiai Szemle* (1923-tól); *Jóbarát*, *Progresul economic* (1925-től); *Reformátusok Lapja* (1926-től); *Kálvinista Világ* (1927-től); *Erdélyi Helikon*, *Erdélyi Irodalmi Szemle* (1928-tól); *Politița* (1929-től); *România nouă*, *Szövetkezeti Értesítő* (1933-tól); *Hölgyfutár* (1937-től); *Ellenzék*, *Estilap*, *Iskolaszövetkezeti Közlöny*, *Keleti Újság*, *Magyar Újság*, *Mezőgazdasági Szemle*, *Múzeumi Füzetek*, *Nép és Nyelv* (1940 után); *Dolgozó Nő*, *Egység*, *Erdély*, *Erdélyi Szikra* (később *Igazság*), *Falvak Népe*, *Lumina*, *Lupta Ardealului*, *Népvédelem Lapja*, *Plugarii*, *Tribuna nouă*, *Utunk*, *Világosság* (1944 után).

A 2015-ben kiadott kötetben³ átfogó képet igyekeztünk rajzolni a Minerva 1920 és 1948 közötti történetéről, és kiadványainak átfogó, részletes, teljességre törekvő, 2832 címet tömörítő bibliográfiáját is az olvasók asztalára tettük. Számukra egyértelműen kiderült belőle, hogy a Minerva a romániai magyar közösség igazi sikertörténete volt, amelyet 1920-ban közadakozásból hoztak létre, és később erdélyi magyar intézményi támogatással fejlesztettek. Nemkülönben az is, hogy a két világháború közötti Minerva vezetői olyan személyek voltak, akiknek nevét a közösségi emlékezet széles körben ugyan nem jegyezte meg, de akik névtelenül, önzetlenül és diszkréten a romániai magyar közösség folyamatos épülését szolgálták. A szóban forgó kiadványunk a romániai magyar lap- és könyvkiadás e kevésbé ismert úttörőinek is méltó emléket igyekezett állítani.

Ez alkalommal elsősorban dr. Vékás Lajos fáradhatatlan tevékenységét emeljük ki, aki 1920 és 1940 között, előbb igazgatói, majd vezérigazgatói minőségben vezette a Minervát. A vállalat dinamizmusát kétségtelenül az általa irányított operatív vezetőség lendületének és derűlátásának köszönhette. Fő célkitűzésük – írta a *Pásztortűz* tízéves jubileuma alkalmából a vezérigazgató – „a magyar hagyományok megőrzése, a magyar érzésnek, gondolatnak, tudásnak továbbfej-

lesztése, népszerűsítése, a családba való bevitele” volt, ami olyan irányt szabott, amelyen „csak az előrehaladás, a fejlődés és a teljes megszilárdulás lehetett az eredmény”.⁴ Ez a derűlátás ragadhatott rá dr. Vékás Lajos munkatársaira is, elsősorban a nyomda igazgatóira – Imre Kálmánra (1920–1926), Lengyel Albertre (1927–1940) és Major Józsefekre (1940–1948) –, a szedőosztály vezetőire – Ferdinánd Gézára (1926), Deák Ferencre (1927), Kovács Gyulára (1928–1931), Lauf Rudolfra (1932–1940), Szabó Zoltánra (1941–1943), Mogyorós Gézára (1944–1947) és Katóka Gyulára (1947–1948)⁵ – és nem utolsósorban dr. Görög Ferencre (1881–1970), a részvénytársaság kiadóigazgatójára (1925–1944), akiknek elkötelezett és dinamikus hozzáállása nélkül a Minerva konszolidációja aligha lett volna elképzelhető.

A Minerva által kiadott művek szerzőinek lajstroma is beszédes. Közöttük olyan jelentős írók, újságírók, költők és tudósok nevét találjuk, mint például Ady László, Asztalos István, Áprily Lajos, Balogh Edgár, Balogh Jolán, Bánffy (Kisbán) Miklós, Bárd Oszkár, Benedek Elek, Berde Mária, Biró Vencel, Bitay Árpád, Boga Alajos, Borbély István, Böhm Károly, Böződi György, Buza László, Debreczeni László, Demeter Béla, Dsida Jenő, Entz Géza, Ferenczi Miklós, Görög Ferenc, Gy. Szabó Béla, Gyalui Farkas, Gyárfás Elemér, György Lajos, Herepei János, Imre Lajos, Jakó Zsigmond, Jancsó Elemér, Jordáky Lajos, Juhász István, Karácsony Benő, id. Kántor Lajos, Kelemen Lajos, Keöpeczi Sebestyén József, Kohn Hillel, Kós Károly, Kristóf György, Lakatos István, Dieter Lang, László Dezső, László Gyula, Ligeti Ernő, Makkai Sándor, Maksay Albert, Adolf Meschendörfer, Méliusz József, Mikó Imre, Molter Károly, Neumann György, Nyárády Eramus Gyula, Nyirő József, Orient Gyula, P. Gulácsy Irén, Pataki Jenő, Péter Béla, David Prodan, Ioan Rațiu, Ravasz László, Reményik Sándor, Roska Márton, Ruzitska György, Salamon László, Octavian Șireagu, Szabó T. Attila, Szádeczky-Kardoss Gyula, Szántó György, Szentimrei Jenő, Tabéry Géza, Tamási Áron, Tavaszy Sándor, Tompa László, Tóth István, Tulogdy János, Valentiny Antal, Vásárhelyi János, Vásárhelyi Z. Emil, Teofil Vescan, Vita Zsigmond, hogy csak az ismertebbeket említsük.

Huszonnyolc éves fennállása alatt, 1920–1948 között, a kolozsvári Minerva Irodalmi és Nyomdai Műintézet Rt. összesen mintegy hétmillió példányban adott ki és nyomtatott magyar nyelvű szépirodalmi és tudományos könyveket, tankönyveket, továbbá több tízmillió példányban folyóiratokat, heti- és napilapokat. Az erdélyi magyarság első kisebbségi korszakában, 1920 és 1940 között a Minerva a közösség rendelkezésére bocsátotta mindazokat a tankönyveket, irodalmi és tudományos műveket, ismeretterjesztő és népművelő munkákat, továbbá hetilapokat, folyóiratokat és más kiadványokat, amelyek nélkül a magyar oktatás és művelődés Erdélyben mérhetetlenül erőtlenebb és sokkal színvonaltalannabb lett volna. Ebben az időszakban az erdélyi magyar könyvkiadásban Kolozsvár 3487 művel az első helyen szerepel, miközben a második helyet elfoglaló Nagyváradon mindössze 582, Temesváron 426, Aradon 354, Brassóban 277, Marosvásárhelyen 221, Szatmárnémetiben pedig csupán 208 könyvet nyomtattak ki. Az időszaki sajtótermékek tekintetében 457 címmel szintén Kolozsvár vezet, ami a teljes korabeli sajtótermés 27 százalékát teszi ki. A Minerva ebben a periódusban 1563 könyvet és 56 időszaki sajtókiadványt nyomtatott, messzemenően kiemelkedve a többi kiadó-, illetve nyomdavállalat közül, amelyek egyenként kétszáz könyvnél kevesebbet vagy jóval kevesebbet jelentettek meg.⁶

Az 1940. augusztus 30-i második bécsi döntés nyomán Erdély északi része – és benne Kolozsvár is – két évtized után újra magyar fennhatóság alá került. Az

új körülmények lehetővé tették a vállalat konszolidációját: 1941-ben nagyarányú tőkeemelését hajtottak végre, majd a Minervába beolvasztották a Concordia Nyomda és Lapkiadó Rt.-t, és később, megvásárlása után, az Ardealul nyomdát is. Ebben az időszakban teljesedett ki, korábbi vásárlásokat kiegészítve, a Minerva ingatlanvagyon, amely a háború végén a mai Brassai Sámuel utca 5. és a Dávid Ferenc utca 4. szám alatti, két utcára nyíló házasság telekből, illetve a Brassai Sámuel utca 7. szám, továbbá a Szappan (Tipografiei) utca 16. szám alatti ingatlanokból állt. Ezen a három utcára nyíló, összefüggő, 3200 négyzetméteres telek-együttesen kilenc épületeingatlan áll.⁷

Az 1944. októberében bekövetkezett újabb helyzetváltozás nyomán, a vállalat „történelmi hivatása ugyanaz maradt: nemes és szép ruhába öltöztetni a gondolatot, és eljuttatni a tudásra szomjúhozó emberiség minél szélesebb rétegeihez” – mutatott rá a Minerva 1944. évi üzleti jelentése.⁸ Tudomásunk szerint ez volt a vállalat utolsó nyomtatásban közreadott évi üzleti jelentése. A dokumentum kegyelettel emlékezett meg dr. Óvári Elemérről, a részvénytársaság igazgatóságának elnökéről – aki ezt a tisztséget a Minerva alapítása óta betöltötte, és akit 1944 őszén, Kolozsvár szovjet megszállásának első időszakában, több családtagjával együtt meggyilkoltak –, majd rövid mérleget készített a Minerva 1944-es üzleti évről, nemkülönben a vállalat alapítása óta eltelt 25 esztendő eredményeiről.

A jelentésbe foglalt általános eredményösszesítőből az erdélyi magyarság megtudhatta, hogy 25 éves fennállása alatt a Minerva 4 218 852 könyvet nyomtatott, amelyek közül 1 992 375 példány saját kiadású munka, 2 226 477 pedig bérben nyomtatott kiadvány volt. A saját kiadású könyvek között 265 tankönyv szerepelt 1 055 999 példányban, továbbá 441 irodalmi és tudományos mű 936 376 példányban. Ha az 1944-től az 1948. június 11-i államosításig eltelt időszak kiadványait is figyelembe vesszük, a kiadott saját könyvek példányszáma meghaladta a kétmillió darabot, az összes kinyomtatott köteté pedig 4,5-5 millió körül mozgott.

Hatalmi intézkedés nyomán, a Minerva teljes vagyona – ingatlanokkal, gépparkkal, felszerelésekkel, nyersanyag- és árukészletekkel együtt – kezdetben a Román Munkáspárt Kiadójának a tulajdonába jutott, amely hivatalosan Bukarestben székel. Végül e kiadótól 1979-ben államosították, amikor az egész géppark és az azt befogadó ingatlanok a román állam birtokába kerültek, kezelőjük a Szocialista Művelődés és Oktatás Országos Tanácsa, nevében pedig a felszámolt Minerva valamennyi javát gyakorlatilag megöröklő Kolozsvári Nyomdaipari Vállalat lett.⁹

Az oly sok áldozattal felépített nyomdavállalat gépein készültek a későbbi években a romániai magyarságot megannyi alkalommal megalázó nyomtatványok, később pedig a nemzeti kommunizmus alapján álló magyarellenes kiadványok egész sora.¹⁰ Nem kevésbé igaz, hogy eközben a második világháború utáni erdélyi magyar irodalom és tudomány nagyszerű alkotásainak jelentős része is ugyanígy került nyomtatásra.

A Kolozsvári Nyomdaipari Vállalat 1979-ben a város keleti részén felépült új székhelyére költözött, és ez alkalommal a volt Minerva-ingatlanok egy részének kezelését az Országos Filmvállalat kolozsvári fiókjának, egy másik részének kezelését pedig a Városi Lakásgazdálkodási Vállalatcsoportnak (GIGCL) engedte át. Az ekkor készült – és a városháza levéltárában fennmaradt – átadási-átvételi jegyzőkönyvből¹¹ tudjuk, hogy a kezelői jog átruházására 1981. január 5-én ke-

rült sor, de később ezt az ingatlanok telekkönyvébe nem jegyezték be. Az osztozkodást követően az épületek továbbra is a román állam tulajdonában maradtak, kezelésüket pedig három állami vállalat látta el: a GIGCL, a Kolozsvári Nyomdaipari Vállalat, illetve a Kolozs Megyei Filmvállalat.

Változást e tekintetben csak az 1990-es rendszerváltozás hozott, amelynek egyik törvénye az országos érdekeltségű vállalatok kezelésében levő ingatlanvagyonot a szóban forgó vállalatok birtokába adta. Ennek következtében a Kolozsvári Nyomdaipari Vállalat, amely 1990 után a bukaresti Országos Coressi Nyomdaipari Vállalat¹² részét képező Ardealul Nyomda¹³ néven folytatta a tevékenységét, az egykori Minerva-ingatlanok egy részére 1994-ben a telekkönyvbe bejegyeztette tulajdonjogát.

Az 1990 után tőkeszegényen és teljes létbizonytalanságban újjáalakuló erdélyi magyar sajtóra és könyvkiadásra a piaci feltételek nyomasztóan hatottak. Az 1989 decemberében megalakult kolozsvári *Szabadság* napilap szerkesztősége 1990–1991 folyamán jutott el annak felismeréséhez, hogy – a lap helyzetének konszolidálása végett – a kolozsvári magyar sajtó hagyományaihoz kell visszanyúlnia. A Minerva példája kézenfekvő volt, a mindenkor kényes magyar–román viszony szemszögéből is vállalhatónak tetszett, így, a Minerva felélesztésének szándékával, 1991-ben történt egyeztetéseket és alakuló ülést követően, 1992-ben sikerült a Kolozsvári Bíróságon a Minerva Művelődési Egyesületet bejegyeztetni.¹⁴

Az egyesület húsz alapító tagjának¹⁵ többsége a *Szabadság* szerkesztői közül került ki. Ezt a névsort tette teljessé a kolozsvári magyar, román, német és zsidó közösség több köztisztelőben álló tagjának a neve. A magyar nemzetiségű alapítók között, az újságírókon kívül olyan személyiségek nevét találjuk, mint például Kányádi Sándorét (a Minerva tisztelőbeli elnöke), Kerekes Jenő közgazdász professzorét, Pálfalvi Attila műegyetemi rektorét, Csiha Kálmán református és Kovács Lajos unitárius püspökét, de kolozsvári működése idején a magyar közösséghez közel álló bölcsészkar finn lektorét, Eira Pönttinenét is. Román részről a Minerva újjáalapításának kezdeményezői: Adrian Marino irodalomkritikus, Ion Aluș szociológus professzor és Ioan Tomoiag kolozsvári kenyérgyár-igazgató; német részről dr. Paul Jürgen Porr belgyógyász, a Német Demokrata Fórum kolozsvári szervezetének elnökét, a kolozsvári magyar zsidóság soraiból pedig Löwi Károly köztisztelőben álló gyermekorvost kérték fel, hogy az intézményalapításban részt vegyen. Valamennyien az ügy mellé álltak, és jó szívvel támogatták a kolozsvári Minerva újjáalapítását, a Minerva Művelődési Egyesület életre hívását.

Létének első éveiben az új egyesület – elődjénél jóval szerényebb anyagi körülmények feltételei között – arra törekedett, hogy az egykori Minerva szervezeti struktúráját leképezze. Első lépésként 1991-ben felvásárolta tehát – jogi kényszer nyomán – a 22 tagtárs által létrehozott Szabadság Kft. valamennyi üzlet-részét, s így a *Szabadság* napilapot kiadó cég százszázalékos tulajdonosává vált. A Minerva egyben megszerezte a Kolozsváron 1992 októberében anyaországi segítséggel létrehozott Écriture Sajtóház Kft.¹⁶ 10 százalékos üzlet-részét, és 1994-ben könyvkiadási tevékenységbe kezdett.

Az újjáalakult Minerva okirataiban székhelyeként a kolozsvári Napoca (Jókai) utca 16. szám alatti ingatlan szerepelt, amelyben 1990 előtt és után a város és a megye magyar, illetve román nyelvű napilapja működött. A szóban forgó ingatlant 1950-ben az állam elkobozta jogos tulajdonosaitól, a szárhegyi gróf Lázár család tagjaitól, de tulajdonjogát a román állam csak 1959. október 5-én tele-

kelte. Akkor a kezelői jogot a Kolozsvári Néptanács javára jegyezték be a telekkönyvbe.¹⁷ Az ingatlan kezelői jogát, 1992-ben, Románia Kormányának Bukarestben székelő Protokollhivatala,¹⁸ illetve ez utóbbi intézmény kolozsvári kirendeltsége (Victoria Protokoll Kirendeltség¹⁹) kapta meg.

A RA-APPS a Lázár-örökösök 2001-ben benyújtott visszaszolgáltatási kérelmét 2004-ben elutasította. Az elutasító határozatnak a jogos örökösök nevében történő bírósági megtámadása négy és fél éves pereskedéshez vezetett, amelynek során a Bukaresti Törvényszék, a Bukaresti Ítéltábla és a Legfelső Ítéltábla és Semmitőszék – összesen öt, az örökösök javára meghozott bírósági határozat nyomán – a RA-APPS-t jogerősen az ingatlan mintegy 1500 négyzetméternyi lakfelületének visszaszolgáltatására kötelezte. A szóban forgó lakfelületet, a teljes ingatlan $\frac{3}{4}$ részét, 2009. február 1-jén adta át az említett állami intézmény a jogos örökösöket a per során képviselő személynek. Eredeti, írásban sosem rögzített ígéretüket betartva a jogos örökösök egy hónap múlva ingatlanrészüket adásvételi szerződéssel, jutányos áron a Minerva Művelődési Egyesület birtokába juttatták, megtartva képviselőjüknek azt a szabadon továbbruházható vétőjogot, amelynek segítségével az ingatlant a kolozsvári magyar sajtó- és művelődési élet szolgálatában mindenkor megtartani lehessen. Ezáltal a Minerva – szinte két évtizedes megfeszített munka nyomán – újra székházhoz juthatott.

Az egyesület 2005-ben, a nemzeti kisebbségi szervezetek ingatlanjainak visszaszolgáltatásáról szóló 2005/247. számú törvény értelmében visszakérte a Minerva Irodalmi és Nyomdai Műintézet teljes Brassai Sámuel–Dávid Ferenc–Szappan utca térségbeli ingatlanvagyonát és felszerelését. A bukaresti Országos Restitúciós Hatóság 2008. májusi kedvező határozatával²⁰ a Brassai Sámuel utca 5. szám és Dávid Ferenc utca 4. szám alatti, 1278 négyzetméter területű telkét és a rajta álló öt, részben lelakott, részben pedig romos épületingatlant, visszaszolgáltatta.

Kolozsvár Polgármesteri Hivatala a visszaszolgáltató határozatot a Kolozs Megyei Ítéltábla közigazgatási részlegén megtámadta, azt hangoztatva, hogy – bár ugyanazt a tevékenységet folytatja – a Minerva Művelődési Egyesület nem jogutódja a Minerva Irodalmi és Nyomdai Műintézetnek. A Kolozs Megyei Ítéltábla döntése azonban ezt az érvelést elutasította, és a jogfolytonosságot egyértelműen megállapította: „tagadhatatlan tény, hogy a Minerva Művelődési Egyesület tényleges folytatója elődje tevékenységének, s így jogi szempontból örököse is.”²¹ A kolozsvári bírói döntést a bukaresti Legfelső Ítéltábla és Semmitőszék ítélete²² emelte jogerőre, s ennek nyomán Kolozsvár Polgármesteri Hivatala az ingatlant 2009 júniusában átadta²³ az egyesületnek. E sorok írásának időpontjáig a másik két Minerva-ingatlan (Brassai Sámuel utca 7. szám, illetve Tipografiei [Szappan] utca 16. szám) visszaszolgáltatása ügyében a bukaresti Országos Restitúciós Hatóság nem hozott döntést.

A Minerva 2009-ben hozzálatott Jókai utcai székházának rehabilitálásához és korszerűsítéséhez, amely munkálatok terveit Guttman Szabolcs műépítész, a műemlék jellegű épületek rehabilitációjának köz- és elismert szakértője készítette el. A munkálatok finanszírozásához, példás összefogással, a Romániai Magyar Demokrata Szövetség (RMDSZ), Magyarország korabeli kormánya és a Minerva Művelődési Egyesület egyaránt jelentős összeggel járult hozzá. Máig meghatározó elkötelezettségről és segítőkészségről tett bizonyosságot a Minerva munkájának támogatásában Takács Csaba, az RMDSZ korabeli ügyvezető elnöke, a Communitas Alapítvány jelenlegi elnöke, továbbá Gémesi Ferenc, a magyar Mi-

niszterelnöki Hivatal szakállamtitkára és Törzsök Erika, a Miniszterelnöki Hivatal Nemzetpolitikai Ügyek Főosztályának főigazgatója. Sikertől felújítani 2010-ben az épület alagsorát, ahova modern fűtőkazánok kerültek beszerelésre, új tetőszerkezetet és tetőburkolatot, valamint új, korszerű nyílászárókat kapott az épület utcai homlokzata. A belső és külső rehabilitációs munka a következő években folytatódott. Rendre elkészült az alagsori Minerva Galéria és Minerva Archívum, az új emeleti szerkesztőségi tér, a Cs. Gyimesi Éva kiállító- és előadóterem, az utcai és az udvari homlokzatok is lassan új ruhába öltöztek, és új tölgyfakapu került a bejárati gangba.

Az RMDSZ két évtizedes jubileumának ünnepségén, 2010 januárjában, Markó Béla, a szövetség elnöke a Kolozsvári Állami Magyar Opera termében összegyűltek előtt bejelentette: a Minervával összefogva, az RMDSZ erdélyi ki-sugárási művelődési és tudományos központot tervez létrehozni az egyesület által visszakövetelt Brassai Sámuel–Dávid Ferenc–Szappan utcai ingatlanok felhasználásával, amelyben helyet kapnának mindazok a közösségi funkciók és terek, amelyek az erdélyi és benne a kolozsvári magyar tudományos és kulturális jelenlét erősítéséhez hozzájáruljanak.

Ennek a távlati tervnek a keretébe illeszkedett bele az a Kelemen Hunor jelenlegi RMDSZ-elnök hozzájárulásával és támogatásával megtett lépés, amellyel, 2018 januárjában a Brassai Sámuel utca 5. és Dávid Ferenc utca 4. szám alatti ingatlanegyüttes tulajdonjogát a Minerva az Iskola Alapítványra átruházta. Az értékes ingatlan közösségi kézben maradt tehát, s a megállapodás értelmében, a megszerzett helyszínen, a szükséges átépítési munkálatokkal, az Iskola Alapítvány létrehozta a Minerva Kulturális Központot. A Minerva a vételárból megszerezte a Jókai utcai Lázár-ház magántulajdonban levő további $\frac{1}{4}$ részét, s ezzel az ingatlan immár egyedüli tulajdonosává vált. Ugyanakkor az egyesület nekilátott a székháza manzárdjában levő terek elmaradt építészeti munkáinak jelenleg is zajló befejezéséhez. Az új épületrész további média-, kulturális és tudományos tevékenységeknek biztosít majd otthont.

Az eltelt években a Minerva létrehozta saját könyvtárát és archívumát, amelyben diákok, oktatók és kutatók naponta könnyen hozzáférhetnek a Minerva kiadványaihoz, számos médiatudományi szakkiadványhoz, egyetemi jegyzet-höz, továbbá gazdag sajtó-, sajtófotó- és sporttörténeti gyűjteményeinkhez. A Minerva média-, kommunikáció- és társadalomtudományi szakkönyvtára ma már több száz hazai és külföldi kiadású kötetet kínál a könyvtár látogatóinak. A Minerva Archívum és Könyvtár valamint a Minerva Sajtófotó Archívum több ezer tételes, teljes könyv-, folyóirat-, hetilap- és napilapállományának lajstroma, illetve a kolozsvári napilapok 1960–1992 közötti sajtófotógyűjteménye több mint 35 ezer felvétele mára az egyesület internetes honlapján (www.minerva.org.ro) három nyelven (magyar, román, angol) szabadon elérhető és tanulmányozható, akárcsak a történelmi Minerva története és bibliográfiája. A sajtófotó-archívumban, külön jelöléssel, Deák Ferenc jelenleg New Yorkban élő fotóművész (a kolozsvári *Igazság* napilap egykori neves fotóriportere) által a Minervának adományozott archív felvételei is elérhetők és kutathatók. Ennek a fondnak a bővítése folytatódik, és emellett további fotóriporteri életművek digitalizálási munkája is napirenden van.

A kolozsvári *Szabadság* napilap mellett, a Jókai utcai Minerva-házban fejt ki tevékenységét immár több mint egy évtizede, a Babeş-Bolyai Tudományegyetem Politika-, Közigazgatás- és Kommunikációtudományi Karán működő Újságírás,

illetve Kommunikáció szakok oktatóit tömörítő háttérintézmény, a Cseke Péter egyetemi tanár által vezetett Medea Egyesület, továbbá annak kutatóműhelye, a Kolozsvári Kommunikáció és Médiautató Intézet. Az általuk kiadott folyóirat, a *ME.dok*, az egyetlen hazai társadalomtudományi folyóirat, amelyet három jelentős nemzetközi tudományos adatbázis is indexel, a CEEOL, az Index Copernicus és az ERIH PLUS.

A Minerva-házat működtető egyesületünk 2011 óta évente több száz rendezvénynek (könyvbemutatók, előadások, tudományos konferenciák, kerekasztal-megbeszélések, kiállítások) biztosít teret. Fontos megemlíteni, hogy az 1992-es újjáalapítás óta – Újvári Mária főkönyvtáros és bibliográfus, a Minerva Archívum és Könyvtár szakmai vezetőjének kivételével – a Minerva Művelődési Egyesület valamennyi tagja és munkatársa önkéntes alapon, bérezés nélkül állt és áll a közösség szolgálatában, így a Minerva méltón reméli a közösségünk további kiemelt figyelmét és támogatását.

■ JEGYZETEK

1. Tibori Szabó Zoltán: *Erdély legnagyobb lap-, könyv- és tankönyvkiadójának történetéhez*. ME.dok V. évf., 3. sz., 2010. 11–20.; V. évf., 4. sz., 2010. 33–44; Uő: *Önzetlenül, névtelenül, diszkrétan – a közösségért*. In: *Újra-teremtett világok. Írások Cs. Gyimesi Éva emlékére*. Balogh F. András et al. (szerk.). Argumentum Kiadó, Bp., 2011. 343–353; Tibori Szabó Zoltán–Újvári Mária: *A Minerva nyomda és könyvkiadó (1920–1948) kiadványainak jelentőségéről*. Kriza János Néprajzi Társaság Évkönyve, Kvár, 20. kötet, 2012. 95–122; Tibori Szabó Zoltán: *A kolozsvári Minerva művészeti pártoló munkája, 1920–1940*. In: *Sors és jelkép. Erdélyi magyar képzőművészet, 1920–1990*. Szűcs György (szerk.). Szépművészeti Múzeum–Magyar Nemzeti Galéria, Bp., 2015. 58–65; Tibori Szabó Zoltán–Újvári Mária: *A kolozsvári Minerva története és bibliográfiája (1920–1948)*. Minerva Művelődési Egyesület Kiadója, Kvár, 2015. (A továbbiakban *A kolozsvári Minerva...*).
2. Dávid Gyula (szerk.): *Romániai Magyar Irodalmi Lexikon*. 3. kötet. Kriterion Könyvkiadó, Buk., 1994. 596–598. (A továbbiakban RMIL – 3).
3. *A kolozsvári Minerva...*
4. Vékás Lajos: *Az első tíz év*. Pásztortűz, XVI évf., 21. sz., 1930. október 19., 473–474.
5. RMIL – 3, 598; lásd még Kozma Hunor: *Kolozsvári könyvkiadás a két világháború között*. Szakdolgozat. Babeş–Bolyai Tudományegyetem, Könyvtárszak, Kolozsvár. (A továbbiakban Kozma.)
6. Kozma.
7. A Minerva-üzemek ingatlanvagyonának részét képezte akkoriban a kolozsvári Unió (később December 30., ma Memorandumului) utca 23. szám alatti ingatlan is, amely formálisan a nyomdász szakszervezet (Uniunea Muncitorilor Grafici din România) tulajdonát képezte, de amelyet e célra szintén a részvénytársaság szerzett meg. Lásd 3943. sz. Telekkönyv, 391. hrsz., Kvár (másolat a Minerva Művelődési Egyesület irattárában).
8. *Minerva Irodalmi és Nyomdai Műintézet R.-T. Kolozsvár, Üzleti Jelentés és Zárószámadás az 1944. Évi XXV. Üzletévről*. Kvár, 1945.
9. Lásd 7592. sz. Telekkönyv, 163. hrsz.; 4616. Telekkönyv, 172. sz. hrsz.; 7592. sz. Telekkönyv, 174. hrsz., Kolozsvár (telekkönyvi másolatok a Minerva Művelődési Egyesület irattárában).
10. Fontos megjegyezni, hogy ezt a kurzust az európai román értelmiség akkor is elítélte, és ma is elítéli.
11. *Proces verbal de predare-primire (Átadási-átvételi jegyzőkönyv)*, 1981. január 5., iktatási száma: 1981. január 3/922. sz. (másolata a Minerva irattárában).
12. Román elnevezése: Compania Națională a Imprimeriilor Coresi SA.
13. Román elnevezése: Imprimeria „Ardealul” Cluj-Napoca.
14. Román elnevezése: Asociația Culturală Minerva.
15. A Minerva Művelődési Egyesület 1992. április 1-jén alakult meg, s működését a Kolozsvári Bíróság 1992. augusztus 14-i 74/PJ/1992. sz. végzésével (Încheiere nr. 74/PJ/1992 din 14 august 1992 a Judecătorei Cluj-Napoca – eredeti példánya az egyesület irattárában) törvényesítette. Az egyesület célja: a válságban levő magyar nyelvű sajtó, különösképpen a kolozsvári *Szabadság* napilapnak és kiadványainak támogatása, újságírók képzése, továbbképzése, anyagi támogatása és díjazása, a közösség számára fontos tudományos és kulturális események megszervezése, ilyen jellegű kiadványok megjelentetése.
16. Román elnevezése: Écriture Casa de Presă SRL, székhelye: Kolozsvár, Liebnicht tér 2. sz.
17. 2328. sz. Telekkönyv, 403. hrsz., Kvár.
18. Román elnevezése: Regia Autonomă Administrația Patrimoniul Protocolului de Stat S. A. (rövidítve: RA-APPS).
19. Román elnevezése a telekkönyvben: Societatea Victoria Regia Autonomă a Administrației Patrimoniului Protocolului de Stat R. A.
20. Comisia Specială de retrocedare a unor imobile care au aparținut comunităților cetățenilor aparținând minorităților naționale din România, Decizia nr. 163 din 28.05.2008 (eredeti je a Minerva Művelődési Egyesület irattárában).
21. Sentința civilă nr. 647/2008 (09.10.2008) és Sentința civilă nr. 94/2008 (11.12.2008), Curtea de Apel Cluj, Secția Comercială, de Contencios Administrativ și Fiscal (Kolozs Megyei Ítéletábla Kereskedelmi, Közigazga-

tási és Pénzügyi Részlegének 2008/647. sz. [2008. október 9-i] és 2008/94. sz. [2008. december 11-i] Polgári Ítélete) – eredeti ítéletek a Minerva Művelődési Egyesület irattárában.

22. Decizia nr. 2031 din 7 aprilie 2009, Înalta Curte de Casație și Justiție, Secția de Contencios Administrativ și Fiscal (Legfelső Ítéletábla és Semmitőszék Közigazgatási és Pénzügyi Részlegének 2009. április 7-i 2031. sz. Határozata) – eredeti példány a Minerva Művelődési Egyesület irattárában.

23. Primăria Municipiului Cluj-Napoca, Comisia de punere în posesie, Protocol de predare-preluare a imobilului nr. 827/45/16.06.2009 (Kolozsvár Polgármesteri Hivatala, Tulajdonba Helyezési Bizottság, 827/45/2009.06.16 sz. Ingatlanátadási-átvételi jegyzőkönyv) – eredeti példány a Minerva Művelődési Egyesület irattárában.

KÓNYA-HAMAR SÁNDOR
Egyed Péternek
(Már odaátra)

Hányszor vitattuk, találgattuk
– ahányszor csak tehattük –,
hogy Kierkegaard filozófiája
miért a boldogtalanság teóriája?!
S a földi élet – többnyire –
miért annak a gyakorlata?!
(Hány béna akrobata!)
S hogy a boldogság miért nem evilági érték?!
(Ha végtelen mérték! –)
S bár a legóhajtottabb, miért határérték?!
Annyira, hogy csak halálunk után
ismerhetjük meg igazán?!...

Boldog vagy már, Péter?
(Mély és néma az éter!)

Kolozsvár, 2018. augusztus 2.

H. SZABÓ GYULA

A MAROVÉCSI HELIKON JELENIDEJŰSÉGE ÉRDEKÉBEN

A Helikon–Kemény János Alapítványt 2000-ben jegyeztette be életre hívója: Kemény János legkisebb gyermeke, Kemény Miklós. Az alapszabályzat az alábbi célkitűzéseket rögzítette:

A két világháború között működő marosvécsi Helikon közösséghez tartozó írók kulturális örökségének megőrzése és népszerűsítése. 2) Emlékpark létesítése Marosvécsen a helikoni közösség tagjainak emlékére. 3) Egy Kemény János emlékház létesítése, az író személyi tárgyait, bútorainak, fényképeinek és más dokumentumok összegyűjtése. 4) Egy könyvtár létesítése, amelyben összegyűjtjük az írók műveit, akik tagjai voltak a Helikonnak, valamint más okiratok, kritikák és más megjelent sajtótermékek. 5) A jeles napok, szimpóziumok, kiállítások, irodalmi előadások megszervezése. 6) A régi Helikon-napok folytatásaként írótalálkozók szervezése, jeles közéleti személyiségekkel, alkotó táborok létesítése a fiatal tehetségeknek. 7) Kiállítások szervezése új könyvekből, régi kiadványok, korabeli fényképfelvételekből és műalkotásokból.

Fontos leszögezni, hogy az alapítvány nem foglalkozik a Kemény-örökség vagyoni részével, az időközben visszaszármaztatott kastéllyal vagy más vagyontárgyakkal. Ezek kizárólag Kemény János örököseinek gondjába tartoznak.

Az alapítót a kezdeti időszakban olyan kiváló személyiségek támogatták, mint Sutó András (egy ideig a kuratórium tiszteletbeli elnöke is

...az évente
egy alkalommal
megrendezett
találkozók mellett
úgynevezett Helikoni
estek keretében
tiszteltünk jó néhány
alkotó emléke előtt...

volt), Marosi Ildikó, Nagy Miklós Kund, Mészáros József. Sokat köszönhet az alapítvány néhai Adamovits Sándor munkálkodásának, aki kezdetben a kuratórium titkáráként, majd elnökeként lényegében kialakította működésének szerkezetét. Eddig négy kiadvány látott napvilágot a HKJA égisze alatt: *A Mecénás* (2002), Adamovits Sándor: *A vécsi vár vendégei* (2005), ugyanő: *Helikoni nagyaszonnyok* (2009) és a Pomogáts Béla gondozta *Marosvécs 1926–1944* című dokumentumgyűjtemény (2016).

Adamovits hívta létre az alapítvány éves programjának oszlopát, a Helikoni Leszármazottak Találkozóját, melyre nyáron kerül. 2012-ig egynapos rendezvény volt, azt követően kétnapossá lett, gazdagodott programmal, 2015-től kezdődően július utolsó hétvégéjére került, addig az augusztus hónap utolsó szombatján (péntek-szombatján) tartottuk. A találkozó eredeti célja az volt, hogy az 51 helikoni író leszármazottait évenként egy alkalommal hívja egybe, és velük irodalmi műsorral, kiállításokkal ünnepélyesen megemlékezzenek egy-két alkotóról, és felelevenítsék a helikoni szellemként emlegetett közös örökséget. A gondolat kiöltői bizonyára megérezték azt, hogy igen tekintélyes szellemi potenciál gyűlhet össze Marosvécsen a Helikon nevében, hiszen a leszármazottak között művelődési, társadalmi életünk több jelentős képviselője is megtalálható, s bár alig-alig van közöttük szépíró, de minden bizonnyal részvételükkel érdekes és fontos eszmecserékké válhatnának ezek a rendezvények. Úgy vélem, hogy ez a szándék(unk) nem valósult meg, ezek a találkozók változó színvonalon, de csak a megemlékezést szolgálják, ritkán tudtunk eljutni oda, hogy időszerű kérdésekről szót váltsunk ezeken a találkozókon. A műsorokat igyekeztünk kiszélesíteni oly módon, hogy a szépirodalom mellett szót kaphasson a film, a kiállítás, a zene is. Idén lemezbemutatót is tartottunk, Kilyén Ilka színművésznő bemutatta – Molnár Tünde orgonaművésznő társaságában – *Isten kezében* című lemezét.

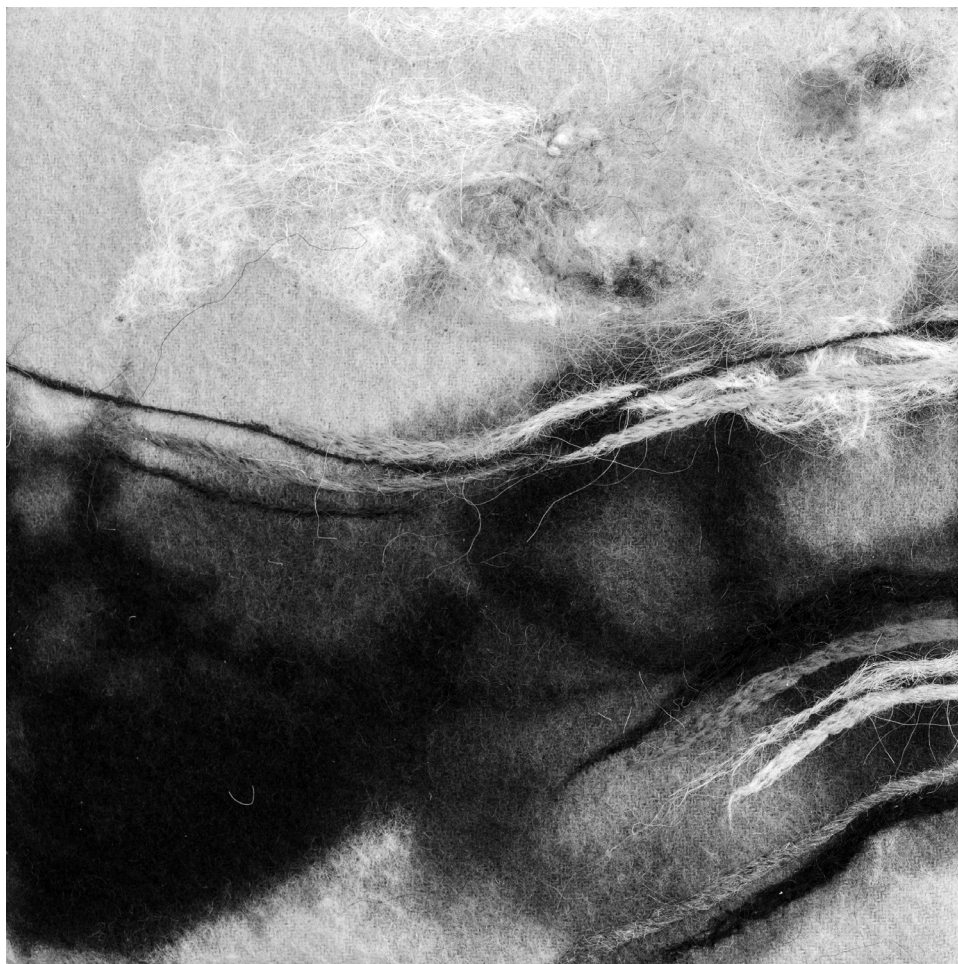
Hosszú várakozás után örömünkre 2015-től már a tulajdonosok által végre birtokba vett kastélyban tarthattuk nemcsak a koszorúzást a parkban, de az egész találkozót.

Ezek mellett az évente egy alkalommal megrendezett találkozók mellett úgynevezett *Helikoni estek* keretében tisztelegtünk jó néhány alkotó emléke előtt, felelevenítettük az ünnepelt életművének néhány fontos vonását. Ezekre változó számban került sor évente 1-4 alkalommal. A helikoni írók sorából megemlítjük a következőket: Kacsó Sándor, Kiss Jenő, Szentimrei Jenő, Tamási Áron, Sipos Domokos, Molter Károly, Olosz Lajos, Ligeti Ernő, Karácsony Benő. Nem hagyhatom szó nélkül, hogy Tompa László halálának 50. évfordulóján egyedül alapítványunk tisztelgett a költő városában, hála Cseke Péter fáradozásainak... Talán annyit még el kell mondanunk, hogy a Helikoni Leszármazottak Találkozásának színhelye kötelezően Marosvécs, de a Helikoni esteket már több helységben rendeztük meg, így Marosvásárhely mellett Kolozsvárra, Nagyenyedre, Székelyudvarhelyre, Kézdivásárhelyre, Csíkszeredába, Dicsőszentmártonba is elvittük műsorainkat.

Elkezdtek már az alapszabályzat másik céljának kivitelezését, beindítottuk a gyűjtést a kastélykönyvtár megalapozására, szépen gyűlnek a könyvek, melyek a helikoni írók és tágabban a százéves erdélyi magyar irodalom műveinek gyűjtőhelye kíván lenni.

Fontosnak tartom, hogy évekkel ezelőtt több ízben is rendezett az alapítvány szavalóversenyeket a középiskolásoknak.

Mint a hazai civilszervezetek legnagyobb része, alapítványunk is igen szerény anyagi eszközökkel gazdálkodik, a „pályázatfüggők” sorába tartozik, általában egy-egy rendezvényre kapogat szerény összegeket (eddig a Bethlen Gábor Alap, a Communitas Alapítvány és a Maros megyei Tanács támogatott 1000 és 4000 lej, illetve ennek megfelelő forint) összegekkel, ami a rendezvény legfontosabb költségeinek fedezésére elég is lehetett, de működési költségekre, az alapítvány kuratóriumi tagjainak honorálására nem is gondolhattunk, így elmondhatjuk, hogy munkánkat a legteljesebb önkéntesség jellemzi. Tegyem még hozzá, hogy részesülünk időnként magántámogatásokban is, ami igen becses számunkra, de nagyobb lélegzetű beruházásra vagy tervezgetésre semmiképpen sem elégséges.

ZALÁN TIBOR

A testében felejtette

A folyó mellett haladt Érez
te a víz alatt nyüzsgő tenyé
szetet Az enyészetet szorgos
szerveiben Útja az éjszak
ába vitt A kicsavarodott
karú neonok közé A lány
csak később S a forrósága is
Ha megkérdezték volna talán
tudja hova készült menni De

csak a tévelygések kövein
csattogott mezítelen talpa
Azt már nem tudta miért nincsen
rajta valami lábbeli Vér
es nyomai árulkodóan
feketéllettek mögötte A
lányt sokáig nem előzte meg
Ringó csípejében gyönyörköd
ött Kerek fenekét bámulta

De mindez csak később Az eresz
csatornához denevérek csap
ódtak Ijedten kapott a haj
ához Gyermekkorában rio
gatta a nagynyja azzal hogy
kitépik a haját a dene
vérek De nem A lány derékig
érő hajába sem kotortak
bele Ahogy ment előtte tás

káját magához szorítva Már
nem emlékezett arra hol és
kivel Mit és miért Kérdezné
ha lenne kit A test nehéz ha
a lélek sem tart fölfelé A
víz közelsége kijózanít
otta De az emlékek kiszór
ódtak lyukas zsebéből Meglő
dult Megállt Mint aki meg

érkezett Ekkor haladt el mel
lette Később sem tudta miért

követte Miért nem előzte
 meg Aztán meg miért Hogy mégis
 Még nem érték el a neonok
 at Ketten és alattuk a víz
 Amikor szembefordult vele
 a szájába nevetett Vacog
 ós nevetés a szájába Hol

a cipőd kérdezte Mitől vér
 zik a lábad S maga húzta le
 a bugyiját később Már a híd
 alatt Nem kért pénzt Részeg se volt
 Csak ölj meg ha végeztünk kérte
 Fiatal lehetett Talán tiz
 ennyolc Szétgombolt blúzából ki
 buggyantak súlyos mellei A
 cipőmet ne mondta Széttárt comb

jai között sötétség lakott
 Úgy markolta meg mint aki le
 akarja törni Mint ki éhes
 vezette magába türelmet
 lenül Nem bánta amikor vér
 zett a háta Hogy öljelek meg
 ha a nevedet sem tudom És
 lihegett Megfojtasz ugye Meg
 Azután dobj bele a vízbe

A teste nem tudott hazudni
 Gyönyörébe undor kevered
 ett Nem te a létezés undor
 ít A szőreimbe töröld meg
 magad Lemossa a folyó Nézz
 és mondd Ugye szép vízihulla
 leszek Az elején A halak
 kirágják a szemed Halottnak
 minek szem Emelj föl Mire vársz

Érezte a vízben nyüzsgő te
 nyészetet A felejtés roppant
 áradását a mélyben Nem ér
 zett magában erőt hogy feláll
 jon Hagyta így találjanak rá
 Fekete vérnyomait követ
 tük Benne felejtettem A testé
 ben Benne felejtette mondták
 Messze volt még a neonoktól

SZÉMAN PÉTER

„MEGTŰRTBŐL ELFOGADOTTAK LETTÜNK”

A nehézségek
a kétnyelvű Báthory-
emléktábla-állítással
és az első Báthory
Napok megrendezésének
óhajával kezdődtek.

■ Az 1992-es megalakulásunk idején még nem voltunk tisztában azzal, hogy mi a különbség az alapítvány, az egyesület, a társaság, az egyesület stb. között. Mivel azokban az időkben Magyarországon egymásután alakultak meg a különböző alapítványok, jobban hangzónak, komolyabbnak és ugyanakkor a korral haladóbbnak tűnt ez az elnevezés, mint egy egyszerű egyesület. Ilyen megfontolásból lett szervezetünk neve Báthory István Alapítvány.

A bejegyzés az 1924-es törvény alapján történt, a bíróság nem vette figyelembe, hogy mi pontosan mit is kérünk, és Fundația Báthory István néven vett lajstromba (i betűvel a Báthory végén). Akkor nagy volt az öröm, hogy egyáltalán elfogadták bejegyzésünket, senki sem akadémizálódott sem a bíróságon, sem az egyéb hatóságok részéről, hogy „magyarkodni” akarunk. De mi magyarul a Báthory István Alapítvány nevet viseltük, és viseljük a mai napig is (ípszi-lonnal), vagy teljes nevén a Fundația Báthory István Alapítvány megnevezést használjuk. Nagyon érdekes, hogy a bíróságon és az adóhivatalon kívül senki sem akadt fenn az i és az y betűk névben megjelölt eltérésén, sem a magyar hozzászóláson. A bank és a többi hatóság sem nagyon nézett utána, hogy mindig pontosan írjuk-e le nevünket. A hatóságokkal való kapcsolatunk ekkor kezdődött el, és nem is rossz előjellel.

A megalakulást mindenki üdvözölte: politikai nyilatkozatokban a polgármesteri hivatal, a

román pártok, a megyei vezetőség és mások. Ekkor Szilágysomlyón ötezer magyar élt még, számaránya 26 százalékot tett ki. Az RMDSZ megyei szervezete fontos politikai tényezőként működött a városban.

Alapítványunk megalakulását is annak köszönhattük, hogy rájöttünk: szükség van egy nem politikai szervezetre, civilekre, akiknek a mozgástere egészen más, részben sokkal nagyobb, mint egy politikai szerepet is vállaló szövetségé. Ekkor még mindenki RMDSZ-es volt, és teljesen magától értetődött, hogy az abban tevékenykedő emberek hozták létre az alapítványt.

Nem is volt baj addig, amíg csendben megvoltunk, gyűlésezgettünk, és nem akartuk felhívni magunkra a figyelmet. A nehézségek a kétnyelvű Báthory- emléktábla-állítással és az első Báthory Napok megrendezésének óhajával kezdődtek. (A rendezvényt akkor nem is lehetett volna a Szilágyságban magyar napoknak nevezni.) A tábla engedélyezésekor a kolozsvári műemlékesek azt kifogásolták, hogy az nem a román nyelvű felirattal kezdődik, mert az „in memoriam” nem románul van...

Előkerestem néhány dokumentumot, amelyek híven tükrözik az akkori viszonyokat, valamint a feladatmegoszlások mértékét egy majdnem szórványban működő civilszervezet, illetve a helyi, regionális (akkor még kevésbé országos) hatóságok között. Talán az egyik legérdekesebb dokumentum a rendezvény tanácsi engedélyezése. A Román Nemzeti Egységpárt (RNEP) keményen tiltakozott egy magyar rendezvény megrendezése ellen. Többek között azt kifogásolták, hogy szeptemberben az ippí és ördögkúti magyar vérengzésnek emlékét akarjuk meggyalázni. Aztán hogy képzeljük, hogy az egész konferencián csak magyarul beszélünk. Netán dicsőíteni fogjuk a Mihai Viteazul ellen harcoló, rományilkos Báthory Zsigmondot (sic!). Ennek eredményeképpen a programot egyeztetnem kellett a Megyei Kultúrigazgatósággal (az egyik kifogás a napok ellen az volt, hogy nincs benne a megyei programban, tehát nem lehet megtartani), majd a Megyei Tanáccsal és a Prefektúrával, és ezek után mehettem Gal Ioan akkori polgármesterhez tárgyalni. Így született meg az engedély (a helyi tanács adta ki 4609 iktatószámmal 1993. szeptember 7.-én), amelyben jóváhagyják a napok programját a következő kötelezettségekkel:

- Az előadások teljes szövegét (vagy legalább tartalmi összefoglalóját, fénymásolva, valamint románra fordítva!) le kell adni a polgármesteri hivatalban szeptember 10-ig, a bemutatandó videofilmmel együtt, hogy a hivatalosságok a *magukévá tehessék* (să fie însușit). Nesze neked gondolati szabadság!

- A vasárnapi program 9:30-kor a Vasarely-kiállítás megtekintésével kezdődjön (amelyet diafilmvetítéssel egybekötve már szeptember hatodikán megnyitotunk) a Iuliu Maniu-házban. Ezután a „forradalom” óta a megyében először járó külföldi nagykövetek számára fogadást rendez a polgármesteri hivatal. De nem is ez lenne a lényeg, hanem az, hogy előre meg kellett határoznom mind a táblaavatásnál, mind a déli ebédnél felszólalók névsorát és sorrendjét (sőt esetleg ha meg tudnám azt is mondani, hogy miről fognak beszélni, az is jó lenne). A felszólalók névsorát a polgármesteri hivatal engedélyezte. Figyelmeztettek, hogy lehetőleg más ne szólaljon fel.

Ez utóbbi kérésük teljesült, mert a program – zsúfoltsága miatt – így is hosszúra sikeredett, és nem kívánta senki sem nyújtani. A cenzúrázandó szövegek és a videofilm beadásából semmi sem lett. Nem uralkodott el rajtunk a félelem, még ha két teherautónyi kutyát sétáltató rendőrt és csendőrt is láttunk, akikről nem tudtuk eldönteni, hogy minket védenek, vagy csendre intenek. Bíz-

tunk magunkban, bíztunk a város magyar lakosságában, és bíztunk a népes külföldi részvételben. Már a harmadik-negyedik ünnepségtől kezdve nem „kaptuk az engedélyt”, hanem csak a polgármesteri hivatal tájékoztattuk a napok programjáról, ennek tudomásul vétele céljából. Pedig a legelső Báthory Napok hajnalán (a rendőrségnek, de nem nekünk) ismeretlen eredetű szórólapok figyelmeztették a román anyanyelvű lakosságot, hogy ma ne menjen az utcára, mert Tempfli és Tőkés püspök urak fehér lovas hintón fognak bevonulni a városba, és mindenüvé kitűzik majd a piros-fehér-zöld zászlót.

Az alapítvány életében az első években nem beszélhetünk feladatmegosztásról a civil szféra (alapítvány) és a helyi, valamint regionális önkormányzat részéről. Inkább akadályoztatásokról, különböző mondvacsinált ürügyekre hivatkozó kifogásokról a nagyobb programok esetében, amelyek így nehezen voltak megvalósíthatók. A kisebb programokat nem kifogásolták, elsősorban azért, mert általában külföldi résztvevők nélkül zajlottak, valamint mindig zárt, magyar tulajdonban vagy kezelésben levő terekben tartottuk meg azokat. Tudni tudtak róla, mert a hírszerzés – zilahai kábeltévéseknek álcázva (akkor még nem volt Szilágysomlyón kábeltévé) – rendszeresen videofelvételt készített minden rendezvényükről, legyen az csak egy meghirdetett tematikus gyermekrajz-kiállítás vagy egy adventi könyvvásár. Érdekes módon mindent felvettek, és tették ezt egészen az 1998-as, március 15-én a Kolozsvári Főkonzulátussal közösen szervezett 150 éves ünnepségsorozat megnyitásáig, amikor a kissé szűknek bizonyuló székházban útban voltak, és kivettem őket azzal az indokkal, hogy nem tudtak felmutatni újságírói igazolványt. Ha kell nekik az információ, akkor dolgozzanak meg érte. Ebben az évben a Báthory Napokon – főleg, hogy ekkor nem hivatalos magyar-román egészségügyi miniszteri találkozót rendeztünk –, ha nem is segített, de már jelen volt a polgármester is, így jelezve, hogy elfogadottak letünk. Mert addig – főleg a nagykövetségi és konzulátusi jelenlét miatt – a Báthory Napokon vasárnap reggel a polgármesteri hivatal megtartotta a fogadást, de nem vett részt sem a koszorúzásban, sem más rendezvényen, egyéb támogatásról meg szó sem esett. Öt év kellett, hogy megtúrtekből elfogadottak legyünk.

Az RMDSZ 1996-os politikai szerepvállalása a kormányban általában javulást hozott a szilágysági civil szféra megítélésében, főleg a magyar önkormányzati többséggel rendelkező településeken. Ezután egy kissé kevesebb lett a köztözködés, de például Báthory István mellszobra felállításának engedélyezéséhez két évre volt szükségünk. Feladatmegosztásról ekkor sem beszélhetünk, de ha egy-egy termet vettünk igénybe, vagy valamilyen szinten szükség volt a polgármesteri hivatal támogatására (például rendbe tenni a rendezvény helyszínén a köztereket, sürgősen befedni az utakon ásott árkokat stb.), általában megkaptuk a segítséget.

Ha feladatmegosztásról beszélünk, akkor két dologról kell szólnunk. Az egyik maga a feladatmegoldáshoz nyújtott segítség, a másik egy esetleges anyagi támogatás, hozzájárulás a program költségeihez. A szórványban – ahol az önkormányzat összetétele 2/3-os vagy 4/5-ös román többség – elsősorban a polgármester hozzáállásán múlik, hogy van-e együttműködés, illetve feladatmegosztás. A polgármestert általában támogatja a legtöbb képviselőt a tanácsba (önkormányzatba) juttató párt, és így megvan a lehetősége megszavaztatni bizonyos összegek odaítélését. Szilágysomlyón meg csak az idei évtől, 2018-tól. Eddig mindig a politikai alku, illetve a polgármester jóindulata döntött a kért se-

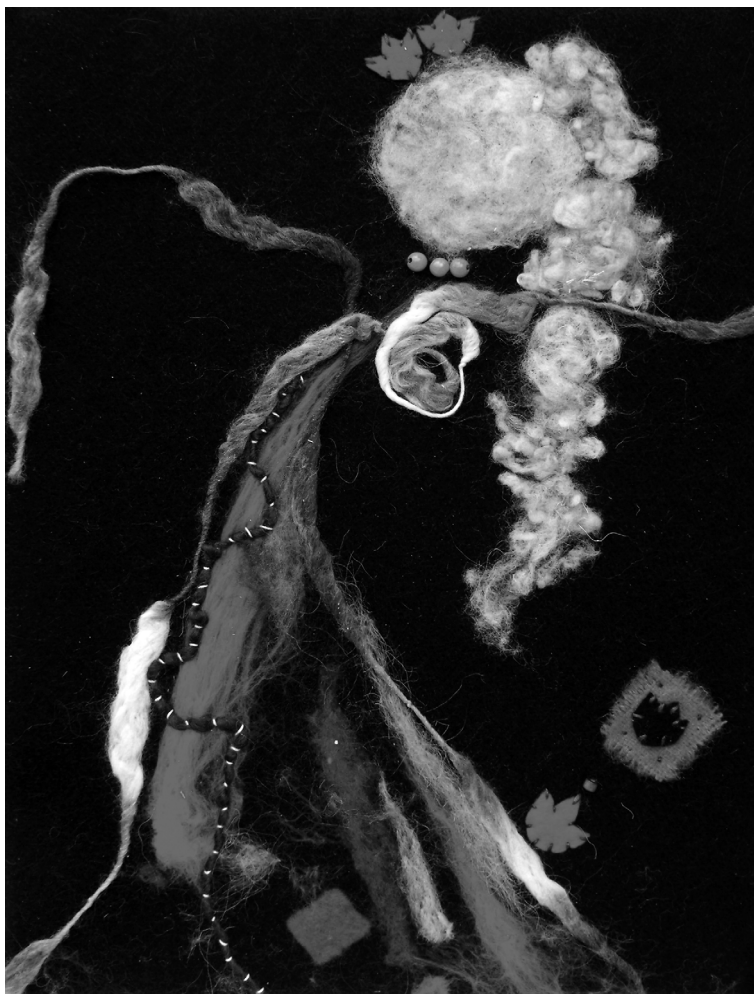
gítségek odaítélésénél. Mivel Somlyó első három testvérvárosa – a magyar egyházak és a liceum magyar tagozata által kiépített, illetve a Báthory Alapítvány kapcsolatai révén – Magyarországról került ki, ezért egy idő után, lévén, hogy a polgármestert rendszeresen meghívták a testvérvárosi rendezvényekre, amikor ők jöttek a mi magyar napjainkra, szállásukat és étkeztetésüket fizette a hivatal. A kétezres évek elejétől már egészen jól működött a különböző helyszíneken nyújtott hivatali segítség, azon a téren, ahol a polgármesteri hivatalnak volt alkalmazottja, velük (még a szükséges kellékek szállításában is) nagy segítséget nyújtott. Rendszeressé vált, hogy március 15-én a polgármester olvassa fel a miniszterelnöki levelet, és az ünnepség után a hivatal rendezzen egy ünnepi koccintást. Vagy két évig velünk együtt rendezték a városnapokat is, de kértek arra, hogy tegyük át a Báthory Napokat nyárra. Azonban mi már tizenöt éve mindig szeptember végén, Báthory István születéséhez közeli hétvégén rendeztük, nem voltunk hajlandók változtatni a dátumom. Így ismét különváltak a városnapok és a magyar napok, de az uniós csatlakozás előtti évektől rendszeresen kaptunk erkölcsi, anyagi (néha egészen sokat) és a rendezésben támogatást, melyet minden leendő alkalomkor és helyszínen el is mondtak. Aztán a csatlakozás után csökkent a hozzájárulás, míg egy évben – részint adminisztrációs hibából – teljesen elmaradt. Mivel ezt mi nyilvánosan szóvá tettük (Báthory Napokkor, a szobor mellől, jelentős külföldi résztvevő előtt), nagy lett a harag. Úgy nézett ki, hogy nincs is visszaút, amíg egy március 15-én a polgármester egy jótékonyági román szervezetnek adta bérbe a kultúrotthont, ahonnan így mi kiszorultunk. Ekkor bojkottáltuk a fogadást is, és láss csodát, szeptemberben ismét volt támogatás a Báthory Napokra. A 25 éves évfordulót pedig sikerült egy ötnapos magyar fesztivállá növelnünk, melyen a költségek nagyjából 80 százalékát a polgármesteri hivatal állta. De ez egy közös rendezvény volt, az egy évvel hamarabb kitalált *Báthory Fest*nek nevezett, lengyel–magyar hagyományőrzők várjátékával fűszerezett városnapokkal. Úgy éreztem, hogy az ekkorra már háromezer lelkesre olvadt, de a településen belül még mindig 22 százalékot képviselő magyarság számára ez egy álom megvalósulását jelentette, mivel két koncerten és egy kiállítás megnyitón kívül, melyek román programok voltak, nagyon sok magyar programmal volt jelen a három testvérváros.

Figyelembe kell venni azt is, hogy ezek a támogatások – a mi esetünkben – csak a nagy rendezvényekre vonatkoznak, és akkor is elsősorban azokra, ahol van külföldi részvétel. A fenntartásra, a működésre vagy a helyi közösségnek nyújtott állandó programokra, illetve a citraegyüttes vagy tánccsoport működtetésére, fellépésekre való utaztatásra nem vonatkoznak. Az igaz, hogy megyei szinten a megyei néptáncegyüttesnek van magyar tagozata, de kisebb helyeken, ott, ahol nem magyar az önkormányzat, ilyen csoportokat nem vállal sem a kulturális központ, sem a diákok háza, ott csak román csoportok vannak. A magyar csoportokat önerőből, anyaországi pályázatokból (itt sokat segít a Csoóri Sándor Alap programja), helyi támogatók bevonásával kell megoldanunk.

Az önkormányzatokkal való együttműködés és a támogatási rendszer az utóbbi négy-öt évben átalakulóban van. Megyei szinten a megyei önkormányzathoz kell pályázni, és nyertes pályázat esetében a Művészeti és Kulturális Központtal (Centru de Cultură și Artă) közösen kell megvalósítani a tervezett programot. Így általában kétnyelvű a rendezvény, nem csak a programfüzetek és plakátok tekintetében. Most már városi szinten is a három éve megnyitott, a polgármesteri hivatal felügyelete alatt működő Kulturális és Turisztikai Információs

Központtal közösen kell létrehozni a programot. Az egyeztetés nagyon könnyű: ők megmondják, hogy mikor és mit szerveznek, amihez nekünk igazodnunk kell. Ilyenkor átvállalnak bizonyos feladatokat, amelyek megvalósítása esetén a számlákat is az ő nevükre kell kiállíttatni, így az alapítványhoz nem folyik be pénz. A most induló települési pályázati rendszer nagyon nehézkes, és az önkormányzatok olyan adatokat kérnek, mint például az alapítvány utolsó három évi részletes költségvetése, amelyhez, szerintem, nem lenne semmi közük.

Ebből a negyedszázados történetből kitűnik, hogy a kezdeti megtúrtségból, az ezt követő elfogadáson keresztül kiépültek a feladatmegosztó kapcsolatok a civilszervezetek, valamint a regionális és helyi önkormányzatok között. Országos szinten is létezhetnek, de ezek kevésbé ismertek, és szinte elérhetetlenek egy-egy kisebb területen tevékenykedő, elsődlegesen kulturális és tudományos civil szervezet számára. Talán legjobban tudományos szinten lehet együttműködni az országos szakmai társaságokkal. Általában a helyi kapcsolatok nagyon személyfüggőek (mindkét részlől), és ki vannak téve a politikai széljárásoknak.

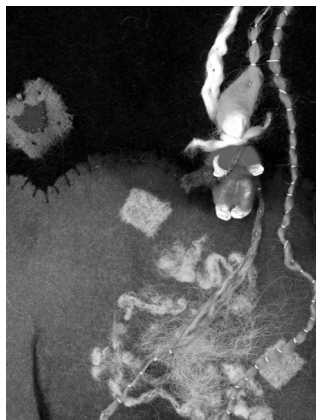

GYÖRFFY GÁBOR

A MÉDIAKUTATÁS ÉS -OKTATÁS HÁTTÉRINTÉZMÉNYE

Közvetlenül az 1989-es rendszerváltás utáni időszakban a romániai magyarság nagy reményekkel tekintett a magyar nyelvű felsőoktatás átszervezése és önállósodása felé. A kezdeti optimizmus jegyében az 1990-es években többször felmerül az önálló magyar, államilag finanszírozott intézmény – a Bolyai Egyetem – helyreállításának terve, és több mozgalom is indult ennek megvalósítására. De annak ellenére, hogy szinte kivétel nélkül kiállt a magyar egyetem újraindítása mellett, a romániai magyar érdekképviselő és a magyar oktatói közösség sem volt minden tekintetben egységes a követendő stratégiát illetően. Végül a többségi román oktatók ellenállása és a kormányon levők politikai akarátának hiánya nem tette lehetővé a terv megvalósítását.

A magyar oktatás fejlesztése tekintetében 1995-től kezdődően számos hivatalos állásfoglalást adtak ki a Babeş-Bolyai Tudományegyetem multikulturális jellegének erősítéséről, az egyetem szerkezetének ebben a szellemben történő átalakításáról. Az önálló szervezeti struktúra hiányában 1997-ben a BBTE magyar oktatói közössége azt indítványozta, hogy az egyetem magyar része autonóm döntési jogot kapjon az intézményen belül, azoknak a karoknak a létrehozásával, amelyek a magyar oktatókat foglalnék magukba. Habár ez a terv sem valósult meg, 1997-től az egyetem tételesen elismerte a magyar tagozat létezését, és létrejött a BBTE keretében a tannyelvi alapon szerveződő három tagozat: a román, a magyar és német.

**A Medea Egyesület
keretében működő
tudományos
szervezetnek a céljai
között szerepelt
a médiakutatás
m megszervezése
és médiatudományi
kiadványok
megjelentetése.**

A 2000-es években a Babeş–Bolyai Tudományegyetem látványos fejlődésnek indult: egyre inkább bővült az oktatási kínálat, új karokat indítottak, vagy a meglévő karokból új struktúrák váltak ki, így a 2006/2007-es tanévtől már huszonegy kar működött az egyetemen; ezzel párhuzamosan folyamatosan növekedett a hallgatók száma. Az úgynevezett magyar tagozat pontos státusának és autonóm döntési jogkörének kérdése azonban még mindig nyitva maradt, és az egyetem multikulturális jellegének ellentmondásos életbe ültetését is sokan kifogásolták. Ez a tény még akkor is érvényes, ha az új oktatási törvény életbe lépése (2011) után megalakulhattak az önálló magyar intézetek, a régi tanszékeket felváltó struktúrák, amelyek a korábbiakhoz képest nagyobb fokú autonómiát kaptak. Az előnyök mellett az átszervezéssel járó önállósodás újabb kihívásokkal is járt, hiszen a kisebb létszámú szakokon az oktatás minőségének megőrzése többnyire egyetemen kívüli forrásokkal vált biztosíthatóvá.

Ilyen körülmények között már a 2000-es évek elején felmerült egy külső szervezeti keret létrehozásának gondolata, amely a magyar egyetemi oktatás erősítésén és támogatásán munkálkodna, biztosítva egyúttal a magyar oktatók, kutatók és hallgatók együttműködését. Ez a szervezeti keret annál is inkább szükségessé vált, mivel a romániai felsőoktatásra szánt meglehetősen szűkös költségvetési keretek nem tették lehetővé az egyetemi oktatásszervezési és infrastrukturális problémák megoldását.

Tekintettel arra, hogy a romániai civil szféra fejlődéséből adódóan egyre több szakon megalakultak azok a háttérintézmények, jogi besorolásuk szerint egyesületek, azzal a feladattal, hogy a felmerülő pályázati és szervezési lehetőségeket kihasználva támogassák a szakok tevékenységét, 2004 januárjában létrejött a Kolozsvári Magyar Egyetemi Intézet (KMEI), amely egyfajta ernyőszervezetként igyekezett összefogni a háttérintézmények munkáját. A KMEI alapító tagjai között voltak a biológusok Apáthy István Egyesülete, a szociológusok Max Weber Társadalomkutatásért Alapítványa, a Kriza János Néprajzi Társaság, az Entz Géza Művelődéstörténeti Alapítvány, a Politeia Magyar Politikatudományi Társaság, a Farkas Gyula Egyesület a Matematikáért és az Informatikáért, a bölcsészek Láthatatlan Kollégiuma, a Pro Philosophia Alapítvány és a régészek Pósta Béla Egyesülete.

A KMEI céljai közé tartozott a kolozsvári egyetemek magyar hallgatóinak és oktatóinak szakmai fejlődéséhez szükséges feltételek biztosítása, a képzés infrastrukturális támogatása, a tudományos kommunikáció intézményesítése, valamint érdekképviselő és együttműködési keret megeremtése a tagszervezet háttérintézmények számára. Ennek érdekében a KMEI magyarországi és európai támogatások megszerzését tűzte ki célul, amelyeket a BBTE-n folyó magyar nyelvű oktatás színvonalának emelésére, a magyar tagozat önállóságának megerősítésére és az oktatási szolgáltatások bővítésére fordítson. Konkrétan a KMEI már létrejöttének első éveiben tehetséggondozó szakkollégiumi programokat és interdiszciplináris kutatóműhelyeket működtetett, magyar nyelvű vendégtanár-programot hozott létre, külön támogatta a magyar mesteri programokat és az oktatók egyetemi jegyzeteinek kiadását.

A Medea Egyesület létrehozását a Babeş–Bolyai Tudományegyetemen akkor már tizenkét éve működő Újságírás szakján folyó kutatási és oktatási feladatok elősegítése tette szükségessé 2005-ben. Az alapításhoz az is hozzájárult, hogy a szak létrehozását lehetővé tevő és fejlesztésén folyamatosan munkálkodó Cseke Péter doktorátuszvezetői jogot szerzett 2003-ban a Hungarológiai Tudományok

Doktori Iskolán belül, így évről évre növekedett azoknak a doktoranduszoknak a száma, akik a média különböző területeivel foglalkoztak, és aktívan bekapcsolódtak a tudományos kutatásba. Ugyanakkor ennek a doktori iskolának a hallgatója volt abban az időben több olyan szakember, aki megvalósította 2005-ben a BBTE-n a Kommunikáció szak (a későbbi Kommunikáció, Közkapcsolatok és Reklám Intézet) elindítását, amely a következő években már önálló intézményes kerettel indult fejlődésnek.

Ily módon merült fel 2005-ben a háttérintézmény létrehozása, amely az oktatáshoz szükséges infrastruktúra bővítése és oktatási programok szervezése mellett a szükséges tudományos fórumot is biztosítaná a média és kommunikáció szakterületek oktatói és doktoranduszai számára. A Medea Egyesület egyik legfontosabb célja a kutatás elősegítése volt, ezért különböző kiadványok (köteteket, folyóiratot, tájékoztató anyagokat) kiadását, illetve tudományos konferenciák és szimpóziumok szervezését tervezte, az erre vonatkozó források pályázásával együtt.

Az egyesület megalapítása utáni év első fele a tervezgetések időszaka volt, hiszen meg kellett tölteni tartalommal a szervezeti keretet, és megvalósításra vártak a célok. A tervezett negyedéves megjelenésű médiatudományi folyóirat előkészítése és az első doktorandusz-konferencia szervezése 2006 tavaszán kezdődött. A *Me.dok* (Média – Történet – Kommunikáció) folyóirat első számának megjelenését hosszas ötletelés előzte meg, melyből mindenki kivette a részét, a tapasztalt szerkesztő kollégák, a fiatal doktori hallgatók és oktatók. Létrejött a szerkesztőbizottság, kialakultak a rovatok, jöttek az ötletek, hogy milyen jellegű anyagokat közöljön a folyóirat, és szóba került az is, hogy milyen legyen a lap arculata. Az indulás nem volt egyszerű, hiszen a tervezgetés tudományos lendülete mellett a lap folyamatos megjelenésének anyagi feltételeit is biztosítani kellett, így belevetettük magunkat a pályázatok írásába. Az első lapszámok megjelenése a Communitas Alapítvány sajtótámogatása révén volt lehetséges.

Az indító lapszámban a főszerkesztő Cseke Péter *Beköszöntője* után jelent meg Bernáth László tanulmánya az újságírás jövőjéről, amely még ma is mérvadó cikknek tekinthető. Nem kevésbé értékes anyag volt a Bodor Pál-interjú, melyet Botházi Mária készített. Már az első számban megjelentek az azóta hagyományossá vált recenziók. A borítótervet és a lap tipográfiáját Könczey Elemér hozta létre, miután megérkeztek az első szövegek. Az első, 2006/1-es lapszám az év nyarán jött ki a nyomdából, és mára már az a pár példánya, ami az akkori munkatársak birtokában van, igazi kincsnek számít.

A folyóirat sajtótörténeti tanulmányokat, a jelenkori médiáról szóló elemzéseket, a kommunikáció általános problematikáját érintő tanulmányokat közölt. Az ismertebb kutatók és doktoranduszok mellett a *ME.dok* szerkesztői az Újságírás szak hallgatóit is bevonták a munkába: a folyóirat számos szakdolgozat és disszertáció szerkesztett változatát közölte.

A doktorandusz-konferencia létrejötté azért volt fontos elképzelés abban az időszakban, mert a kolozsvári tudományos életben nem létezett olyan fórum, amely a kommunikáció-tudományok területén dolgozó fiatal kutatókat összefogta volna. Ezt a szerepet részben a Kolozsvári Akadémiai Bizottság keretében 2010 januárjában létrejövő Média és Kommunikáció Szakbizottság vállalta fel később. Azonban 2006-ban még nem volt intézményes keret, miközben a Hungarológia Doktori Iskolán belül számos hallgató volt, akik a média és a kommunikáció folyamatait vizsgálta, és ezt a munkát többnyire egymástól elszigetelve,

egymás kutatási témájáról és eredményeiről egyáltalán vagy alig tudva végezték. A rendezvénysorozat így módon tudományos fórumot, kapcsolódási és együttműködési lehetőségeket hozott létre a doktoranduszok számára, akik abban az időszakban doktori értekezésük megírásának kezdetén vagy épp megvédése előtt voltak.

Az első konferenciát 2006 decemberében szerveztük, majd ezt követte még öt rendezvény, egészen 2009 tavaszáig. A műhelymunka jellegű konferenciákon résztvevő doktori hallgatók nagy része ma már a területen dolgozó szakember (Albert Júlia, Balogh Márton, Botházi Mária, Bodó Márta, Buzogány Klára, Deme Cecília, Demeter Csanád, Felméri Cecília, Jakab-Benke Nándor, Györffy Gábor, Kádár Magor, László Edit, Ozsváth Judit, Péter Árpád, Tárkányi János, Zólya Andrea, Zörgő Noémi). Az előadások szövegét Botházi Mária kötetbe szerkesztette, így jelent meg a Medea Egyesület és a Művelődés Kiadó közös kiadásában 2007-ben az *Elméleti alapvetések, fogalomtisztázó törekvések és A médiakutatás módszertani követelményei*, 2008-ban az *Esettanulmányok és a Média és kultúra*, 2009-ben a *Közbeszéd és önismeret*, valamint a *Nyelv és kommunikáció* című tanulmánykötet.

A Medea Egyesület pályázatai révén nagyban elősegítette az Újságírás szakon folyó oktatást is. A szakgyakorlat kiemelt fontosságú eleme az újságírói képzésnek; az évek során pályázati pénzekből sikerült korszerű fotós és videós felszerelést biztosítani a gyakorlatozó hallgatóknak. Emellett a szak rendezvényei is hagyományossá váltak. A háttérintézmény nélkül nem valósulhatna meg például az évente szervezett médiatábor, amely minden év októberében várja Torockóra az újságírók hallgatókat és a szak pályázatán részt vevő, tehetséges középiskolásokat. A médiatábor elsődleges célja, hogy az oktatók által szervezett gyakorlatok és előadások során az újdonsült elsőéves hallgatók megismerkedjenek a média világával. Szintén a gyakorlati képzést erősíti hallgatóink részvétele 2014-től a Magyar Újságírók Romániai Egyesülete által szervezett riporttáborokban Farnason, Radnaborberekén, Temesváron, Déván és Kémeren.

Ugyanakkor kéthetes tavaszi budapesti tanulmányút során hallgatóink jelentős médiaintézmények szerkesztőségébe látogatnak, és megismerkednek a magyarországi médiával. A tanulmányútnak 1997-ig visszanyúló, tehát több mint kétévtizedes hagyománya van a tanszéken. Cseke Péter kezdeményezte, aki magánkapcsolatai révén szerzett pénzt a Németh László Alapítványtól, a Magyar Újságírók Országos Szövetségétől, a Népszabadságtól, az Oktatásügyi Minisztériumtól. Sokat köszönhetünk Szabó Zsoltnak, aki szintén kamatoztatta kapcsolatrendszerét a napi programok lebonyolításában.

Az Újságírás szak hallgatói 2018 márciusában szervezték meg első alkalommal a Medea Egyesület támogatásával a *Médianapok* elnevezésű kétnapos szakmai konferenciát, melyen hazai és magyarországi médiaszakemberek tartottak előadást az újságírói szakma jelenlegi kihívásairól és munkamódszereiről. A meghívottak között szerepelt Gáspárik Attila színházi és tévés szakember, Kádár Zoltán sportújságíró, Veiszer Alinda műsorvezető, Könczey Elemér grafikus, Benkő Levente és Papp Annamária újságírók, valamint Csibi László dokumentumfilmész. Az előadók elsősorban gyakorlati jellegű témákról adtak elő, így a konferencia jó alkalom volt a szak hallhatóinak, de a média iránt érdeklődő közönségnek is, hogy megismerkedjenek a média területén megfigyelhető tendenciákkal. A szervezőcsapat pedig egy különleges élménnyel lett gazdagabb, hiszen az ő munkájuk révén bontakozott ki a konferencia programja.

Időközben a *ME.dok* folyóirat is fejlődésnek indult: elkezdett növekedni a tanulmányok tudományos súlya, a szerzők között egyre hangsúlyosabban nemzetközileg elismert kutatók is megjelentek (pl. Barabási Albert-László), és 2010-től már tematikus lapszámokkal (sajtótörténet, filmtudomány, sport és média) jelentkezett. A folyóirat online archívuma éppen a tízéves évforduló alkalmából, 2016-ban vált elérhetővé a www.medok.ro honlapon. Az igazi áttörést azonban a 2018-as év hozta a lap történetében, amikor megvalósult a szerkesztők régi álma: a *ME.dok* három nemzetközi folyóirat-adatbázisba (Central and Eastern European Online Library, ErihPlus, Index Copernicus) került be, ami jelentősen megnövelte tudományos presztízsét és láthatóságát. A honlapon közreadott felhívás szerint a *ME.dok* az új média, az írott és elektronikus média, a médiatörténet, a filmtudomány, a médiaszociológia, a politikai és médiakommunikáció területéről vár tanulmányokat.

A kutatási tevékenység szervezése 2010-ben alakult át a Kommunikáció- és Médiakutató Intézet (KMKI) létrehozásával. A Medea Egyesület keretében működő tudományos szervezetnek a céljai között szerepelt a médiakutatók megszervezése és médiatudományi kiadványok megjelentetése. A Bethlen Gábor Alap kutatási támogatásával 2014-től a KMKI tanulmányköteteket adott ki, melyek elsősorban a romániai magyar médiát vizsgálják történeti megközelítésből, eljutva egészen a jelenkori média jelenségeihez. Ebben a sorozatban jelent meg 2014-ben a *Közösségteremtő (régi és új) erdélyi média*, illetve 2016-ban az *Erdélyi médiaterek* című kötet. A következő, előkészületben levő kötet *A tájékoztatás olvashatósága* címmel fog megjelenni az idén; a benne foglalt tanulmányok az erdélyi nyomtatott sajtó hagyományait, valamint a jelen audiovizuális és online sajtójának jellegzetességeit tárják fel.

A TAMÁSI ÁRON ALAPÍTVÁNY DIÁKJA AZ ALKOTÁS UTCÁTÓL A MÉSZÁROS UTCA FELÉ KANYARODIK

■ Mobiltelefon és e-mail előtti idők: levelek, végül vezetékes telefonhívások egyengetik utamat az Alkotás utca 51/b felé, ahol egykor Tamási Áron lakott. Tamási Áronné Bokor Ágotával van találkoznivalóm: be kell számolnom neki első egyetemi évenről. Kétkézzesen tapintom az elegáns, polgári bútorokat, köszönettel elfogadom a kávé, amellyel kínál, érzem az ott töltött óra súlyát, ha a visszamenetéről akkor még nincs is túl sok fogalmam. Ágota néni tárgyakat, bútorokat, folyóiratokat mutat, amelyeket még Tamási is érintett, használt – valamiért megjegyzem, bár akkor még nem készülök avantgárdkutatónak, hogy Tamásiékhoz rendszeresen eljutott a párizsi *Magyar Műhely*.

A jelenet előzménye, hogy 1993. május 28-án, Székelyudvarhelyen Tamási Áronné Bokor Ágota jelenlétében Sütő András bejelentette, hogy a budapesti Tamási Áron Alapítvány ösztöndíjat hoz létre, és évről évre támogatja az udvarhelyi Tamási Áron Gimnázium egy-egy diákjának egyetemi tanulmányait. Ennek a bejelentésnek volt aztán a következménye, hogy valamikor 1995-ben sor került a fentebb leírt jelenetre. Az ösztöndíj elnyeréséhez akkoriban nem kellett több, mint hogy a pályázó kézzel írt bemutatkozó levelet, illetve jövőbeli terveire vonatkozó szándéknyilatkozatot írjon. És hogy bejusson az egyetemre. (Ez akkoriban az én esetemben három és félszeres túljelentkezéssel való megküzdést jelentett.) Emlékszem, az ösztöndíj elnyerésénél szempont volt (és gondolom, mindmáig az), hogy a farkaslaki származású diákok előnyben részesülnek. Ha Farkaslakán született évfolyamtársam is lett volna abban az évben, 1994-ben, amikor megpályáztam az ösztöndíjat, bizonyára ő nyerte volna el a támogatást. Hogy apai nagymamám Farkaslakán született, és Tamás volt a családneve, ahogy születésekor Tamásinak is, ez inkább színfolt lehetett a pályázatomban, nem érv. Mindenesetre kiváló emberekkel ismerkedhettem meg annak köszönhetően, hogy a Tamási Áron Alapítvány Diákja voltam egyetemi éveim alatt. Itt az ideje, hogy nyilvánosan is megköszönjem ezt – hiszen az érintetteknek személyesen köszönetet mondtam annak idején.

Magának az ösztöndíjnak a létrehozását akkoriban sajtópolémia kísérte, az ösztöndíj vitái Tamási Áron végrendeletére alapoztak, és közvetlenül Farkaslaka közösségének javára szerették volna fordítani azt a támogatást, amelyet az Alapítvány ebben az esetben közvetve fordított a falu javára. Később konkrét, a faluba jutott támogatásokra is sor került. Idővel valamelyest kisimultak a redők, és a Tamási Áron Alapítvány rendszeresen jelen van a falu életében is, emlékünnepek és egyéb események kapcsán. Lőrincz József, a Tamási Áron Gimnázium tanára, Tamási-kutató 2007-ben átfogó cikkben összegezte a *Művelődésben* név szerint is, kik részesültek az Alapítvány ösztöndíjában addig a pillanatig.* A diákokból az egyetemi évek után tanító, orvos, falusi és egyetemi tanár, szerkesztő, író, költő, jogász, művészettörténész lett – ha ezt a sokféleséget nézzük, máris azt mondhatjuk, az ösztöndíj valamiképpen elérte a célját. Kérdésemre az iskola vezetősége megerősítette, hogy az ösztöndíj kiosztására mindmáig sor kerül – ráadásul azon a diákon kívül, aki az egyetemi tanulmányai végéig évente ösztöndíjat kap, min-

den évben két további diák részesül az egyetemkezdest segítő egyszeri támogatásban. Az ösztöndíj profiljának bővítése és állandósága tehát az igazi civil mecénatúra hagyományait idézi ebben az esetben.

Visszatérve a személyes emlékekhez: az Alkotás utcába történt látogatást, személyes beszámolást Ágota néni betegsége majd halála miatt felváltották a Duna Televízió Mészáros utcai székhelyére tett látogatások – találkozások Ugrin Arankával, R. Takács Olgával, Virág Anitával, akik az Alapítvány ügyeit akkoriban intézték. Ablonczy László pedig, aki az Alapítvány elnöke volt (egyszersmind a Nemzeti Színház akkori igazgatója) az általa vezetett színház több előadására is meghívott, neki köszönhetem például, hogy élőben láthattam a színpadon Sinkovits Imrét, vagy hogy Cs. Szabó László-esszéket kezdtem olvasni, amelyeket a kezembe adott. A Tamási Alapítvány miatt találkoztam még diákként Görömbei Andrással és Bertha Zoltánnal, és körükbe tartozó írókkal, szerkesztőkkel is, így Tamás Menyhérttel vagy Márkus Bélával. Később *Korunk*-szerkesztőként és erdélyi irodalommal kapcsolatos rendezvények, konferenciák résztvevőjeként természetesen erre még sokszor adódott számomra alkalom. És noha későbbi Tamási-tanulmányaim és esszéim nem ebből az elfogultságból születtek, egyik első konferenciaelőadásom és cikkem, *Tamási Áron, az olvasó* címmel az Alapítvány rendezvényein került először nyilvánosságra. Görömbei András diszkréten próbált rávenni arra, miután meghallgatott, hogy jó lenne azért egybevetni a téziseimet mondjuk azzal a könyvrajtostrommal, amelyik Tamási Áron saját könyvtáráról készült. Beláttam az észrevétel relevanciáját, de mégsem írtam át aztán a cikket: úgy gondoltam, számomra fontosabb a Tamási-féle olvasás *hogyanja* ahhoz képest, hogy *mit* olvasott.

Tamási neve és munkássága a két világháború között is összekötő kapocsként tudott működni, és mai értékrendekben is közös viszonyítási pont - kései erdélyi utódai közül erre talán csak Kányádi Sándor életműve volt hasonlóan alkalmas. Ezért a biztos pont-jellegért köszönet illeti Tamási Áront és az emlékét gondozó, könyveit kiadó Tamási Áron Alapítványt egyaránt.

Balázs Imre József

CSABA TESTVÉR TITKA

■ Ki ne hallott volna Csaba testvéréről, a dévai Szent Ferenc Alapítványról? Éppen huszonöt éve végeznek olyanok érdekében szolgálatot, akik valahogyan folyton kicsúsznak a szociális védőháló nálunk még hatalmas lyukain. Nálunk a szociális háló amúgy is nagyon lyukas. Az idős, a sérült, a beteg szinte biztosan peremre kerül, és előbb-utóbb kiszorítják, kiteszítják a társadalomból.

Csodáljuk a Szent Ferenc Alapítvány munkáját, csodáljuk Bőjte Csabát, mint-ha valami földönkívüli volna, aki egészen rendkívüli dolgokat cselekszik, amire ember nem képes. Holott valójában azt teszi, ami mindannyiunk dolga lenne, csupán azt, amit minden, magát nagy hangon kereszténynek (keresztyénnek) valló embernek tennie kellene. Valójában „csak” annyiban különbözik sokaktól, hogy fogadalmait, hitét, emberségét következetesen, a csíki székely konokságával betű szerint értelmezi, és a feladatát elvégzi.

A budapesti Papp László Arénában szeptember 13-án nagyszabású jótékonyági koncerttel emlékeztek a Szent Ferenc Alapítvány évfordulójára, előtte Csaba testvér a *Magyar Kurír* katolikus hírportálnak nyilatkozott, a rá jellemző egyszerűséggel mesélte élete néhány rettenetesen egyszerű, szinte banális, ugyanakkor sorsfordító eseményét. Például amikor már teológushallgatóként beállt a csíki ut-

caseprő helyére, hogy az ráérősen megihasson egy üveg sört. Sepregetés közben ötletei támadtak, hogyan tehetné még szebbé munkájával a környezetet, ugyanakkor rájött arra, hogy végeredményben bárhol és bármikor Isten akaratát teljesíti, ha egy másik ember életét egy icipicivel elviselhetőbbé teszi, ha a maga helyén a maga feladatát maximálisan teljesíti. „Akkor döbbsentem rá: ha én ezt a munkát becsületesen, szépen elvégzem, ez is Isten áldásának a közvetítése mások felé, hiszen szebbé teszem a világot magam körül” – mondja.

Ilyen egyszerű volna? Bizony ilyen egyszerű. Nem véletlenül lépett be pontosan Assisi Szent Ferenc rendjébe Bőjte Csaba: az alapító is efféle derűs, mások véleményével, elegáns és kifinomult kifogásaival szemben a legegyszerűbb, legdarabosabb valóság talaján állva tett olyan dolgokat, amelyekre mindenki azt mondta, örülség, és pontosan ez a szent örülség vezetett szemkápráztató eredményekre. Hogy az ilyen történet hőisének lelki alkata milyen lehet, azt is elemezhetjük, Bőjte Csaba esetében bizonyára a már említett székelly konokság, a természetközelség, az élet dolgainak egyszerű, de biztos rendje olyan elemek, amelyek lelkiségét meghatározzák. A legszimpatikusabb pedig, hogy a sok „siker”, szereplés, a pillanat nagyságaival való számtalan találkozás sem tette önteltté, nem repítette el, továbbra is a napi valóság talaján áll, sőt belegyökerezik, és amikor nyilatkozik is, történetei végtelen egyszerűségével kápráztat el, azzal, hogy máig nem elméletekről beszél, nem pusztán szép szavakat mond, hanem újabb és újabb példákat a gyerekekkel való mindennapjaiból, érzékeny a sokak mellett elfutó apró csodákra, mint egy nyolc évvel korábbi találkozás emlékére eltett csokispapír. Bőjte Csaba sok darabos székelly férfiembertől eltérően vállalja, bevallja, hogy folyton érzékenyül az emberi lélek szépségeitől, a gyermekek apró gesztusaitól. És büszke a „gyerekeire”, dicsérni sem szégyelli őket.

A dévai Szent Ferenc Alapítvány a kezdeteitől az eltelt huszonöt év során mintegy hatezer gyermeket fogadott be, az évek során sokat fejlődött, immár 83 helységben 2135 gyermeket nevelnek, olyanokat, akikről szüleik ilyen-olyan okokból nem tudnak gondoskodni. Körülbelül négyezer gyermek már saját szárnyra kapott, általában megtalálták a helyüket. Amire Bőjte Csaba a legbüszkébb: megházasodott „gyermekai”, akiket ő maga esketett, családban élnek, és maguk gondoskodnak saját gyerekeikről, ahogy Csaba testvér fogalmaz, nem szorulnak a „nagyapára”. „Szó sincs arról, hogy a gyerekkorukban átélt rossz élmények riasztának el őket a családalapítástól” – hangsúlyozta Bodnár Dániel kérdésére.

Saját tapasztalatokról is beszélhetek, hiszen Bőjte Csabát dési ferences évei óta ismerem, akkor maga is kezdő ferencesként fiatalokat gyűjtött maga köré, spirituális élményt igyekezett nyújtani nekik, és arra segíteni őket, hogy a hétköznapioktól elemelt hétvégi lelkigyakorlatok szép élményét a mindennapjaikba visszavigyék, és ott maradandó gyümölcsöt teremjenek. Kolozsváron egyetemistákból ferences lelkiségű közösség alakult, akiknek irányításával, kísérésével mindig ráért foglalkozni: ezekből a fiatalokból mára Caritas-igazgató, lelkipásztori munkatárs, sajtós szakember lett, amit mindannyian magukkal vittek, és máig gyakorolnak, az a közösségért való munka és felelősség vállalása. Ahogy a szeptember 13-i interjúban nyilatkozta, de ahogyan világéletében számtalan templomi beszédben is hangoztatta: „nem ötpercnyi jobbá válásban bízom, hanem sokkal hosszabb ideig tartóban. Jézus Krisztus hosszútávú futó. Nem rövid távon akar célba juttatni bennünket.” Egyébként a titok, Csaba testvér egyik titka is ez: nem a sikerre épít. Nem a világ által értékelt, pillanatnyi csillogásban. Nem erre gyúr. Ez esetleg segíti abban, hogy anyagi alapot tudjon teremteni a vállalt gyerekek nevelésére, a mindennapi betevő falat biztosítására. De nem ez a cél. Ha nem szerepelne minden héten a tévében, rádióban, ha nem jelennének meg könyvei, ő pontosan ugyanolyan jól el volna, talán ma is átvinné a seprűt a csíki utcaseprőtől, hogy legyen annak is egy nyugodt félórja. Ami viszont fontos számára: hogy az egyszer befogadottak-

ból ember legyen, olyan ember, aki maga is ad majd a társadalomnak. Nem az a fő szempont, hogy kiből mi lesz, mennyi csillogást sikerült bevonzani. Ahogy Böjte Csaba fogalmaz: „a peremen élő emberek könnyebben megnyílnak egymás felé. A társadalom periféiráján vannak az árvák, az elhagyott gyermekek, a fogyatékosok is. Nemcsak könnyebben értjük, hanem könnyebben szeretjük is egymást.” Ez a magyarázata annak, hogy egyik leggyümölcsözőbb kapcsolat a Nem Adom Fel Alapítvánnyal alakult ki. Ez a magyarázata a Szent Ferenc Alapítvány nevelési céljainak is: ma én kapok, holnap én adok. Naívan egyszerű a sokszor túlbonyolított viszonyaink között, viszont esetükben működik.

Lapszerkesztőként dolgozom, az erdélyi, partiumi katolikusok kiadványait szerkesztem, sok írás érkezik hozzánk. Egyik küldemény nagyon megragadott: egy nevelőanyuka a rá bízott kamaszlány írásait ajánlotta a figyelmembe. Kiemelte, hogy ez a nehéz körülmények közt tengődő nagycsaládból odakerült lány rendkívül következetes, szorgalmas, érett és komoly, olyannyira, hogy neki, a felnőttnek nemegyszer példakép. Azok az írások egy komoly X-XI-edikes alapos, de még nyers fogalmazásai voltak. Aztán egyszer csak gyakorlatra fogadott a szerkesztőségünk diákokat, és elkísérte őket egy komoly lány. Amikor aztán bemutatkozott, a név ismerős volt: megtudtam, hogy egyetemre jár, mégpedig egyszerre három szakot végez, mert ő tudja: neki sokkal többet kell teljesítenie, mint másnak, hiszen sok terve mellett a testvéreit is támogatni szeretné, valamint mihamarabb önállóvá lenni. Engedélyt kért, hogy ő maga is hozzánk jöhessen majd gyakorlatra, amikor annak az ideje eljön. Különböző szemináriumi dolgozatainak továbbgondolt változatát közöltük, mert érdekes kutatási irányok felé nyitott, a feldolgozás mellett saját gondolatokat is megfogalmazott. Legutóbb olyan tanulmányát közölhattük, ami úttörő levéltári kutatásra alapozva tár fel egy még előtte senki által nem kutatott erdélyi egyháztörténeti korszakot. Ami a történetet kerekké teszi: tanulmányát egykori nevelőanyukája írásával egy lapszámban közöltük. Az átlagos szerző örül a közlésnek, elkönyveli mint tényt, mint saját érdemét, mint természetes dolgot. Ez az egykor a Szent Ferenc Alapítványnál nevelkedett lány elektromos levélben megköszönte nemcsak a közlést, hanem azt a tényt, hogy kedves nevelőanyukájával egyszerre jelenhetett meg. Az olvasó erre is legyinthet: túlzott érzékenykedés, a mai, túlbonyolított életünk nem bír el efféle, nincs idő, régmódi szokás. Úgy vélem, a Szent Ferenc Alapítványnál kapott tarisznya fontos része az ilyen hamuba sült pogácsa. Ahogy Csaba testvér fogalmazta: „szeretném, ha [...] azt mondanák: ezekkel a sérültekkel, fogyatékosokkal, árvákkal jobb a világ, mint nélkülük.” Én meg vagyok győződve arról, hogy az érzékeny, felelős, nyitott és a kapottat megköszönni tudó emberekből emberségesebb társadalom épül.

Bodó Márta

ELSZAKADÁS

■ Akkor is divatja volt az utazásnak, amikor nem utazhattunk. Amikor cseppben ismertük meg a tengert, s csak ritkábban a tengerben a cseppet. Kisebb távokat terveztünk, akkorákat, amelyek kifértek a piros útlevel ablakán. (A fiatalok kedvéért, akik már útlevel nélkül is utazhatnak: Magyarországon a rendszerváltásig egy közembernek három útlevele lehetett: a piros a szocialista országokba, a kék nyugatra és sárga színű a kishatárforgalomban, például a Szögédéből Szabadkára utazóknak. Ablaknak pedig az útlevelekbe bélyegzett, lila kiutazási engedélyt hívták.)

Erdély volt az úti cél. Minden Kolozsvárra megváltott vonatjegy hazafias tettek minősült. Miközben elviseltük a kolozsvári magyar gőgöt, megvetést is: Ti ott kóláztok Budapesten az önfeledt többségi létben, mi meg itt kitartunk. Néma

viszontgőggel feleltünk: Honnan tudjátok? Hisz alig utazhattok. Akiknek autójuk volt, Moszkvicsuk a Moszkvai Kisautógyárból, később Zsigulijuk Togliattiból, azok a Hargitán kis fenyőágot tűztek a lökhárítóra, amit a kijáratnál a román vámos elvett. Kádár János 1958-as marosvásárhelyi beszéde után: „Itt laknak magyar származású emberek is [...]”, kezdett talán föltápaszkodni a magyar? Vagy csak méltóságát egy letépett fenyőágra akasztva igyekezett beilleszkedni?

Itthon pedig vásároltuk a szolidaritási bélyegeket Latin-Amerika szenvedő népei számára, és az úttörőtáborokban énekeltük az elnyomott haladó néger, az amerikai polgárjogi harcos Paul Robeson (1898–1976), az apja még rabszolgának született, Mississippi-dalát. És eszünkbe se jutott, eszünkbe se juthatott, hogy itthon is volna kikért szolidárisnak lennünk, hogy nekünk is volna miért harcolni polgárjogilag. Például azért, hogy mi is kaphassunk útlevelet Washingtonba, ne csak Paul Robeson Moszkvába:

*Zsong a folyó, a bendzsó remeg,
oly búsán dalolnak a négerek,
és messze viszi a Mississippi a négerek bús dalát.*

Nem gondoltunk arra, hogy mi vagyunk Európa fehér négerei, hogy a dalt így is énekelhetnénk:

*Zsong a folyó, a bendzsó remeg,
oly búsán dalolnak a székeltek,
és messze viszi a Szeret vize a csángók bús dalát.*

A néger szót használni ma már nem illendő. Nálunk ugyan nem volt rabszolgaság, mint a demokratikus Egyesült Államokban, tehát a szó nálunk biztosan nem azt jelenti, amit ott. De Amerika nyelvi nagyhatalom is, amit ő mond, az úgy van. És már nem mondja azt, hogy néger. De mit mondhatnék én, hogy kifejezzem, amit mondani szeretnék? Fehér afromagyarok? Ez meg baromság. Egy kicsi stilisztika is milyen gyorsan leleplezi a polkorrekt alkalmatlanságát a valóság szavakba öntésére.

Mindez eltűnt és megmaradt.

Azonban természetes vágya az embernek, hogy a gyerekeinek megmutassa fiatalkori tájait, hogy beavassa őket a világába. És elcsodálkozik, amikor kiderül, hogy ők ellenben nem erre vágnak. Nem egy szűk világ mégisörömeinek emlékeire. Elcsodálkozik, amikor megkérdezi tőle a nyolcéves kislánya: És fogunk utazni majd olyan külföldre is, ami régebben nem Magyarország volt?

Zelei Miklós

FAZAKAS LÁSZLÓ

A DUALIZMUS KORI KOLOZSVÁRRAL KAPCSOLATOS FORRÁSOK, KUTATÁSOK ÉS PROBLÉMÁK

■ Kolozsvárral rendkívül gazdag történeti szakirodalom foglalkozik, mely e szempontból is kiemelkedik a többi erdélyi város közül. A dualizmus időszakának nagyobb politikai, társadalmi és gazdasági folyamatai mind ez ideig többnyire ismeretlenek a történészek számára. Jakab Elek monumentális háromkötetes Kolozsvár története¹ az 1848-as forradalomnál megáll, a Borovszky Samu által szerkesztett városokat és vármegyekét bemutató sorozatból² Kolozsvár ismeretlen okok miatt kimaradt. A dualizmus korában tevékenykedő történészek, illetve a más tudományterületeken dolgozó tudósok történeti jellegű munkái elsősorban a város egy-egy jól körülhatárolt szegmenésére fókuszáltak, és nem készültek részletes, átfogó, a teljesség igényét kielégítő munkák.³ A két világháború közti periódusban sem született egy, a városnak a dualizmus időkora koncentráció általános várostörténeti monográfia. Ezt követően az ország államszocialista berendezkedése tette lehetetlenné a korszakkal kapcsolatos mélyrehatóbb vizsgálódásokat, így a kutatások zöme leginkább a középkor és kora újkori történelmi folyamatok feldolgozására összpontosított. A rendszerváltás követően, 1993-ban Egyed Ákos egy, a Hajnal István Kör által megrendezett várostörténeti konferencián arra hívta fel a figyelmet, hogy a város dualista korszakának feldolgozására nem került sor.⁴ Tizenkét évvel később Gyarmati Zsolt a *Nyilvánosság és magánélet a békeidők Kolozsvárán* (Kolozsvár, 2005) című kötetében ugyancsak arról értekezik, hogy még mindig nem sikerült feltárni Kolozsvár jelentősebb dualizmus kori folyamatait.⁵ A korszakot övező figyelemhiányt jól példázza a millenniumi ünnepség alkalmából szervezett EME–EMKE tudományos konferencia anyagát összefoglaló kötet, ahol csupán egy tanulmány van,⁶ amely konkrétan a dualizmusra koncentrált. A helyzet 2016-ban sem változott. Ekkor került megrendezésre a *Kolozsvár 700 éve város* című, nemzetközi tudományos konferencia, amelyen a több mint 60 előadásból csak 3 foglalkozott a dualizmus kori Kolozsvárral.⁷ A város e korszakának figyelemhiánya azért meglepő, mert ha a különböző kimutatásokat, statisztikákat, összehasonlító elemzéseket megfigyeljük, akkor jól látható, hogy Kolozsvár a korszak egyik legfontosabb közigazgatási, oktatási, kulturális és egyházi központja volt. Az 1867–1914 közötti szűk 50 év Kolozsvár történetének legdinamikusabb és legvirágzóbb időszakát jelentette. Ez idő alatt olyan nagyszabású fejlesztések, építkezések valósultak meg, amelyek mind a mai napig meghatározzák a város arculatát, és hatással vannak az oktatásra, a kultúrára és a gazdaságra. Ennek ellenére (főleg a rendszerváltás utáni első 20 évben) Egyed Ákos,⁸ Gyarmati Zsolt, Nagy Róbert, Killyéni András kivételével nem sokan kezdték el a város dualizmus kori történetét – komplexebb áttekintéssel – kutatni.⁹ A legtöbben – Asztalos Lajos, Gaal György, Sas Péter, Vincze Zoltán – elsősorban helytörténeti jellegű munkákra vállalkoztak, melyek leginkább művelődés-, intézmény- és kultúrtörténeti, valamint életrajzi vonatkozásúak. Tehát az elmúlt 20-25 évben nagyrészt mind olyan írások születtek,¹⁰ amelyek csupán a város dualizmus kori történetének egyes fejezeteit

elemzik. Az eddig megjelent tanulmánykötetek, tanulmányok, cikkek csak a mozaik legapróbb darabkái, amelyek ugyan segítenek kitölteni a fehér foltokat, de általuk mégsem kapunk teljes képet a város dualizmus kori társadalmi, gazdasági, politikai folyamatairól. Pölöskei Ferenc 2001-ben megjelent tanulmányában¹¹ azt kifogásolta, hogy hiányoznak a város történetével foglalkozó doktori disszertációk, szakdolgozatok. Ez a megállapítása hosszú ideig érvényes maradt, viszont az elmúlt években néhány fiatal kutató (akik közül többen jelenleg doktori tanulmányaikat folytatják)¹² olyan témákat kezdett feltárni, amelyeket a város eddigi történetírása figyelmen kívül hagyott, vagy csak felszínesen érintett. Ferenczi Szilárd¹³ Kolozsvár várospolitikájának különböző aspektusait kutatja, különös tekintettel az önkormányzati döntésmechanizmus működésére, a képviselőválasztások rendszerére és az eljárók kiválasztási módjára. Kutatásában kitér a politikai elitek szerepére és jelentőségére is, mivel ez szorosan kapcsolódik a városigazgatás problematikájához. Tény viszont, hogy a disszertációja gerincét alkotó várospolitikát csak 1890-től, tehát a dualizmus utolsó évtizedeitől kezdi vizsgálni, ugyanakkor a korszakot tárgyaló írások köréből ez az eddigi legkomplexebb történeti munka. Gál Zsófia a városszerkezet és a városkép változásaival, valamint a dualizmus korában zajló építkezésekkel, elsősorban a világi jellegű egyházi megrendelésekkel foglalkozik. Ezen belül a katolikus, református és unitárius egyház építkezéseit kutatja. Barazsuly Viktória Adrienn reklámtörténettel foglalkozik, és az ehhez köthető vizuális kommunikációt vizsgálja. Célja feltérképezni, hogyan szabályozták a sajtó- és köztéri reklámot, illetve, hogy milyen kommunikációs megoldásokat és szimbólumokat használtak az egyes termékek népszerűsítéséhez. A dualizmus korszakára fókuszáló nagyobb kutatások áttekintésében utolsóként említem saját idevonatkozó kutatásomat, amelynek központi témája Kolozsvár dualizmus kori infrastruktúra-története. Itt elsősorban a közművek, a közegészségügyi, közlekedési és távközlési hálózatok kiépítésének folyamatait, valamint ezek társadalmi és gazdasági hatásait vizsgálom.

Ugyancsak örömdetes, hogy a Babeş–Bolyai Tudományegyetem történelem szakán zajló mesteri és alapképzésen is egyre népszerűbb a dualista időszak Kolozsvárjának kutatása. Igaz, hogy ezek közül a következőkben bemutatott kutatások nem képeznek teljes áttekintést a korszak fontosabb folyamatairól, azonban az ilyen rész kutatások a későbbiekben kiterjeszthetők, továbbá kiindulópontot és támpontokat jelenthetnek az átfogóbb kutatások számára. Gál Edina a Kolozsvárt érintő 1873-as és 1892-es kolerajárványok hatásait vizsgálja, mely által betekintést kaphatunk a város akkori közegészségügyi helyzetébe. Pataki Szabolcs az 1916-os erdélyi menekültügyet kutatja, kiemelt figyelmet szentelve Kolozsvárnak, hiszen a román betörést követő menekülthullám egyik célállomása volt, ez pedig jelentősen kihatott a város mindennapjaira. Kispál Melinda a kolozsvári szórakozási lehetőségeket vizsgálja az első világháború idején. Kutatásának középpontjában a kártyázási szokások állnak. Szakács Szidónia témája a dualizmus kori Kolozsvár vendéglátóiparának 1870 és 1880 közötti időszaka. Kutatásának súlypontját a kávézók, éttermek, szállodák szolgáltatásai képezik más települések vendéglátóiparával összehasonlítva.

Sajnos a város dualizmus kori folyamatainak gyorsabb tempójú feltárását korlátozza a romániai levéltárakban fennálló nehéz helyzet. A szokásos problémákon túl (alacsony költségvetés, a fejlesztések hiánya) felvetődik a kérdés, hogy mennyire prioritás a levéltárak számára a magyar dokumentumok rendezése, restaurálása. Emellett azt is meg kell említeni, hogy a levéltári szolgáltatások, felszerelések, eszközök messze elmaradnak a nyugati standardtól, de még a magyarországit sem közelítik meg. Példának okáért ott van a 2017 végén történt eset, amikor a Román Nemzeti Levéltár Kolozs Megyei Igazgatóságán több gyűjteményt, személyi iratot és családi fondot zároltak, amelyek között a dualizmushoz köthető dokumentumok is vannak.¹⁴ A zárolás oka meglehetősen prózai: állítólag besza-

kadt a plafon. Ez is azt jelzi, hogy mennyire korszerűtlen és elhanyagolt állapot uralkodik a román levéltárakban. A gondatlanságból történő zárolások, az iratanyagok szakszerűtlen tárolása, a korszerűsítési fejlesztések elmaradása mind arra hívják fel a figyelmet, hogy a város múltjának mihamarabbi feltárását prioritásként kellene kezelni. Nem tudhatjuk, hogy a levéltári források meddig lesznek még kutathatóak, ugyanis bármikor történhet újabb „tetőbeszakadás”. A forrásanyagok megőrzésének legbiztosabb módszere a digitalizálás. Azonban erre jóformán semmi esély, hacsak nem vállalja fel külső szervezet.

A szisztematikus, egybefüggő várostörténeti kutatások előmenetelének egy másik hátráltatója a kutatócsapat, kutatóműhely hiánya.¹⁵ Egy ilyen műhely kialakítását számos probléma akadályozza, melyek közül talán a legnagyobb gond, hogy hiányoznak az anyagi források, valamint nincs egy intézmény, amely felvállalná a szükséges feltételek megteremtését a szakmailag jól megszervezett kutatás beindításához. Pedig a városban nem egy közhasznú egyesület és alapítvány működik, amely kezdeményezője lehetne egy ilyen kutatási projektnek. Egyelőre azonban még nem történtek lépések ebbe az irányba.

Biztató viszont, hogy a jelen dolgozatban előzőleg említett fiatal kutatók – jól lehet nem tekinthetők egy tudatosan megszervezett kutatócsapatnak – kapcsolatban állnak egymással, tudnak egymás kutatásairól, forrásaikat megosztják, és szakmailag segítik egymást. Mindez azért fontos, mert a történészek egy része sokszor egymással párhuzamosan kutatja a korszakot, és emiatt nem tudnak egymás forrásairól, eredményeiről, így azokat nem is tudják felhasználni, beépíteni a saját munkájukba. Ez jelentősen nehezíti a nagyobb, összefüggő folyamatok rendszerszerű vizsgálatát.

A következőkben tekintsük át, hogy milyen elsődleges források állnak a korszakot kutató történész rendelkezésére. A legfontosabb források egyikét a törvényhatósági közgyűlés jegyzőkönyvei képezik, amelyek mikrofilmen megtalálhatóak a Román Nemzeti Levéltár Kolozs Megyei Igazgatóságán. Állítólag az eredeti jegyzőkönyvek is megvannak, de a sérülések, rongálások elkerülése végett nem kutathatók. Ugyanakkor az is lehet, hogy egyszerűen a szakszerűtlen tárolás miatt ezek a dokumentumok már rég tönkrementek. Meglehetősen kiábrándító annak tudata, hogy csupán néhány mikrofilmtekercs őrzi a város múltját – különösképpen, ha azt is figyelembe vesszük, hogy ezeket mennyire korszerűtlen viszonyok közt tárolják.

A közgyűlési vitákhoz, interpellációkhoz, indítványokhoz kapcsolódó dokumentumok kikérése sem számít egyszerű feladatnak. A dokumentumok egy része rendezetlen, és mivel – a kaotikus állapotok miatt – több iratot még a régi, dualizmus kori iktatószámok alapján kell kikérni, nem is biztos, hogy a levéltáros megtalálja. Ezen azt értem, hogy a dokumentumok nagy része minden bizonnyal fellelhető, ám a rendszertelenségből adódóan nem tudni, hogy pontosan hol kell keresni.

Ami a polgármesteri hivatal (városi tanács) iktatókönyveit illeti, a helyzet igen súlyos, hiszen jelentős részük nem kutatható, a restaurálásukra pedig nem sok esély van. Ha pedig nem ismerjük az iktatókönyvek tartalmát, nem tudjuk kikérni a minket érdeklő dokumentumokat. Jobb esetben van használható iktatókönyv, és megvan a hozzá kapcsolódó dokumentumok legalább egy töredéke (de ez a kisebbik részt képezi), rosszabb esetben egyik sincs meg, és van egy köztes eset is, amelyben az időszakra vonatkozó iratok megvannak, de nincs iktatókönyv, amely alapján ezekhez hozzáférhetnénk.¹⁶

A nemzeti levéltár mellett az egyházi levéltárakban is érdemes kutakodni. A történelmi egyházak központi gyűjtőlevéltárai fontos személyi és családi iratokat őrizhetnek. Nem ritka esetben Kolozsvár prominens városi tisztségviselői az egyházi életben is fontos pozíciókat töltöttek be, és fordítva. Például Szász Domokos református püspök egyházi személyként vett részt a városi politikában, Albach Géza polgármester és Groisz Gusztáv városi képviselő erőteljes támogató-

ja volt a katolikus egyháznak, és folytathatnánk. A politika, az egyház, az oktatás és a kultúra összefonódása megköveteli a széles kitekintésű kutatásokat – ami fokozottan érvényes a biográfiai kutatásokat végzőkre.

Gondot jelent a korabeli emlékiratok, levelezések, naplók hiánya, szóródása, ismeretlen fellelhetősége. Természetesen vannak kivételek is: ilyenek például Kelemen Lajos naplói, visszaemlékezései, a Márki Sándor-féle naplók, Gyalui Farkas emlékiratai, Apáthy István levelezése. A probléma viszont nem feltétlenül abban áll, hogy a korabeli városlakók nem vezettek volna naplót, illetve nem írtak volna levelet, hiszen ha a város társadalmi összetételét vesszük figyelembe, akkor látható, hogy jelentős részét az értelmiségi középosztály tette ki,¹⁷ vagyis az a társadalmi csoport, amely valószínűsíthetően leginkább vezetett naplót, írt memoárt, és folytatott levelezést. Itt elsősorban az az egyik probléma, hogy Kolozsvár sokak számára tranzitváros volt, vagyis a karrierjük egy állomása. Ennek okai elsősorban Kolozsvár elsődleges (közigazgatás, oktatás, kulturális) funkcióiban keresendők. Hiszen tudjuk, hogy a dualizmus korában alapított tudományegyetemmel és a városba telepített számtalan közigazgatási-adminisztratív intézménnyel összefüggésben nagyszámú egyetemi tanár, hivatalnok, tisztségviselő érkezett Kolozsvárra, vagy helyezték ki ide.¹⁸ Míg 1871-ben a lakosok 78,83 százaléka helyi születésű volt, addig 1900-ra ez az arány 46,55 százalékra csökkent.¹⁹ Az újonnan érkezők jelentős része azonban nem tekintette a várost végleges otthonának. Ezt a korabeli források is alátámasztják. Például Merza Gyula *A Kolozsvári „Nemzeti (magyar) Kaszinó” és elődintézményeinek százéves története* című könyvében azt írja, hogy 1918-ban a kolozsvári Nemzeti Kaszinó alelnöke, Farkas Lajos egy előadás során részletesen kifejtette, hogy Kolozsváron miért nincs társadalmi élet. Szerinte a legnagyobb probléma, hogy a városban nincs autochton lakosság, és sokak számára Kolozsvár nem szülőhely, hanem csak lakhely. Az értelmiségi középosztályt alkotó hivatalnokok, egyetemi tanárok, magántisztviselők nem a helyben születettekből tevődik össze.²⁰ Következésképpen a szolgálati évek letelte után ezek a személyek elköltöztek, illetve visszatértek eredeti lakóhelyükre, és értelemszerűen naplóikat, emlékirataikat is magukkal vitték. Jó példa erre a kolozsvári politikai, társadalmi és kulturális élet egyik legmeghatározóbb alakja, Haller Károly, aki polgármesterként, alapítóként, oktatóként és képviselőként egyaránt szolgálta a várost, majd nyugdíjba vonulása után elhagyta Kolozsvárt, és Budapestre költözött. Ilyen életpálya nemcsak Hallerre jellemző, hanem általában az egyetemi tanárok, újságírók, orvosok, ügyvédek és színművészek jelentős részére is.²¹ Az 1916-os román betörés – tény, hogy a román csapatoknak nem sikerült Kolozsvárig eljutni, de a pánik következtében sokan elhagyták a várost, és vidéken vagy a Király-hágon túl kerestek menedéket –,²² az impériumváltás, majd pedig a román közigazgatás kiépítése szintén hozzájárult az értelmiségi, hivatalnoki réteg elvándorlásához. Mindezek mellett nem szabad megfeledkezni az impériumváltást követő társadalmi átalakulásokról, a szociális és egzisztenciális nehézségekből fakadó problémákról, valamint a szocializmus éveiről sem, amelyekben az arisztokrácia és a polgárság felszámolása, kitelepítése a családi és személyi levéltárak szétszóródásához, elkallódásához vezetett.

A város dualista korszakának feltárásában a levéltári források után jobbra a korabeli sajtó segíti a kutatók munkáját. Ugyanis oktatási-kulturális funkcióinak és a lakosságon belüli nagyarányú értelmiségi rétegnek köszönhetően a városban virágzott a sajtó. A napilap-palettán szinte mindenféle politikai irányultságú lap fellelhető volt, továbbá megjelentek tudományos, kulturális és művészeti szaklapok is. A sajtókiadványok egyik legfontosabb csoportját a napilapok alkotják, hiszen ezek által részletes betekintést kaphatunk a város jelentősebb politikai és társadalmi problémáiba. Emellett az újságok terjedelmes beszámolókat közöltek – sokszor szóról szóra – a törvényhatóság közgyűléseiről és a nagyobb társadalmi, kulturális eseményekről, valamint a város hétköznapijairól is rengeteg olyan cikk jelent meg, ame-

lyet felhasználhatunk a kutatásainkhoz. A különböző politikai irányultságú napilapok a hírkategóriába tartozó cikkeket – ha nem is pontosan, de – általában objektíven közölték. A publicisztika és a véleménycikkek értelemszerűen már kevésbé voltak tárgyilagosak, de megfelelő forráskritikával ezek is felhasználhatók.

A dualizmus kori Kolozsvár legfontosabb²³ napilapjai között elsősorban az 1856-ban alapított *Kolozsvári Közlöny* említendő, amely nemcsak Kolozsvár, hanem Erdély egyik legnépszerűbb lapja volt. Az újságot Dózsa Dániel alapította, és a kezdeti időkben ő is szerkesztette. A lap stílusára kezdetben a politikai kiegyensúlyozottság volt jellemző, de ez megváltozott, amikor 1869-ben a *Kolozsvári Közlöny*be olvadt a Deák-párti *Unió* című lap. Ekkor Sándor János került a vezetőség élére, aki konzervatív, majd kormánypárti szellemben szerkesztette tovább. Egy másik fontos sajtókiadványt, a *Magyar Polgárt* K. Papp Miklós²⁴ indította 1867-ben. A lap eleinte balközép beállítottságú-ellenzéki, majd az 1875-ös pártfúziót követően kormánypártivá vált. 1887-ben a *Magyar Polgár* és a *Kolozsvári Közlöny* fúziójából jött létre a *Kolozsvár* című kormánypárti napilap, amely egészen 1898-ig működött, amikor is újra átalakult, és ismét *Magyar Polgár*ként folytatta pályafutását. Első felelős szerkesztője Petelei István volt. Az 1871-ben alakult *Kelet* című lap, a helyi városi politika és a Deák-párt erős támogatója – így kezdetben a *Magyar Polgár* riválisa – volt, annak ellenére, hogy akkoriban az erdélyiek körében nem örvendett túl nagy népszerűségnek a kormány által hirdetett politikai program. A *Kelet* sajátos hangvétele és beszédmódja következtében azonban hamarosan Kolozsvár egyik legnagyobb példányszámban eladott lapja lett. 1880-ban alakult – Bartha Miklós kezdeményezésére – a Függetlenségi Pártot támogató *Ellenzék*. A lap a Függetlenségi Párton belül kialakuló Ugron-kör legnagyobb híve volt. Ennek következtében hangvétele kezdetben szélsőséges, de később enyhül, és a lap inkább csak a kormánypárt kritizálására helyezte a hangsúlyt.²⁵ A későbbi évtizedekben a lapok politikai irányultsága többször is megváltozott. Például az impériumváltást követően az *Ellenzék* a polgári liberálshoz közelebb álló irányvonalat vett fel.²⁶ Az 1910-ben alapított *Városi Közlöny* csak nagyon rövid ideig jelent meg, azonban a folyóiratban publikált írások rendkívül fontos adatokat, információkat tartalmaznak Kolozsvár társadalmi, gazdasági, közegészségügyi, kulturális és infrastrukturális helyzetéről. A város több híres tudósa, orvosa, egyetemi tanára írt problémafelvető, elemző és leíró tanulmányokat. A kolozsvári időszaki kiadványok bővebb listája elérhető az *Erdélyi Krónika* történelmi portálon.²⁷

További fontos forrást képeznek a polgármesteri jelentések, amelyek Haller Károly polgármester mandátumának második évéig (1886) írásos formában jelentek meg, és terjedelmesen beszámoltak a polgármesteri hivatal előző évi tevékenységéről. Jelentést tettek a törvényhatóság közigazgatási állapotáról, részletesen kitértek a polgármesteri hivatal ügyforgalmára, a város demográfiai állapotára, a közegészségügyre, az építkezésekre, illetve az egyesületek és társulatok helyzetére. A jelentések második része a város közgazdasági állapotáról nyújt tájékoztatást. Itt megjelennek a város mezőgazdasági, ipari és kereskedelmi viszonyai is. Sajnos ebből a forrástípusból csak nagyon kevés áll rendelkezésünkre.²⁸ 1886-tól az írásos jelentéseket felváltják a numerikus pénzügyi kimutatások, amelyekben nagyrészt költségvetési zárszámadásokkal találkozunk. A bennük közölt számszerű adatok feldolgozását hátráltatja az írásos beszámolók hiánya. Igaz, az első oldalon van egy-egy pénzügyi összefoglaló, de ez leginkább a törvényhatóság által elfogadott pénzügyi előirányzatokat hasonlítja össze a zárszámadással, továbbá az egyes kategóriáknál megszabott költségvetési előirányzat túllépéseit indokolja és igazolja, végül pedig a bevételi és kiadási többleteket részletezi. A zárszámadások első nagy csoportját a bevételek alkotják, ahol külön fejezetenként a bevételi források kerülnek aprólékos bemutatásra, a másodikat értelemszerűen a kiadások képezik, végül pedig van egy pénzügyi mérleg is, amely a kettőt összegzi. A pénz-

ügyi kimutatásokat évről évre folyamatosan elkészítették, és ezek mind a levéltárban, mind pedig a kolozsvári (egyetemi, akadémiai) és a budapesti könyvtárakban (OSZK) fellelhetők.

A kutatások szempontjából lényeges forrást alkotnak a Kolozsvári Kereskedelmi és Iparkamara éves jelentései. A jelentésekben közölt információk elsősorban tájékoztató jellegűek, és többnyire nincsenek aprólékosan részletezve. Ugyanakkor olyan adatokat tartalmaznak, amelyek jelentős támpontokat és nagy segítséget nyújtanak az eligazodásban, illetve a pontosabb kép kirajzolásában. További fontos forráscsoportot képeznek az aprónyomtatványok, brosúrák, röpiratok, iskolai és vállalati értesítők, térképek, az ipartestület iratai, valamint a céhek gyűjteménye, a szabadkőműves páholy kiadványai és a gyászjelentők²⁹ – ezek nagy része mind megtalálható a Román Nemzeti Levéltár Kolozs Megyei Igazgatóságán.

Összegzőképp elmondható dualizmus korát meghatározó, Kolozsvárra vonatkozó, politikai, társadalmi és gazdasági folyamatok jelenleg is nagyrészt feltáratlanok. Még mindig nem készültek el a szükséges részmonográfiák ahhoz, hogy megszülethessen egy, csak a korszakra fókuszáló várostörténeti monográfia, valamint továbbra sincs kilátásban egy kutatócsoport/műhely megalakulása. A levéltári források egy részéhez nem lehet hozzáférni, így az egyetlen, viszonylag elfogadható állapotban lévő primer forrásanyagot a mikrofilmtekercsekre rögzített jegyzőkönyvek képezik. A naplók, memoárok, levelezések forráscsoportja eléggé szegényes, főleg, ha összevetjük az értelmiségiek társadalmon belüli arányát a fellelhető memoárok, naplók, levelek számával. Azonban a polgármesteri hivatal által kiadott pénzügyi beszámolók, a Kereskedelmi és Iparkamara gazdasági jelentései, illetve a korabeli sajtókiadványok, aprónyomtatványok, iskolai, vállalati és egyházi értesítők, továbbá az anyakönyvek, gyászjelentők szinte mind jó állapotban és teljesen hiánytalanul megvannak. Pozitívumként értékelhető a *Kolozsvári Krónika*³⁰ néven létrejött online várostörténeti blog, amely a dualizmus korszakáról készült írásokat próbálja összegyűjteni, hogy ezáltal könnyítse a korszakot kutatni szándékozó egyetemi diákok, kutatók munkáját. Folyamatban van egy háromnyelvű válogatott bibliográfiái összeállítás, amely remélhetőleg hasznos útmutatóként fogja segíteni a történészek munkáját. Végül pedig az is megemlítenő, hogy olyan kutatások kezdődtek el, amelyek által a későbbiekben részletesebb és pontosabb képet fogunk kapni a város dualizmus kori folyamatairól.

■ JEGYZETEK

1. Jakab Elek: *Kolozsvár története*. I–III. Bp., 1870–1888.
2. Borovszky Samu: *Magyarország vármegyéi és városai* sorozat.
3. Békésy Károly, Galgóczy Károly, Kőváry László, Márki Sándor, Pataki Leó, Riegler Gusztáv és a feldolgozást folytathatnánk, általában Kolozsvár történetének, gazdaságának, társadalmának csak egy-egy szeletét érintették.
4. A konferencián elhangzott beszédét *A korszerűsödő Kolozsvár három évtizede (1867–1900)* című tanulmányában foglalta össze, amely az 1997-ben kiadott *Rendi társadalom – Polgári társadalom 7. Köfállal, sárpalánkkal* című tanulmánykötetben jelent meg.
5. Gyarmati Zsolt: *Nyilvánosság és magánélet a békeidők Kolozsvárán*. Komp-Press, Kvár, 2005. 13.
6. Pölöskei Ferenc: *Kolozsvár a századfordulón*. In: Dáné Tibor Kálmán et al (szerk.): *Kolozsvár 1000 éve*. Kvár, 2001.
7. Székely Miklós: *Az egykori I. Ferenc József Iparmúzeum szerepe Kolozsvár gazdasági modernizációjában a 19–20. század fordulóján*; Nagy Róbert: *Kolozsvár 1900. A fejlődés gazdasági alapjai*; Radu Márza: *Szemelvények Kolozsvár történetéből a boldog békeidők képeslapjain*.
8. Egyed Ákos tanulmányai foglalkoznak a legszélesebb kiterjedésben Kolozsvár dualizmus kori történetével.
9. Ami a román történetírást illeti, az 1974-ben megjelent *Istoria Clujului* című munka részletesen kitér a dualizmus korára. Am a Ștefan Pascu történész által szerkesztett kötet az államszocialista időkben került kiadásra, ebből kifolyólag a kötetet az ideológiai alapú történetírás sajátos szemlélete hatja át. A város dualizmus időszakát a könyv ötödik része tárgyalja, azonban ennek a fejezetnek egyetlen magyar szerzője sincs. Mindettől eltekintve a kötet olyan részeredményeket tartalmaz, melyek – alapos forráskritikát alkalmazva – teljes mértékben felhasználhatók. A rendszerváltás után megjelent munkákkal kapcsolatban ugyanaz mondható el, mint a magyar történetírás esetében, vagyis többnyire csak a város dualizmus kori folyamatainak bizonyos részelemeit tárgyalják

10. Ezek közül néhányat kiemelnek: Báthory Lajos: *Gazdasági élet és iparfejlesztés a Kolozsvári Kereskedelmi és Iparkamara hatósági területén (1868–1900)*. In: Pál Judit – Sipos Gábor (szerk.): *Emlékkönyv Egyed Ákos születésének nyolcvanadik évfordulójára*. Kvár. 2010. 17–22; Egyed Ákos: *A modern Kolozsvár születése: A hosszú 19. század változásai*. Rubicon 2005. 2–3 sz.; Egyed Ákos: *Kőváry László közgazdasági nézetei*. In: Somai József (szerk.): *Az erdélyi magyar gazdasági gondolkodás múltjából*. Kvár, 2001; Egyed Ákos: *Kolozsvár vonzáskörzete a 19. században*. Magyar Szemle 1996. 2. sz.; Egyed Ákos: *A korszerűsödő Kolozsvár három évtizede (1867–1900)*. In: Németh Zsófia – Sasfi Csaba (szerk.): *Rendi társadalom – Polgári társadalom 7. Kőfállal, sárpalánkkal*. Debrecen, 1997. 88–126; Egyed Ákos: *Kolozsvár urbanizációja a dualizmus idején*. In: Hanák Péter – Nagy Mariann (szerk.): *Hid a századok felett*. Tanulmányok Katus László 70. születésnapjára. Pécs, 1997; Ferenczi Szilárd: *Önkormányzati képviselőválasztások Kolozsváron 1888–1918*. In: Benke András – Bilibók Renáta – dr. Keszeg Vilmos (szerk.): *Események, folyamatok, szövegek*. Kvár, 2017. 87–105; Ferenczi Szilárd: *Adatok a kolozsvári virilizmus történetéből (1872–1917)*. Erdélyi Múzeum 2010. 1–2. sz. 17–29; Ferenczi Szilárd: *A hátrország megritkázott nyugalma. Kolozsvár az első világháború idején*. In: Egyed Emese – Pakó László (szerk.): *Certamen III* Kvár, 2016. 329–346; Gaal György: *Egyetem a Rarkas utcában: A kolozsvári Ferenc József Tudományegyetem előzményei, korszakai és vonzatai*. Kvár, 2012; Gál Zsófia: *A kolozsvári Arany János utcai bérvillák*. Korunk 2014. 2. sz.; Gyarmati Zsolt: *Nyilvánosság és magánélet a békeidők Kolozsvárán*. Kvár, 2005; Killyéni András: *Kolozsvár sport-kultúrtörténete Trianon előtt (1868–1920)*. Kvár, 2012; Nagy Róbert-Miklós: *Kolozsvár ipari munkásságának etnikai, vallási és földrajzi származása 1896–1940 között*. Certamen I. Erdélyi Múzeum-Egyesület, Kvár, 2013. 353–365; Nagy Róbert-Miklós: *Iparosodás és migráció: a kolozsvári és a Zsil-völgyi munkásság etnikai és felekezeti összetétele, valamint születési hely szerinti származása (1896–1939)*. In: Nagy Róbert – Rüszt-Fogarasi Enikő (szerk.): *Ablakok a múltba*. Kvár, 2012. 204–231; Nagy Róbert-Miklós: *Infrastruktúra és iparfejlesztés Kolozsváron a dualizmus korában*. Korunk 2006. 4. sz. 90–94; 72–84; Pölöskei Ferenc: *Kolozsvár a századfordulón*. In: Dáné Tibor Kálmán et al (szerk.): *Kolozsvár 1000 éve*. Kvár, 2001. 191–197; Varga Attila: *Elite masonice maghiare. Loja Unio din Cluj*. Kvár, 2010.
11. Lásd: Pölöskei Ferenc: *Kolozsvár a századfordulón*. In: Dáné Tibor Kálmán et al (szerk.): *Kolozsvár 1000 éve*. Kvár, 2001. 191.
12. A doktorandusok témavezetője és szakmai mentora Pál Judit történész, a BBTE Történelem és Filozófia Karának egyetemi tanára.
13. Ferenczi Szilárd 2018 júliusában sikeresen megvédte a *Kolozsvár várospolitikája 1890–1918* című doktori disszertációját.
14. A Román Nemzeti Levéltár Kolozs Mergyei Igazgatósága több levéltári anyagot zárolt. (<https://erdelyikronika.net/2017/11/25/a-roman-nemzeti-leveltar-kolozs-megyei-reszlege-tobb-leveltari-anyagot-zarolt/>, letöltés 2018. feb. 3.)
15. Gyarmati Zsolt: *i. m.* 13.
16. Ilyenkor ezt úgy oldják meg, hogy kihozzák a városi tanács iratait, dobozokban, rendezetlenül. Ez már csak azért is próbára teszi a kutatót, mert hatalmas folyóanyagról van szó, és tetemes mennyiségű dokumentumot kell átnézni.
17. Arányuk nemcsak a város lakosságán belül volt meghatározó, hanem az adófizetők körében is. Lásd Ferenczi Szilárd: *Adatok a kolozsvári virilizmus történetéből (1872–1917)*. Erdélyi Múzeum 2010. 1–2. sz. 17–29.
18. Ferenczi Szilárd: *i. m.* 28–29; Gyáni Gábor: *A középosztály és a polgárság múltja, különös tekintettel a dualizmus kori Erdélyre*. In: Pál Judit – Fleisz János (szerk.): *Erdélyi várostörténeti tanulmányok*. Csíkszereda, 2001. 171.
19. Egyed Ákos: *A korszerűsödő Kolozsvár három évtizede (1867–1900)*. In: Németh Zsófia – Sasfi Csaba (szerk.): *Rendi társadalom – Polgári társadalom 7. Kőfállal, sárpalánkkal*. Debrecen, 1997. 95.
20. *A Kolozsvári „Nemzeti (Magyar) Kaszinó” és elődintézményeinek százéves története*. Kvár, 1940. 32.
21. Példának megemlítenénk néhány olyan prominens személyt, aki csak a szolgálati ideje alatt tartózkodott a városban, vagy az impériumváltás következtében hagyta el Kolozsvárt: Apáthy István, Ajtay K. Sándor, Bartha Miklós, Csiky Viktor, Entz Géza, Fabinyi Rudolf, Farkas Gyula, Galgóczy Károly, Gróisz Gusztáv, Genersich Antal, Imre Sándor, Jakab Elek, Jancsó György, Kenyeres Balázs, Kiss Mór, Klug Nándor, Koch Antal, Kosutány Ignác, Lechner Károly, Lőte József, Márki Sándor, Meltzl Hugó, Purjesz Zsigmond, Rigler Gusztáv, Schneller István, Szádeczky-Kardoss Lajos, Tangl Károly, Termer Adolf, Udránszky László, és folytathatnánk a felsorolást.
22. *Haza akarnak menni a kolozsváriak*. Újság 1916. szept. 27.
23. A kiegyezés előtti erdélyi napilapokról Kristóf György készített összefoglaló tanulmányt. Lásd Kristóf György: *Az erdélyi magyar vidéki hírlapirodalom története a kiegyezésig*. Cluj-Kvár, 1939.
24. K. Papp Miklós (Dés, 1837. október 29. – Kolozsvár, 1880. február 12.) örmény családból származó hírlapszerkesztő és történész.
25. Kosáry Domokos, Németh G. Béla (szerk.): *A magyar sajtó története II/2. 1867–1892*. (<http://mek.oszk.hu/04700/04727/html/403.html>, letöltés 2018. feb. 3.)
26. Sárándi Tamás: *Az erdélyi sajtópiac átalakítása 1940 őszén*. (<https://erdelyikronika.net/2017/11/18/az-erdelyi-sajtopiac-atalakitasa-1940-oszen/>, letöltés 2018. feb. 3.)
27. Ferenczi Szilárd: *Kolozsvári időszaki kiadványok* (<https://erdelyikronika.net/2017/03/02/kolozsvari-idoszaki-kiadvanyok/>, letöltés 2018. feb. 3.)
28. Simon Elek és Haller Károly polgármestertől maradt fenn néhány ilyen írásos jelentés.
29. Ezek jelentős része online is elérhető az OSZK gyászjelentőket összefoglaló adatbázisában.
30. www.kolozsvari-kronika.blog.hu

ERDÉSZ ÁDÁM

METAMORPHOSIS TRANSYLVANIAE I.

Márki Sándor naplója az impériumváltásról

■ Márki Sándor azok közé a történészek közé tartozott, akik működésük során maguk is rendkívüli mennyiségű forrásanyagot teremtettek. A szegedi egyetemi könyvtárban őrzött terjedelmes hagyatéka 332 tételt tartalmaz; az iratkötegekben gyerekkori irodalmi kísérleteinek dokumentumait éppúgy megtalálhatjuk, mint kéziratait, publikációit, kolozsvári egyetemi tanárként tartott előadásainak szövegét és leveleit.¹ Mindemellett naplót is írt, napi jegyzeteit 1873-ban, 20 éves korában kezdte, s személyes krónikáját 1925-ben bekövetkezett haláláig lelkiismeretesen vezette.² Márki naplója kitűnő historiográfiai forrás, a naplójegyzetek képet adnak a magyar történettudomány intézményrendszerének kiépüléséről s első nagy korszakának szereplőiről. Márkit 1892-ben nevezték ki a kolozsvári egyetem egyetemes történeti tanszékének professzorává, érkezésétől fogva élénk közéleti szerepet vállalt, így a napló részletes és hiteles tükrözi Kolozsvár, sőt alkalmanként az egész Erdély 1892 és 1921 közötti szellemi és kulturális életének. Márki nagyon sok részletet feljegyzett a társadalom azon rétegeiről, amelyekben maga forgolódott, ennek köszönhetően a napló olvasója megismerheti a dualizmus kori Erdély szellemiségét meghatározó középosztályi-értelmiségi világot. A napló teljes szövegének kiadása 2015-ben kezdődött el, eddig két kötet jelent meg. A két kötet mintegy 1100 oldalon az 1873 és 1903 közötti naplójegyzeteket tartalmazza.³ Jelenleg folyik a harmadik kötet kiadásának előkészítése.

A naplónak van egy különleges része, amely a *Metamorphosis Transsylvaniae* címet viseli, ez a rész 1918. október 31-ével indul, és 1921. augusztus 3-án zárul. A kezdőpont a háború vége, a végső dátum pedig a végleges szegedi berendezkedés előtti utolsó nap. Az 1921. augusztus 4-i bejegyzés fölél a következő új címet írta be a naplóíró: *Vita nuova*. Ekkor már egy hete Szegeden tartózkodtak, de ezen a napon ébredtek először új, állandó otthonukban. Az 1918 ősze és 1921 nyara közötti időszakot Márki Kolozsváron töltötte, és erre az időre esett repatriálása is.

A *Metamorphosis* rész a korábbi naplójegyzetekenél sokkal terjedelmesebb, az idő előrehaladtával, ahogy Márki egyre biztosabb lett abban, hogy nagy horderejű változás eseményeit rögzíti, feljegyzései mind hosszabbak lettek. Párhuzamosan megszáporodtak a naplóba illesztett eredeti vagy a naplóíró által fordított dokumentumok. Márki fiatal korában, nyelvkönyvből megtanult románul, nyelvismeretét a *Bihari román írók* című műve megírása során kamatoztatta. 1919. január 1-jén – mint a közölt részletben olvasható – ismét elővette román nyelvkönyvét, és felfrissítette tudását. A román lapokból vett részletek vagy teljes cikkfordítások is bekerültek a naplóba, amelynek ezt a részét eleve az impériumváltás forrásanyagának szánta. A korábbi naplóhoz viszonyított arányeltolódást jelzi a terjedelem növekedése. Korábban egy-egy év krónikájának terjedelme 80–160 000 betű között mozgott, a *Metamorphosis* teljes terjedelme 3 390 000 betű, azaz mintegy 85 szerzői ív. Menet közben nőtt a bejegyzések hossza és a saját szöveghez kapcsolt dokumentumok száma. Az 1918. október 31. és 1919. október 7. közötti I. *Metamorphosis* kötet 488 000, a II. kötet, amely 1919. október 8-ával indul és 1920. május 3-án zárul, már 761 000 karakter terjedelmű.

A naplórészletek közlése következő lapszámainkban folytatódik.

Ebből az irdatlanul hosszú szövegtestből választottam ki – a szerkesztői intenciókhoz igazodva – az 1918–1919 telére vonatkozó részt, vagyis azt az időszakot, amikor Kolozsvár – tágabban Erdély – társadalma szembesült az impériumváltás lehetőségével. Decemberben zajlott le a gyulafehérvári nagygyűlés, 1918 karácsonyán került sor Kolozsvár megszállására, majd a román csapatok továbbnyomultak nyugat felé, a megszállt területen pedig – a fegyverszüneti megállapodással elmentetben – gyors ütemben lezajlott a közigazgatás román átvétele.

A közölt részlet az 1918. november 16-i bejegyzéssel indul, ezen a napon Márki számára az első számú – csöppet sem örömteli – események a Magyar Népköztársaság kikiáltásáról és az aradi tárgyalások utáni, román aspirációkról szárnyra kelő hírek voltak. A közölt részletbe bekerülő utolsó, 1919. február 18-áról szóló naplórészlet a Kolozs megyei magyar önkormányzat végleges megszüntetéséről tudósít.

A közlés terjedelmi okok miatt szemelvényes, ugyanakkor a kronológiai határokat úgy választottam meg, hogy minél kevesebb szöveget kelljen elhagyni. A napló november 16. és február 18. közötti teljes szövege 84 000 betű, a közlésre kiválasztott rész jegyzetek nélkül 57 000. Márki személyes, például egészségi állapotára vonatkozó bejegyzéseit, a cselédviszonyokat taglaló részeket és az ismétlődő bekezdéseket hagytam ki elsősorban. A szöveg teljes egészében meg jelenik majd a napló sorozat megfelelő kötetében.

A közölt szöveget a mai helyesírás és központosítás szerint írtam át. Külön jelölés nélkül javítottam az elírásokat, a szövegben szereplő magyar és román neveket a hivatalosan használt formára igazítottam. Ez a magyar neveknel például az i és y használatát, román neveknel főként az aposztrófus betűket érintette. Ugyanakkor a román neveknel meghagytam a Márki által használt vezeték- és keresztnév sorrendet. A szövegben említett közismert politikai szereplők – Károlyi Mihály, Iuliu Maniu – nevét nem jegyeztem, a ma már kevésbé ismert s a forrás értelmezése szempontjából fontos szereplők nevét, státusát igyekeztem jegyzetben megadni.

Márki Sándor olykor feljegyzéseit a lap aljára vagy a bejegyzés végére írt kiegészítésekkel utólag pontosította. Márki saját jegyzeteit a jegyzetszámhoz illesztett betűvel különböztettem meg a magam lábjegyzeteitől.

A közölt naplórészletek értelmezéséhez számottevő segítséget adnak Romsics Ignác *Erdély elvesztése 1918–1947* című könyvének vonatkozó fejezetei. (Helikon, Bp., 2018.)

Tartalmi tekintetben a naplónak több rétege van: Márkit nagyon érdekelt az ország, Erdély és a kolozsvári egyetem további sorsát meghatározó nagypolitika. E területről elsősorban a sajtó útján értesült, megvolt a törzskávéháza, kaszinója, ahol rendszeresen olvasta a lapokat. De a román megszállást követően, december 30-a után – mint azt gyakran panaszolja – nem jutottak budapesti és külföldi újságokhoz. „Ilyen süketek csak a szegény középkori krónikások voltak” – írta január 15-i bejegyzésében. A valós hírek hiánya kedvezett a „hóstatí és szalonthírek” terjedésének. Ezekből – távolságtartását hangsúlyozva – sokat feljegyzett, magam forrásértékűnek tartom ezeket a híreket is, mert sokat elárulnak a korabeli kolozsvári magyar társadalom gondolkodásának horizontjairól és mentális állapotáról. A napló legpontosabb információs rétege a kolozsvári eseményekről tudósít. Ami a városban történt, annak híre hamar eljutott Márkihoz. Korábban egyike volt a legnagyobb hálózatépítő személyiségeknek. Tiszteletbeli kolozsvári tanácsnokként, az emlékezetpolitika egyik alakítójaként szoros kapcsolatban állt a helyi elitel, beleértve az erélyi arisztokrácia egy részét is. Szakmai kapcsolatai az egész országot behálózták, gondosan számon tartott tanítványai révén is nagyon sokfelől tájékozódhatott. Az elzártság hónapjaiban a kolozsvári hálózat működött, az viszont meglehetősen jól. A New York kávéházba, az egyetemre, a Katolikus Státusba ekkor is befutottak a helyi hírek. S van még egy nagy forrásértékű rétege Márki naplójának: a bejegyzések pontosan tükrözik a helyi társadalomnak a napról

napra változó helyzetre adott válaszait. Például azt, hogy a korábbi központtól és az információtól elvágtott Kolozsvár lakói miként vesztették el orientációs pontjaikat s ezzel együtt a kezdeményezőkézséget is. Az 1918–19-es magyar–román találkozások emlékei is hosszú ideig éltek s befolyásolták mindkét oldal későbbi társadalmi és politikai reakcióit. A gyakran konfliktusokkal járó találkozásokról is sokfelét megörökített Márki Sándor.

A most közölt rész a *Metamorphosis Transsylvaniae* című naplónak csekély töredéke, reményeim szerint a két hónap eseményeit rögzítő krónika is dokumentálja a forrás izgalmas voltát.

nov. 16.

Budapesten a nemzetgyűlés kikiáltotta a Magyar Köztársaságot, Kolozsvárt pedig délután – „asszonygák” – az erdélyi román királyságot vagy a román királysághoz való csatlakozást határozták el Maniuek a Ferenc József szállodában. A város így is, úgyis a szokottnál is hétköznapiabb, szürkébb volt; az egyetlen változást talán az jelentette, hogy a boltokat korábban csukták be. A köztársaság ifjúkori álmaink megvalósulását jelentené, de mi azt nem Magyarország legnagyobb részének elszakításával s úgy képzeltük, hogy arcunk az örömtől, ne a szegénytől piruljon. Hazánk most bizony a zsidóságra került; de majd csak megsegít a magyarok Istene!

Az egyetem tegnap említett memoranduma⁴ kinyomatására az EMKE direktoriuma (elnökletem alatt) csakugyan vállalkozott (mi kb. 25 000 kor. költséget jelent), de az egyetem déli értekezletén mégis jobbnak tartottuk, hogy Somló Bódog Jászi Oszkár nemzetiségi miniszter (egyúttal magántanárunk) közbenjárásával az államnyomdában nyomassa ki az egészet, s ő küldesse föl a békekonferencia tagjai stb. számára – ha ugyan nem késünk el. A már teljesen bemutatott végleges szöveget a rektor elnöklei alatt (Kossutány, Szandtner, Kovács, Borozs, Karl s én) délután 2 ½ órai munkával állapítottuk meg – s Borozs az angol, Karl a francia, Schneller a német nyelvre való fordítást vállalta magára. – Jászi államtitkára, úgy hallom, Somló Bódog lenne.

[...]

nov. 18.

Néhány hónapja még nem mehettem ki az utcára, hogy egy-egy csapat elfogott oláh fegyveres kíséretével ne találkozom. Most felfegyverzett oláh nemzetőrök oláh zászlóval, oláh dallal vonulnak ki a falvakba. De hát a román s a magyar kórkádás alakok békességben haladnak el egymás mellett.

nov. 20.

Hațieganu, a Román Nemzeti Tanács elnöke, Telia és Hidu alezredekeseit ezredeké s amazt főhadbiztossá, emezt pedig főparancsnokká „nevezte ki”. Úgy látszik, Kolozsvár átvételére készülnek. A ma esti lapok már közlik is az aradi Nemzeti Tanácsnak a világ népéhez intézett manifesztumát, melyben tudtul adják, hogy bármit határoznak a békekonferencián, ők őseik földjét, melyen Traianus óta (!) laknak, szabad és független állammá alapítják át. (Azt nem adják tudtára a világnak, hogy szabad államukból a zsidókat mind beszorítják majd az új Magyarországba.)

nov. 23.

Gonda Béla, az Adria Egyes elnöke bánkodik, hogy a jugoszlávok a régi kapcsolatot az Adriával elvágják; kér tehát, hogy a változott viszonyoknak megfelelően végezzem be a Flotta-naptár (tenger nélkül maradt ország – és flotta!) számára írt cikkemet. Béla bizony szerencsétlen flottás, és szerencsétlen flottás az az ezer zsidó, aki a beszerce-naszódi üldözés elől ide menekült. S a kolozsvári zsidóknak éppen most jutott eszökbe, hogy zsidó nemz. tanácsot alakítva, önrendelkezési jogot követelnek a zsidók számára.⁵ No, most már csak a cigányok vannak hátra. – Két kisebb unokám, Laci és Ivi, ma személyesen is tapasztalta a mai rablógazdál-

kodást: a tanyán embereket találtak, akik az egybegyűjtött répát, krumplit, lucernát nyíltan lopták^{6a} és hazafuvarozták, az egyik azon az alapon, hogy megérdemli ő azt, mert négy esztendeig harcolt a hazáért. A gyerekek azután mentették, amit tudtak. Még jó, hogy meg nem verték őket.

[...]

nov. 25.

Az oláh megszálló hadsereg most már formálisan bejelentette Erdélybe való nyomulását,^{7b} az aradi Román Nemzeti Tanács pedig azt, hogy 26 vármegyét követel a Gyulafehérvárott tartandó nemzeti gyűlésen. – Reinbold Béla kollégám beszéli (s hány ilyen eset!), hogy Szentbenedeken őket is teljesen kifosztották. – A rektor ma küldte föl az egyetem memorandumát a nemzetiségi miniszterhez. (Lehet más!)

nov. 27.

Laci unokám első ízben volt „küldönc” a Nemz. Tanácsnál, mely, másnak parancsolni nem tudván, az iskolás fiúkat rendeli be szolgálatra.

nov. 28.

A helybeli bankok bizalmasan értesítették ügyfeleiket, akik közé én nem tartozom, hogy a safe deposit betétjeit felküldik Bpestre, ha másképp nem intézkednek. – Somló Bódog azt távirta a rektornak, hogy a népkormány felhasználja az egyetem memorandumának adatait a békekonferencián, de nem beszél a három idegen nyelvű kiadásról, melyhez azonban az egyetem ragaszkodik. – Vöm végre talált egy legényt és kocsist, havi 50–200 kor. fizetéssel és teljes ellátással. Vagyis kocsisának hárommnyi fizetést ad, mint amennyi nyugdíjat kapott ő a háború előtt. Egyébiránt egy-két hét múlva ő is megint visszamegy a nyugdíjasok közé.

nov. 29.

Befejeztem a Rákóczi-írt könyvem megjelenése óta gyűjtött levéltári anyagok könyvben való elhelyezését, s így hozzáfoghatnék a fölkelés történetének megírásához. Talán megint vigaszt találok benne, mint 12 év előtt; akkor családi, most hazafias aggodalmaim közt; de ezek még nyomasztóbbak, és nehezen tudom magam elhatározni az írásra.

nov. 30.

Az oláhok ma már megszállották Szászrégent, és Marosvásárhely felé igyekeznek. Ott, ahogy Szádeczky és – az Emke direkt. ülésén Sándor József mondta – a székelyeket alig lehetett visszatartani, hogy Magyarországtól elszakadva, menten kikiáltásuk a Székely Köztársaságot, s a megjelent 5000 székely közt sok fegyveres lévén el ne határozzák a polgárháború megindítását az oláhok ellen.⁸ A mérsékeltebbek így is hátraszorultak; pl. Bethlen István, aki falujában alig menekülhetett el a nép elől, itt is kiszorították, Budapesten pedig monarchista fondorlatokkal vádolják. – A székely nemzet memorandumát Szádeczky készítette el.

dec. 1.

Emberek közé nem vágyakozva, mint egy idő óta többször, egész nap itthon dolgoztam.

dec. 2.

A reggeli lapok szerint, amint különben előre látható volt, a Gyulafehérvárra nemzetgyűlés címén becsődített oláhság kimondta 26 erdélyi és magyar vármegyének Magyarországtól való elszakadását és Romániához való csatlakozását.⁹ Szegény feleségem megsiratta, hogy ha akarunk teljesedni, hazátlanok leszünk. Én, a ma hetven éve Olmützben történtek miatt, hazátlanak születtem, mert hiszen akkor Magyarország osztrák Kronland volt. A hazugság azonban akkor sem volt, ezután sem lehet tartós életű, s végre sem Gyulafehérvárott, hanem valahol Párizsban dől el a mi sorsunk; ámbár Erdély Magyarországra nézve mindenképpen elveszett. – Ma derék legényünk, Hoffmann Károly is abban a tudatban tért vissza szülőföldjére, Bukovinába, hogy ott oláh polgárnak kell lennie. Ezt azonban

már itthon sem kerülhetne volna el. Ide máig körülbelül 1000 székely vonult be katonai szolgálatra, hogy a demarkációnális vonalon belül elkerülje a román hadseregbe való besorozását. Az éjjel a monostori felfegyverzett oláhok már fölesküdték Ferdinánd román király hűségére. Hogy idegen országban ne kelljen tanítnia, Davida Leó már beadta kérését nyugdíjazása iránt, s Lechnerrel, Riglerrel mi is beszélgettünk az eshetőségekről.

dec. 3.

A rektor haragszik, hogy elvi és aktuális nagy kérdésekkel a VKM nem törődik, de arra ráér parancsot kiadni, hogy az egyetem alapítójának nevét az egyetem címéből törölje, arcképeit eltávolítsa, az ország címerének koronáját eltakarja, stb.

dec. 4.

[...] A VKM előzékenységet ajánl, s kijelenti, hogy fizetésünket az állampénztárból kapjuk; az egyet. tanács ezenfelül a helyzetnek megfelelően fog intézkedni. A VKM szerint végső esetben tehetünk, de saját felfogásunk szerint nem tehetünk, esküt.^{10c} Nagyobb feladat volna, hogy összetűzés esetén az ifjúság internálása vagy besorozása ne legyen a büntetés! Különben ahogy a strasbourgiak a francia megszállás után tovább tanítanak, reméljük, az átmeneti időkben mi is folytathatjuk a tanítást, noha az egyet. tanács a vidékre távozni kívánók indexének aláírását ma már megengedte. [...]

dec. 5.

Az éjjel hazajöttek az 51-esek, s dalolva (néha 2-300 főnyi csapatban) járnak a 62-esek és 82-esek behívott ifjabb koroszt. legényei s a 21-es honvédek. Ügyelni kell rájuk, hogy brevi manu le ne számoljanak Nagy-Románia helybeli híveivel. Mackensen 800 németje is itt lesz pár napig.

dec. 6.

A román Erdély kultuszminisztvere, Goldiş László a reggeli lap szerint kijelentette, hogy a kolozsvári egyetem román lesz, a magyar egyetemet áteszik Marosvásárhelyre. Jól indul a nemzetek kulturális jogainak tiszteletben tartása! Már tegnap hallottam, hogy pozsonyi egyet. tanárok, ha Pozsony csakugyan a tótoké lesz az egyetemmel együtt, kivándorolni készülnek Argentínába. No, de minden a miénk marad: berukkolgató katonáink „Nyomd meg a gombot!”, „Piszkáld ki!” és hasonló feliratú sapkákkal jelzik a honvédelem komolyságát. [...]

dec. 7.

Dél előtt 2 teljes, 1 kiegészítő és 4 javító érettségi vizsgálat voltam elfoglalva a kat. gimnáziumban. Este kaptam azt a gyászjelentést, hogy Szádeczky Pista, Lajosnak tűzér hadnagy fia, tegnap spanyol betegségben (amelyben húga, Margit és ennek ura, Hajós Iván is fekszik) rövid szenvedés után elhunyt. A háború előtt Párizsban a Crédit Lyonnais Bank hivatalnok volt. Pici korától ismertük és szeretjük; ő is nagyon vonzódott hozzánk. Nyugodjék békében!

dec. 8.

A népkormány az Erdélyi Nemz. Tanácsot főkormánybiztossági hatáskörrel ruházta fel egész Erdélyre nézve, s főkormánybiztossá Apáthy Pistát nevezte ki,¹¹ aki mellé, a demarkációnális vonalat megszálló román csapatokkal való érintkezés végett két vezérkari tisztet is rendelt.
[...]

dec. 10.

Az éjjel meghalt Hajós Iván, Szádeczky Margit ura, fél esztendei boldog házasság után. Nagyon rokonszenves, kedves fiú volt. Margit még nem tudja sem bátyja, sem ura halálát, melyet a spanyolbetegség (neki is baja) okozott. Szegény Iván, nyugodjék békében!

dec. 11.

Az itteni főiskolák ifjúsága nagygyűlést tartott, tiltakozván MO integritásának megsértése és a magyar egyetem máshová helyezése ellen; egyúttal a tanulói ifjúság helyzetének javítását követelvén, délben én is láttam a Mátyás téren impozáns felvonulásukat. Apáthy fő kormánybiztos, akinek kívánságait átadták, lelkesítő beszédet tartott hozzájuk, s föleskette őket a köztársaságra.

dec. 12.

Befejeztem ezen félévi előadásaimat, amiket szorgalmasan látogattak. A jövő héten kollokviumok lesznek. – Apáthy Pista mint fő kormánybiztos azon kezdte a diákok nyomorúságán való – tegnap megígért – segítséget, hogy ma beköltözött a Mensa Academicába, s annak legnagyobb részéből ismét kiszorította az egyet. hallgatókat, kik így végképp elvadulnak az egyetemtől. – Szebenből különben éppen ma indult az új román nemzeti kormány küldöttsége Bukarestbe, hogy Erdélyt felajánlja Ferdinánd román királynak; [...] ¹²

dec. 14.

Szolgálatba fogadtunk egy Prokop nevű harkovi volt hadifoglyot, aki nem tartja célszerűnek, hogy hazamenjen Ukrániába. Tavaszig marad, ha marad. – A budapesti egyetem érdekeink védelme végett szövetkezésre szólította fel az egyetemen tanárait. Én is beléptem. – A nagyváradai jogakadémia dékánja – mint Horváth Jenő írja – azt a hírt hozta Bpestről, hogy a kormány mindenképpen ragaszkodik a kolozsvári egyetemhez, és azt feladni nem fogja. – Mivel a bpesti egyetemnek, mint hallom, most 14 000 hallgatója van, állítólag a mi egyetemünket is Bpestre vinnék fel a hallgatóság megosztása végett.

[...]

■ JEGYZETEK

1. Szegedi Tudományegyetem Klebelsberg Könyvtár Régi Könyvek Tára, Márki Sándor hagyatéka MS 99–MS430.

2. Márki Sándor naplója magántulajdonban van. Másolata MNL Békés Megyei Levéltára XV. 33. Xerox-tár 251. tétel.

3. *Márki Sándor naplói I. 1873–1892.* Szerk. és s. a. r. Erdész Ádám. Gyula, MNL BÉML, 2015. 663 p.; *Márki Sándor naplói II. 1893–1903.* Szerk. és s. a. r. Erdész Ádám. Gyula, MNL BÉML, 2018. 433 p.

4. Az egyetem november 11-én Csengeri Jánosnak, a klasszika-filológia professzorának indítványára elhatározta, hogy több nyelven tájékoztató iratot küldenek az összes egyetemhez, a békekongresszus tagjaihoz Magyarország területi integritásának megőrzése érdekében. Elkészítésével Márkit bízták meg, jóváhagyását, fordítását a tanárok egy csoportja végezte. (A kolozsvári egyetem emlékirata a világ népeire.)

5. Az első erdélyi zsidó nemzeti tanácsot Dicsőszentmártonban szervezték meg november közepén. A zsidó nemzeti tanácsok központi szervezete Erdélyi Zsidó Nemzeti Szövetség néven november 20-án alakult meg Kolozsváron.

6a. Egy hóstáti hatókrös gazda 3 vagon cukorrépát vitt el!

7b. Lásd 3621a. lap. „November 4-én a IV. román hadtest parancsnoka, N. Petala tábornok a következő hadiparancsot adta ki: »A IV hadtest tisztjei és katonái! Az a Szent hír, amely most egy esztendője Besszarabiába, tegnap pedig Nagy István Bukovinájának határaitra érkezett, ma győztesen emelkedik a Kárpátok bércein túl. – Erdély hí! A tordai hős (Mihály vajda) vár! Az ő szelleme parancsolja, hogy ne hagyjuk rabságban azt a földet, amelyben törzse alussza százados álmait. Mint századok óta elválasztott testvérek sietünk ma attól a szellemtől hevülve, hogy a legelső pillanatban eljussunk abba az országba, mely a román nép bölcsője volt. Testvéreink hívását mint testvérek követjük, akik a magasztos jog tettét teljesítjük, nem pedig egy elkésett háborút folytatunk. – Katonák! Vigyetek magatokkal testvériséget, békét, szeretetet a szeretett Erdély gazdag térségeire, és mutassátok meg mindenkinek, a román milyen jártas a harcban, hogy éppen annyira jó, mint becsületes és kegyelmes azokkal, akik nem állanak ellene, és hogy kímélni tudja még a legyőzött elnyomók javait és szabadságait is. – Vigyetek meg erdélyi testvéreiteknek, akik századok óta szenvedtek és véreztek azért az álomért küzdvén, amelyet számára ma megvalósítottok, az összes románok egységének ölelését és az egész haza győzedelmi üdvözlését. S kiáltások lelketek mélyéből: Éljen Nagy-Románia királya! – Katonák! Isten nevében előre! – A IV. hadtest parancsnoka Petala Miklós hadosztályparancsnok. s.k.« (Közölte a kolozsvári *Voință*, 1921. febr. 7. 129. sz.)” [A naplóba utólag beragasztott kéziratos szöveg. A *Voință* cikkét Márki Sándor fordította.]

8. A marosvásárhelyi nagygyűlést 1918. nov. 28-án tartották. A kezdeményező a nov. 10-én Budapesten alakult Székely Nemzeti Tanács volt. A Bethlen István által irányított szervezet Erdély Romániához csatolása esetére számolt az önálló székely köztársaság kikiáltásával, a mozgalom elsősorban Ma-

gyarország területi integritásának védelmét szolgáló politikai eszköz volt. A nagygyűlés idejére a Bethlen által fémjelzett csoport a helyi baloldali erőkkel folytatott küzdelemben háttérbe szorult, s a nagygyűlés egy, *A világ népeihez* c. kiáltványt fogadott el. A Márkinak beszámoló Szédeczky Lajos a gyűlés szónoka volt.

9. A december 1-jén tartott gyulafehérvári nagygyűlés által elfogadott határozatok első pontja mondta ki „Erdély, Bánát és Magyarország összes románjainak [...] s az általuk lakott területeknek egyesülését Romániával”.

10c. A kormány „végső esetben” megengedi ezt, hűlenség vétke nélkül. Rettenetes, hogy egy kormány még végső esetben is „megengedje” a hazaárulást: köztársaságban királynak (idegen királynak!) esküdni hűséget – lelkiösmereti fenntartással! Finis sanctificat media....!

11. A minisztertanács dec. 6-i döntése értelmében felállított intézmény neve Kelet-magyarországi Főkormánybiztosság volt, hatásköre elvileg a románok által követelt 26 vármegyére terjedt ki. Apáthy István (1863–1922) zoológus, az MTA tagja a kolozsvári egyetem tanára volt. Az 1900-as évektől politizált, a Függetlenségi és Negyvennyolcas Párt erdélyi vezéréként tevékenykedett, majd Károlyi Mihály irányzatához csatlakozott.

12. A Kormányzótanács (Consiliul Dirigent) küldöttsége dec. 12-én indult Bukarestbe, hogy az uralkodónak átadja a gyulafehérvári nagygyűlés határozatát, s hogy felkérje Ferdinánd királyt impériuma Erdélyre s más románlakta területekre való kiterjesztésére.

CSEKE PÉTER

„MUNKAMEGOSZTÓ SZEREPELKÜLÖNÜLÉS”

Dsida Jenő, Mikó Imre és Balázs Ferenc üzenete

■ A Jancsó Béla-levezés 3. kötetének a szerkesztése során nemrég a *Független Újság* 1937-es évfolyamát tanulmányoztam. Tettem ezt abban a reményben, hogy a Vásárhelyi Találkozó történetével kapcsolatosan is újabb összefüggésekre derülhet fény. Elsőként Dsida Jenő nyilatkozatán akadt meg a szemem.¹ Minthogy nem szerepel a Marosi Ildikó-szerkesztette *Séta egy csodálatos szigeten* című reprezentatív kötetben,² kiindulásként ebből szeretnék idézni.

A szerző alapállása: az erdélyi magyarság kisebbségi helyzete nem tűri meg, hogy a „kisebbségi életkereteken belül különböző csoportok és világnézeti táborok alakuljanak ki, hanem összekovácsolja az erőket. [...] A kisebbségi sors minden ellenkező látszat ellenére különös értékű, mert a kisebbségnek még a passzivitása is fejlődést foglal magában. (Íme, amikor a »passzív« szó tökéletes magyar fordítása: »szenvedő«!)

Nem akarom mindezzel azt mondani, hogy a bensőséges találkozás lehetőségét már ma ne segítsük elő. Csak azt kívánom, hogy ne becsüljük túl a szervezeti formák jelentőségét.

Ami a kisebbségi magyarság sors-kovácsolta egységének jövőbeli képét illeti, korántsem valami olyan külön világnézeti egységre gondolok, mely mindent magában foglal és helyettesít. Szükségesnek látom azonban, hogy minden világnézeti csoportosulás keretében kiérlelődjenek azok a megegyező kisebbségi vonások, amelyek már a kisebbségi önvédelem közös jeleinek összessége volna az, amiből az új, egyetemes kisebbségi magatartás és gondolkodás vonásai kirajzolódhatnak. De éppen ez az, ami az idő kérdése.”³

Nem új gondolat ez Dsidánál. A harmincas évek elején sem vélekedett másképpen. Az *Erdélyi Fiatalokat* szerkesztő László Dezső pedig több tanulmányában foglalkozott a kérdéssel, legbehatóbban *A kisebbségi élet ajándékaiban*.⁴

2. Az *Erdélyi Fiatalok* dokumentumkötetének élén megjelent tanulmányomban⁵ volt alkalmam kifejteni: Jancsó Béla a húszas évek végén a különböző felekezeti keretekben működő ifjúsági szervezetek (a református IKE, az Erdélyi Római Katolikus Népszövetség Egyetemi és Főiskolászakosztálya, az unitárius Dávid Ferenc Egylet Ifjúsági Köre) tagjait próbálta tömöríteni, felekezet és világnézet felletti összefogásra készíteni – a kisebbségi érdekérvényesítés és a célszerű munkamegosztás alapján. Először a Székelyek Kolozsvári Társaságának Ifjúsági Bizottságát keltette életre 1929-ben, majd az egyetemi magyar diákegyesületért indított küzdelmet karolta fel, hogy aztán eljusson egy olyan értelmiségnevelési műhely létrehozásának gondolatáig, amely felvállalja a diákönnszerveződés kérdéseit éppúgy, mint a kisebbségi létviszonyok tanulmányozását. Úgy vélte, hogy a felekezeti hovatartozás, a világnézeti meggyőződés kinek-kinek a magánügye, s ez nem lehet akadály a kisebbségi létérdekek felismerésén alapuló együttműködésnek.

Az bizonyos, hogy amikor Dsida bekerül a főmunkatársak sorába, még mindig joghallgató volt (az 1930/31-es tanévben is). A folyóirat első számának *Egyesületi*

élet című rovatában az olvasható, hogy a katolikus ifjúsági szervezet 1929 novemberében kezdte újra működését, mert „irányítását illetően, komoly elvi harcok miatt, hosszú krízisben vajódott”.⁶ A tisztújítás során Dsidát választották meg a szakosztály új elnökének, ám ezt még meg kellett erősítenie az Erdélyi Római Katolikus Népszövetség Központi Tanácsának is. (A visszaemlékezések szerint Dsida igen komoly katolikus neveltetésben részesült, édesapja Kolozsváron a Népszövetség önkéntes munkatársa volt; miként Marosi Ildikó feljegyzi: 1928-as marosvásárhelyi találkozásuk során Márton Áron annyira megkedveli a fiatal költőt, hogy „egész életútján mintegy lelkiatyaként kíséri”; ő eskette össze Imbery Melindával, és ott volt a költő ágya mellett annak halálakor is.⁷) Tehát stratégiai céljai elérése érdekében Jancsó – kiváló taktikai érzékkel – kívárta, amíg a katolikus egyesületben a válsághelyzet megoldódik, és Dsida immár a katolikus ifjak legitim képviselőjeként vállalhat részt a közös elképzelések megvalósításában.

Az *Erdélyi Fiatalok* első évfolyamában hónapról hónapra arról értesülünk, hogy Dsida Jenő elnöksége idején lényeges változások következtek be a mintegy 130 tagot számláló katolikus ifjúsági szakosztály működésében. Foglalkoztak az iskolán kívüli népneveléssel, a szövetkezeti kérdéssel, az inasneveléssel, a moldvai csángók ügyével, a székelység régi intézményrendszerével. Faluszociográfiai pályázatot hirdettek és értékelték ki. Budapesten, Gödöllőn és Mosonmagyaróváron mezőgazdasági tanulmányúton vettek részt. (Az *Egyesületi élet* közleményei alatt olvasható D. J. szignó nyilvánvalóan Dsida Jenőt „rejtí”.) A faluszociográfiai felvételek, az iparos és munkásifjúság problémáját tárgyaló pályázatok később is tovább élnek, főként a „Quadragesimo Anno” pápai körlevél szociális eszméi alapján, amelyek az értelmiségi ifjúság társadalmi és világnézeti nevelését helyezték előtérbe. (Ekkor már az *Erdélyi Fiatalok* faluszemináriumának vezetésében kitűnt Venczel József az egyesület elnöke. Hogy ebben milyen szerepe volt/lehetett a Népszövetség ügyvezető elnökeként Márton Áronnak, azt még nem derítette ki a szakkutatás. Tény azonban, hogy – Venczellel ellentétben – Dsida nem szakította meg kapcsolatait az *Erdélyi Fiatalokkal*, rendszeresen részt vett a főmunkatársi értekezleteken, csak a halála előtti évben lépett ki a munkaközösségből, amikor az *Erdélyi Fiatalok* és a *Hitel* közötti együttműködés lehetetlenné vált.)

A Kolozsvári Magyar Egyetemi Hallgatók Egyesületének létrehozásáért folytatott hosszas küzdelem történetét elsősorban Mikó Imrénak az *Erdélyi Fiatalok* hasábjain megjelent írásaiból ismerheti meg a mai érdeklődő.⁸ Aki nem kis meglepetéssel értesülhet arról, hogy a diákszövetség 1930. május 8-án tartott közgyűlése Dsida Jenőt és Szabó T. Attilát választotta meg alelnököknek. Miként az *Egyesületi munkamegosztás* című írása tanúsítja, Dsida a „munkamegosztó szerep-elkülönülés” – ma is időszerű – elvét érvényesítve ősszel újrafogalmazza az egyesület célkitűzéseit. „Kisebbségi diákéletünk még egyetlen esztendőben sem indult útjára ekkora apparátussal, ennyi jogos várakozással és ilyen felújult életkedvvel, mint éppen ezidén” – állapítja meg írása bevezetőjében. Reményét az táplálja, hogy a KMEHE jóváhagyása után az erdélyi magyar diákság végre kézbe veheti „központi problémáinak” a megoldását és „életének telhető irányítását”. Hogy a diákszövetség eredményesen működhessen, szükségesnek tartja az „egységes munkaprogram” kidolgozását éppúgy, mint a tervszerű munkamegosztást a korábbi egyesületekkel, mert „életkérdés számunkra, hogy meglévő szerveinket elhivatottságunknak és képességeinknek megfelelően állítsuk a különféle célágak szolgálatába”. „Mivel pedig meggyőződésünkön s az önmagunk megmentésének fontosságával bíró ügyszeretetünkön kívül semmi olyan központi orgánummal sem rendelkezünk, mely hierarchikus magasságból parancsolóan végezhetné el a szereposztást – fejtí ki a továbbiakban –, nyilvánvalóan magunknak kell azt elvégeznünk. Szükséges lenne tehát egy olyan gyűlés összehívása, melyen az összes kolozsvári főiskolai egyesületek meghatalmazott képviselői egységes munkaprogramot állítva össze, körvo-

nalazó, elhatároló és vállaló határozataikkal érvényre juttassák a munkamegosztás elvét.” Amikor a „munkamegosztó szerep-elkülönülés” szükségességét hangsúlyozza, nemcsak a bibliai Genézis szavait idézi. Szemléletes műszaki hasonlattal él: „Az összhangban működő gépalkatrészek ideálját kell megvalósítanunk: minden meglévő szervezetünknek a tőle várható legtöbbet és legjobbat produkálva kell teljesítenie szerepét, anélkül, hogy a forgó kerekek egyetlen pillanatra is megakasztanák egymást.”⁹

3. Az *Erdélyi Fiatalok* köréből elsődlegesen Mikó Imre foglalkozott a kolozsvári román egyetemen tanuló magyar hallgatók önálló diákszervezetének problémáival. Mikó jól tudott románul, és jól eligazodott mind a magyar, mind a román jogrendszerben. Nem véletlen, hogy joghallgató társainak ő fordította magyarra – miként azt monográfusa, Balázs Sándor kimutatta – az egyetemi jegyzeteket. E tapasztalati tőke is arra predesztinálta a folyóirat legfiatalabb alapító-főmunkatársát, a kisebbségjogi szeminárium vezetőjét, hogy élére álljon az ifjúságjogi kisebbségi küzdelmeknek. Tehát amikor ő a mai KMDSZ elődjének a létjogáért küzdött, akkor német, ukrán, szerb stb. nemzedéktársai érdekérvényesítését is felvállalta. Neki köszönhetően az *Erdélyi Fiatalok* nemcsak a Dimitrie Gusti monografikus szociológiai iskolájával tartotta a kapcsolatot, hanem az erdélyi szászokkal, partiumi svábokkal, bánsági szerbekkel, máramarosi ukránokkal is. A kisebbségjogban magának szakmai elismerést szerző Mikó Imre ugyanakkor mindvégig felvállalta az unitárius érték- és érdekvédelmet.¹⁰

Ha valaki, akkor Jancsó Béla tudta igazán értékelni mindezt. Az irodalmi értékek iránt rendkívül érzékeny esztéta és közéleti szervező nemcsak a formaművész és „egyre mélyebb közösségi érzéseket” megszólaltató költő tehetségét, közírói tevékenységét, nyelvvédő és műfordítói munkásságát becsülte, hanem „az erdélyi magyar ifjúsági mozgalmak harcosát” is. Ez pedig az *Erdélyi Fiatalok* nekrológiájából derül ki, melynek szerzője – a folyóirat bibliográfiáját összeállító egykori szerkesztősi titkár, dr. László Ferenc szerint – Jancsó Béla volt.

Jancsó azt az arcát örökíti meg Dsidának, amelyet akkoriban csak az *Erdélyi Fiatalok* munkaközösségének volt alkalmja megismerni.

„Dsidá Jenő – írja – egyike volt azoknak, akik 1930–1931-ben a magyar egyetemi hallgatók egyetemi egyesületéért vívott harcban fontos szerepet vittek. Pedig mi se volt tőle távolabb, mint a közjogi kérdések, mi se volt tőle idegenebb, mint a közéleti-társadalmi küzdelem. És mégis, mikor a körülmények kényszere és az ügy érdeke úgy kívánta, ő habozás és zúgolódas nélkül vállalta a nem egyénisége szerint való szerepet, vállalta a rektorátus engedélyével megválasztott első magyar egyetemi egyesületi tisztikar alelnökségét, majd később, mikor ennek alapszabályait átdolgozni kellett, a magyar jelleg alapszabályszerű elismeréséért pedig Costachescu akkori közoktatásügyi miniszterhez memorandumot szerkeszteni – az ezt elvégző bizottságban is főszerepet játszott. Ha a közösség érdeke úgy kívánta, vállalta az idegenszerű feladatot, és szerepét hűségesen és becsületesen betöltötte.

Lapunknak munkafolyamatában, mely problémáink addig elhanyagolt társadalmi arcát igyekezett kidolgozni és öntudatosítani, természetesen másodsorba kellett kerülnie a pusztán irodalmi kérdéseknek és szempontoknak, hiszen az irodalmat is népközösségünk csupán egyik folyamatának tekintjük. A költő és író Dsidá Jenő kevés alkalmat találhatott tehetségei kifejtésére körünkben. Azt a keveset pompás lényeggel töltötte meg.”¹¹

4. A *Független Újság* ankétjának kérdése így hangzott: „szükséges-e s lehetséges-e a különböző transzszilvániai magyar szellemi irányzatok találkozása, s milyen remények fűzhetők a parlament eredményességéhez?” A húsvéti lapszám 3. és 4. oldalán megjelent nyilatkozatok szerzői közt Dsidá mellett ott találjuk Jancsó

Elemér irodalomtörténész, Venczel Józsefet, a katolikus főiskolások képviselőjét, Asztalos Sándor ügyvédet, Nagy István munkásíró, Vita Sándor szövetkezeti tisztviselőt, Szenczei László író, Bányai László tanárt, Kéki Béla lapszerkesztőt, a szocialista ifjúmunkásokat képviselő Jordáky Lajost, Balogh Edgár közíró. Egyöntetű véleményük szerint „a parlamentáris találkozó kell, az összefogás, a közös munkaprogram lefektetése égető történelmi szükség.”¹²

Nem hagyható ki a sorból Méliusz József, akinek *A tavaszi parlament példa-mutatása* című – a szlovenszkói magyar szellemi csoportosulások parlamentáris találkozásáról szóló, történelmi háttérű – írását 1937. ápr. 17-én hozta a szerkesztőség. Ezzel a figyelmeztetéssel: „Az, amit ő a csehszlovákiai Tavaszi parlament példájában követendőnek tart, eszméjében az, és nem eredményeiben. A kezdeményezés helyesen indult, de, fájdalom, az együttesből kiváltak azok az erők, amelyek az indulásnál együtt voltak. Ha nálunk is hasonló eset következne be, úgy a transzszilvánai kezdeményezés már eleve megbukott. A transzszilvániai magyar egyházak és a Magyar Párt ellenére, szemben velük, arcvonalat alkotni nem lehet; a magyar élet, ha nem is kizárólagossággal, de jórészt ezek keretében lüktet; »egység« nincs nélkülük. Nekünk viszont épp az a célunk, hogy az egység kedvéért a legkülönbözőbb álláspontok egy síkra kerüljenek. [...] A mi ankétunknak a célja: teljességre való törekvés és lecsiszolása az ellentéteknek közös jó célok érdekében.” A Jancsó Béla hagyatékában fennmaradt lapkivágat szerint az *Erdélyi Fiatalok* spiritus rektora ezt tartotta kiemelendőnek: „A résztvevők között a kisebbségi írókon és publicistákon kívül ott voltak a szlovenszkói haladó képzőművészek legjobbjai, a Szlovenszkói Magyar Kultúr Egyesület (SZMKER), a Szülői Társulatok Szövetsége, a konzervatív Magyar Irodalmi Szövetség, a Járási Közművelődési Egyesületek, a legkülönbözőbb városok kultúregyesületei, a Jókai-egyesület, a szociáldemokrata Munkásakadémiák kiküldötte, a pozsonyi és a kassai magyar rádió, valamint a prágai magyar főiskolások Táncsics Körének kiküldöttjei. De ezúttal bizonyos pártpolitikai és egyházi fennhatóság alatt álló szervezetek és sajtóemberek maradtak felsőbb utasításra távol, noha az első Tavaszi Parlamentben még ott voltak.”¹³

A Független Újság előrelátása valósággá vált. Dsida azért lépett ki az ifjúsági folyóirat kötelékéből, mert az előkészületek során az *Erdélyi Fiatalok* és a *Hitel* szerkesztői nem tudtak megegyezni a parlamentáris elvek alkalmazásának kérdésében. Ezek után mi sem természetesebb, minthogy október első napjaiban Dsida is ott volt Marosvásárhelyen. De nem mint világnézetektől független író, hanem mint a *Keleti Újság* akkreditált tudósítója, akit ráadásul a Vásárhelyi Találkozó Sajtóbizottságába is beválasztottak. Így vált önhibáján kívül a Vásárhelyi Találkozó kárvallottjává.

Mi is történt voltaképpen? Az *erdélyi magyarság és a román nép együttélésének feltételei és útja* című előadás elhangzása utáni napon ez a cikk jelent meg a *Keleti Újságban*: *Megbélyegezték Kacsó Sándort a Vásárhelyi Találkozón*. Kacsó azt hitte, hogy Dsida adta le telefonon a tudósítást. *Nehéz szagú iszap fölött* című visszaemlékezés-kötetében is nehezményezte, hogy Dsida nem jelezte neki: nem ő írta a cikket.

Az újabb kutatások kiderítették, hogy a *Keleti Újság* aláíratlan cikkének szerzője Olajos Domokos volt. Kacsó előadásának napján Dsida ugyanis Kabdebó Kálmán bőrgyógyász orvos lakásán feküdt influenzával. Kónya-Hamar Sándor arról ír a *Székelőföld* 2016 decemberi számában, hogy halálos ágyán Dsida Kovács Katona Jenőt kérte fel a sajnálatos ügy tisztázására. Ami bizonyára nem történt meg.¹⁴

5. Alapos filozófiai/teológiai műveltségének és világjáró útján megszerzett tapasztalatainak köszönhetően Balázs Ferencnek meggyőződésévé vált: mindenfajta megváltás esélye mibennünk rejlik, tőlünk függ. Ha nem is egyedül üdvözítő mó-

don, természetesen. Neki, aki világtávlatban, emberiségi méreteken gondolkodott, igazán elhihetjük: az emberiség – s benne a minden rendű és rangú kisebbségek – sokasodó gondjainak a megoldása érdekében globális és helyi szinten egyaránt cselekedni kell. Lehetőleg egy időben. Mivel a felülről elrendelt „világmegváltás” csak diktatúrával valósítható meg, az emberhez méltó életmód megteremtésének lehetőségét az alulról felfelé kiépülő civil társadalommodell érvényesítésében látta; az egyén, a család, az egymásból és egymásba épülő kisebb és nagyobb közösségek, valamint az állam(ok) viszonyrendszerének megnyugtató rendezésében; hogy sem az egyének, sem a közösségek ne legyenek, ne lehessenek kiszolgáltatottjai a mindenkori államhatalom/államhatalmak kénye-kedvének.

Ma is megszívlelendő felismerése: bizonyos dolgok csak az egyénre, mások meg kizárólag a közösségekre tartoznak; ismét mások a nemzetekre, az államokra, magára az emberiségre. Ha mindenik megtenné a maga helyén és a maga idejében azt, ami kizárólag tőle függ – egyből áttekinthetőbbé válnának az emberi(ségi) viszonylatok. Olyan helyi viszonyokat és globális viszonyrendszereket kell kialakítani – üzeni *A rög alatt*ban 21. századi olvasóinak –, amelyeket ő maga is befolyásolni képes.

Testamentumában úgy rendelkezett, hogy holta után is közhasznú lehessen. Szigorúan meghagyta, hogy minden írói járandósága *A rög alatt*ban olvasható víziójának, az *Isten völgye* fejezetben leírtaknak a megvalósítására fordíttassék. Ennek kapcsán fogalmazta meg Lászlóffy Aladár: „Legyen eszünk, ha már volt!”¹⁵

■ JEGYZETEK

1. Lásd *Ankét a transzszilvániai magyar szellemi irányzatok parlamentáris együttműködéséről*. Keleti Újság 1937. március 27.
2. Dsida Jenő. *Séta egy csodálatos szigeten*. Cikkek, riportok, novellák és levelek. S. a. r. Marosi Ildikó. Kriterion Könyvkiadó, Kvár, 1992.
3. *Ankét...* i. h.
4. László Dezső: *A kisebbségi élet ajándékai*. In: L. D.: *A kisebbségi élet ajándékai*. Publicisztikai írások, tanulmányok 1929–1940. Összeállította, a bevezető tanulmányt és a jegyzeteket írta Cseke Péter. Minerva Könyvek – 6. Kvár, 1997. 77–85.
5. Cseke Péter: *Szellemi műhely – közéleti iskola*. In: Dr. László Ferenc–Cseke Péter (szerk.): *Erdélyi Fiatalok – dokumentumok, viták (1930–1940)*. Kriterion Könyvkiadó, Buk., 1986/1990. 5–79.
6. Erdélyi Fiatalok 1930. 1. 15–16.
7. Marosi Ildikó: *A teljesebb Dsida-képert*. In: Dsida: i. m. 5–33.
8. Lásd *Erdélyi Fiatalok – dokumentumok, viták (1930–1940)*. 377.
9. Dsida Jenő: *Egyesületi munkamegosztás*. Erdélyi Fiatalok 1930. 7. 105–106.
10. Balázs Sándor: *Mikó Imre*. Élet- és pályakép. Polis Könyvkiadó, Kvár, 2003. 55–67; 238–255.
11. [Jancsó Béla]: *Dsida Jenő*. Erdélyi Fiatalok 1938. 2. 5.
12. *Ankét...* i. h.
13. Uo.
14. Vö.: Cseke Péter: *„Életem hanyatlóban van már, mint az alkonyi nap.”* Helikon 2017. 13.
15. Lászlóffy Aladár: *„Legyen eszünk, ha már volt!”* A Hét 1994. 43.

SZUSZÁMI ZSUZA

MŰVÉSZVILÁG AZ IGAZ SZÓBAN

Interjú, portré, művészetkritika 1965–1975 között

■ Egy szakfolyóirat ugyanúgy a képzőművészet fóruma lehet, mint egy kiállítás. Ez utóbbi keretében a művész a közönség elé tárja alkotásait, élő kapcsolatot teremti közönségével. A szakfolyóirat kiegészítheti a kiállításokon való megmutatkozást, oly módon, hogy szélesebb közönségnek tudja bemutatni a művészi életművet, fotók, reprodukciók, portrék, interjúk, tárlatjegyzetek, kritikák által. Mindkét bemutatkozási forma az alkotót népszerűsíti, ugyanakkor a képzőművészetet közelebb hozza az olvasóhoz, nevel. Képzőművészeti szakfolyóirat Romániában 2000-ben alakult, az *Erdélyi Művészet*, addig, a második világháborút követően, fél évszázadig hiánycikk volt. 1958–1959-ben Marosvásárhelyen Sütő András főszerkesztésében egy évig működött a *Művészet* című folyóirat, amely a hazai magyar képzőművészet, film-, színház- és zeneművészet értékeinek bemutatását tűzte ki célul, és színes reprodukciókat is közölt, ami abban az időben újdonságnak számított. A folyóirat nagyon hamar megszűnt, helyébe az *Új Élet* című kiadvány lépett, már korántsem kizárólag képzőművészeti profilal. A második világháborút követő időszak legfontosabb kulturális kiadványai, a havonta megjelenő *Korunk* és *Igaz Szó*, illetve a hetente megjelenő *Utunk* vállalta fel azt a felelősségteljes küldetést, amely a hazai magyar kultúra és képzőművészet bemutatását, népszerűsítését, megőrzését célozta. A *Korunk*, illetve az *Utunk* helyébe lépő *Helikon* még a rendszerváltás után is a képzőművészet népszerűsítésének és bemutatásának egyetlen fóruma volt, mindaddig, amíg az *Erdélyi Művészet* meg nem jelent a piacon, szűk terjesztésben. A szélesebb közönség igényeihez igazodó kiadvány megteremtése továbbra is várat magára.

Az *Igaz Szó* fontos küldetésének tekintette a képzőművészet felkarolását. A *Művészvilág* rovatban elsősorban művészportrék és interjúk jelentek meg, kiállítások kapcsán miniportrék művészekről, kritikák és tárlatelemzések, jegyzetek. A lap reprodukciókat is közölt, külön oldalakon, többnyire azoknak a képzőművészeknek alkotásait, akikről a *Művészvilág* rovatban szó esett. A reprodukciók fényes papíron jelentek meg, a korabeli nyomdatechnikát figyelembe véve elég gyenge minőségben, de mindegyik lapszám tartalmazott 6-8 oldalnyi reprodukciót, ami által az olvasók betekintést nyerhettek a művész alkotásvilágába. Illusztrációk is megjelentek a folyóiratban – egyszerű, fekete-fehér formátumban. A lap munkatársai – írók, költők – többnyire felkérésre írtak képzőművészetről, abban az időben ugyanis a művészetkritika még kialakulóban volt. Az *Igaz Szó* akkori főszerkesztő-helyettese, Gálfalvi Zsolt ma is vállalja, hogy szakemberek híján olyan irodalmi szakemberek írtak képzőművészeti jellegű cikkeket, akiknek ehhez affinitásuk volt. Izgalmas, stílusukban egyedi hangulatú írások ezek, olyan művészekről, akik szintén szorosabb, baráti kapcsolatban álltak a lappal, a lap szerkesztőivel. A kritika kialakulása után az *Igaz Szó* művészeti írásainak hangneme, tartalma is változott, szakmailag megalapozottá vált.

A *Művészvilág* rovat keretében jelent meg az *Arcképvázlatok* sorozat, amelyik művészi életutakat, korszakokat mutatott be, képzőművészek portréját örököltette meg. Ezek az írások műfajilag nem mindig határolhatók be, többnyire részletes is-

mertetések voltak, többoldalas reprodukciókkal. Mikola Andrást például úgy mutatta be Banner Zoltán, hogy a művész gondolatait felhasználva fűzte fel művésztének, útkeresésének, stílusának változásait: a nagybányai évek és elvek sajátos keveredését a reneszánsz felfogással, amelyet olaszországi útja során sajátított el, illetve Mikola visszakanyarodását, bizonyos értelemben, a nagybányai festőiskolához. „A reneszánsz öntudat és formaigényesség önarcképeiben kíséri végig legkövetkezetesebben pályáját. [...] 4-es *Önarcképéről* a délutáni, sűrű nap bölcsességével mosolyog. Így festi legújabb tájait is. A hajdani kemény formákat szétroncsolja fénnel, már nem rakja fel oly pontosan az árnyék-súlyokat, csak a komponálás gondja a régi, s azok a legszebb képei, amelyeket színvázlatban felejt...”¹

Páll Lajos 1965 áprilisában szervezte meg első egyéni kiállítását Marosvásárhelyen – azután készült Hajdu Zoltán portréja a művészről, akit „elsősorban költőnek tart, még a képekben is”.² Személyes, inkább rajongói vallomás az írás egy olyan művészről, akinek képeit a szerző lenyűgözőnek tartotta: „hiszen éppen ebben rejlik az ereje: az a minden bukdácsoló keresgélést elsodró lendület, amely néhány hónap alatt létrehozta ezeket a műveket. A másik ajándék: Korond. A korondi varázs. Vagyis: hűség a néphez, a korondi emberhez.”³ Hajdu Zoltán elismerte, hogy a műelemzéshez kevésbé ért, éppen ezért írásában csak annyit vállalt, hogy felkeltse a közönség figyelmét Páll Lajos képei iránt. Egyébként értékes adat a cikkből, hogy Páll Lajos első kiállítását több mint tízezer nézték meg akkoriban Marosvásárhelyen.

Kancsura István 1965-ben végezte a főiskolát, még fiatalnak számított, de már akkor is a legjobbak közé sorolta a szakma. Világnézete, gondolkodásmódja, művészetről alkotott elképzelései mindig is egyediek voltak. Lászlóffy Aladár ennek a kissé különc, de annál izgalmasabb festőnek a műtermébe látogatott, és számba véve az ott látottakat, faggatta Kancsura Istvánt hagyományról: „Az időközben bekövetkezett gazdagodás az idő érdeme. A mi érdemünk, hogy ezt észrevevesszük, és nem kullogunk kiürült karosszériák közt. Nem kell hasonlítani külsőleg semmihez és senkihez – funkciójában kell hasonlítani. A hagyomány belső kézfogás a lényeggel”⁴ Kancsura István élet- és művészetfilozófiája folyamatosan alakult az évek folyamán – olyan termékeny művész vált belőle, aki minden eszközzel kísérletezett: „a művészetben abból a szempontból sincs középút, hogy nem lehet egyazon művel minden igényt kielégíteni. Mi lépést kell hogy tartsunk a korrallal, hát velünk is lépést kellene tartani.”⁵

Ugyancsak itt jelent meg 1967-ben részletes portré Mohi Sándorról. A cikk szerzője az a Kovács Iván, akinek tárlatjegyzetei szakmailag jobbra kifogásolhatók voltak, de remek portrét írt a művészekről. Mohi Sándor életútját, a szobrászként indult festő művészetét tízoldalas írásban foglalta össze, színvilágát, képeinek témáját, a bennük rejlő humort, alakjait is elemezte. „A szobor kötelező tömörsége és ereje érett korának festményeibe vándorolt át”⁶ – írta Kovács Iván, aki vélhetően hosszasan elidőzött Mohi műtermében, és elbeszélgetett a művésszel. „Az egyes képelemek körvonala Mohi Sándor festményein, különösen az utóbbi tíz évben, szinte sohasem a kör és az ív lágy vonalához igazodik, hanem megtört egyenesek összege.”⁷ Nem utánozza a természetet, hanem „szögletessé formálja azt, ami kerek”.⁸ Kovács Iván a tematikai változatosságot is elemezte írásában, amelyben néhány illusztráció is szemlélteti Mohi Sándor alkotásait.

Egy évvel később Gazda József mutatta meg Mohi Sándornak egy másik oldalát önarcképein keresztül. Akkor, 1969-ben, már a harmincat is megközelítette Mohi Sándor önarcképeinek száma. Ezeket a „magábanézés gyötrelmesen szép vallomásait”⁹ elemzi a szerző. Gazda József kordokumentumokként értékelte Mohi önarcképeit, amelyekből körvonalmazhatók voltak a művész alkotói korszakai, gyötrelmei, ugyanis az önarckép „alkotói pályájának tükörképe”.¹⁰

Hunyadi László szobrászművésszel szintén Kovács Iván készített interjút, 1967-ben. A beszélgetés értékét bizonyítja, hogy olyan adatok is kiderültek belő-

le, amelyek a művész ifjúkorára vonatkoztak, például az, hogy Hunyadi László gimnazista korában hegedűt is faragott, hogy Marosvásárhelyen, a bábszínházban két hónapig bábtervező volt, és hogy vörösréz lemezt 1962 óta használ rendszeresen szobraiban. 1964-ben pedig síremléket is faragott. 1967-ben, amikor az interjú készült, Hunyadi László háromszamaras kompozíción dolgozott, amely akkor agyagban már készen volt, térbeli helyét, valamint végleges formáját azonban még kereste. A hatvanas évek közepén Hunyadi László kertjében még kevés szobor állt. Kovács Iván bizakodó volt: „lassan kialakul bennem egy sokat ígérő életmű félig még homályos körvonala. Hogy meglátom a teljességet magát, az nem egészen bizonyos, de hogy meglesz, abban feltétlenül hiszek.”¹¹ A Hunyadi-életmű azóta valóban kiteljesedett, sőt továbbra is alakulóban van.

Incze János dési festőművész négy téli képét elemezte Hajdu Győző 1967-ben, hozzátéve, hogy nem a kritika teljességével és szándékával, hanem csupán „figyelemfelkeltés” végett. Incze János olyan egyéni látásmóddal rendelkező művész volt, aki sajátos esztétikát, stílust „verekedett ki magának”,¹² mindvégig a képszerkesztés szabályait felrúgva alkotta műveit. A negyvenes években a kritika még felhördült Incze János kompozícióin, a térelhelyezés szabályainak semmibevétele miatt. A szakmát is beleszámítva, sokan, még a hatvanas években sem értettek egyet Incze téraránytalanságaival – noha, Hajdu Győző szerint, a téreltolódás ellenére, Incze János soha nem mondott ellent a valóságnak. Sajátos tónusú, a napot és a fényt is kirekesztő alkotásai megragadóak – a művész szerint a tárgyak „napfény nélkül élnek csak igazán, napnyugtakor érzékelhetők eredeti mivoltukban”.¹³ Az írás hangvétele révén közel hozta az olvasóhoz Incze Jánost, aki, mint megtudtuk, rendszerint akkor kezdett el dolgozni, amikor a nap már leáldozóban volt. Két évvel később, Jánosházy György a „mesés valóság művészeként”¹⁴ nevezte Incze Jánost, és az igazságtalanul ráhúzott modorosságból kiindulva bizonyította be kritikájában, hogy igenis, az a furcsa „modor” a művész sajátja. Akár idősebb Pieter Breugelhez is hasonlítható – vont le a következtetést Jánosházy, „hisz ugyanolyan szenvedéllyel festi ő is a havas tájat, ugyanolyan kifogyhatatlan meleg érdeklődéssel merül el a kisemberek világának szemléletében és ábrázolásában”.¹⁵ Csupán az emberalakok különböznek, amelyek arra szolgálnak, hogy „az eleven élet gesztusaival ellenpontozzák az uralkodó építészeti elemek nyugodt síkjait”¹⁶ – írta Jánosházy György, aki egyértelműen védelmébe vette Incze János alkotási módját, azzal érvelt, hogy a művész nem a „látvány igazságát kutatja, hanem a mögötte megbúvó művészi igazságot”.¹⁷

Pár év múlva Jánosházy György újabb kimerítő írással jelentkezett Incze János munkáiról. A kritika néhány gondolata ismétlődött, de ki is egészült ennek a rendkívül gazdag festészetnek újabb elemeivel. „Incze figurái többnyire komikusak. De a művész nem lefitymáló, fölényes gúnnyal: megértő, rokonszenvező mosollyal nézi ezeket a serényen tevő-vevő vagy éppen dologtalanul bámészkodó, traccsoló, szekerező, fürdőző, ráérősen ballagó vagy sietősen jövő-menő kisvárosi embereket.”¹⁸ Jánosházy György megállapítása szerint „öntörvényű költői világ ez”, olyan művészet, amely már a mese síkján mozog, és nem a valóságban.

Gy. Szabó Béla pasztelljeiről, mint az életmű kiemelkedő részéről két egymást követő lapszámban is Kovács Iván írt részletesen. Gy. Szabó Béla életműve 1970-ben „ezer fametszet, több mint tizenkétezer rajz, körülbelül kétszáz olajkép, száz akvarell” volt.¹⁹ Az életművet nem lehet különválasztani, a pasztellekről nem lehet a fametszetek megkerülésével írni. Ezeknek a „színes pillanatsfelvételeknek”²⁰ az átfogó történetét, alakulását írta meg Kovács Iván, néhány alkotás kapcsán pedig a művész gondolataival tette teljessé a Gy. Szabó Béláról vázolt képet. „A pasztell az egyetlen technika, mely a festészet értékszintjén képes foltba, vonalba, színbe fogni várost, embert és természetet – állvány és paletta használat nélkül, hidegben vagy tűző napon. Gy. Szabó Béla ezeket a gyorsjegyzeteket művészi ér-

zékenységgel és igényes gonddal készítette. [...] Gyűjteménye kincstár: szín- és erőtartalék.”²¹

Szőcs István irodalom- és színházkritikus Benczédi Sándort kereste fel műtermében az idő tájt, amikor a szobrász kőben kezdett el dolgozni. Ezzel kapcsolatban fejtette ki, hogy „kőre és porcelánra van szükség”!²² Az írás végére pedig kiderült az is, hogy a szerző a kőszobrok faragását sokkal előbbre valónak tartotta, mint Benczédi karikatúraszobrait, terrakottáit, amelyeket „ismétlésnek” gondolt. Szőcs István érzelmileg túlfűtött terrakottaellenes kritikája szakmailag nem megalapozott. Azóta már tudjuk, hogy a kritikus által követelt porcelánra soha nem került sor Benczédi Sándor művészetében.

1969 végére Márkos András szobrászművész útkeresésének végéhez érkezett – erről jelent meg Jánosházy György írása. A kritikus későn érő művésznek nevezte Márkos Andrást, aki két évtizedig kereste önmagát, ezek az évek pedig a „végtelen ellentétek” éve is voltak, amíg megállapodott „az általános emberi igazságoknál”.²³ A kritika középpontjában a *Budai Ilona*- sorozat négy darabja állt, ebből kiindulva boncolgatta a szerző a szobrász addigi útját. Alakjai „csak roppant belső sűrítettségükben emberföldrőltek, egyébként nagyon is földhöz tapadtak: rettentő erő nyűgözi őket a földhöz”.²⁴ Márkos András humorával pedig, amely minden alkotásában megcsillan, és teremtményei fölé kerekedett, egyben „tisztán látó bírāja is” művészetének.²⁵

A *Művészvilág* rovatban jelent meg Wagner István portréja Jetza Péter szobrászművészről, akit 1963-ban, az egyetem elvégzése után, Temesvárra neveztek ki. Szerencsére, mert tevékeny részvételével alakulhatott meg az az alkotóközösség Temesváron, amelynek köszönhetően a város kiemelkedő művészeti központtá vált. A vallomásszerű portré is alátámasztotta, hogy „a Bánságban nem voltak művészi hagyományok. Indulni kellett, de merre?”²⁶ Az útkereséshez remek közösség toborzódott, amelynek tagjai elsősorban az avantgárd, a modern művészet jegyében taposták az utat. Az írás arra is rávilágított, hogy a szocreál nyomai Jecza Péter szobrain is felfedezhetők, legalábbis diplomamunkáján bizonyosan, amely egy kollektivistá párt ábrázolt, és amelyet a művész „mai nap sem szégyell”.²⁷

Jánosházy György a távolságtartó és szakmailag is megalapozott kritika képviselője volt. Észrevételeit érzelemmentesen fogalmazta meg Tóth László *Motorosok* és *Háború* című grafikája, illetve Szervátiusz Tibor *Könnyek oszlopa*, valamint *Prelúdium és fuga* című szobrával kapcsolatban is. Mindegyik alkotás a gondolat erejével hat – vélte a szerző, mindkét művész a lényegre ragadta meg, a jellegzetest, akárcsak valamikor az őseiber, aki még nem modell után rajzolt portrészzerű hűséggel.²⁸ Tóth László, a konstruktivizmus irányába mozdult el, „a titkos, klasszicizáló szándék feloldásával”,²⁹ Szervátiusz Tibor pedig akár a dekorativitásba: „merő gondolat ez a tiszta térformává szilárdult muzsika és merő dekorativitás” – írta Jánosházy György.³⁰

1972-ben a teljes novemberi számot a képzőművészetnek szentelte az *Igaz Szó*. A folyóirat példátlan számú reprodukciót is tartalmazott, és első ízben kíséreltek meg színes képanyagot nyomtatni, több-kevesebb sikerrel. A lapszám a művészet fejlődésének meghatározására tett kísérlettel indított, Dumitru Ghișe cikkével, részlettel a *Contrapunct* című kötetből, amely abban az évben jelent meg a Minerva kiadónál. A szerző a haladás meghatározását a művészetben céltalannak tartotta, sziszifuszi próbálkozásnak, az értékskála meghatározását is bonyolult műveletnek vélte. Utóbb visszakozott, hogy mégis próbálkozni lehet a haladás kérdésének körvonalazásával. Dumitru Ghișenek zavaros eszmefuttatása ez, utólag elgondolkodhatunk azon, vajon miért nem magyar szerző gondolataival indított az *Igaz Szó*? Ezt követte egy interjú a Képzőművészeti Szövetség akkori elnökével, Brăduț Covaliuval, akinek Halász Anna többször is nekiszegezte a romániai magyar képzőművészettel kapcsolatos kérdéseit, nem sok eredménnyel. Ezt

a vélhetően udvarias indítást a továbbiakban már rendkívül tartalmas folytatás követte. Jánosházy György a képzőművészeti „anyanyelv” boncolgatásának kérdésével folytatta: „Az esztétika és a művészettörténet még nem birkózott meg a képzőművészeti »anyanyelv« meghatározásával, sajátosságainak tisztázásával, összetevőinek elemzésével. Tapasztalatból a képzőművészet történetének folytonos tanúságából tudjuk azonban, hogy ilyen »anyanyelv« létezik – ha nehezebb is kihüvelyezni és pontosan körvonalaizni, mint az irodalomban vagy akár a zenében.”³¹ Ezért lehet romániai magyar képzőművészetről beszélni, hangsúlyozta a szerző, mert a nemzeti sajátosságok nyilvánvalóak. „Nagy Imre csiki táj- és emberábrázolásaiiban, Szervátiusz Jenő vagy Márkos András balladás szoborműveiben, Benczédi Sándor tipikus székely humorral fűszerezett kispasztikájában, Páll Lajos korondi képeiben, Hunyadi László archaizáló fémdomborításaiban, máskor átütően, mint Nagy Albert jelképes kompozícióinak szellemében, vagy a művészi látásmód és technika oly fontos részleteibe rejtőzve, mint Fülöp Antal Andor virágcsendéleteinek különleges dekoratív rajza, Mohi Sándor festményeinek színvilága.”³²

Vetró Artúr a művészet korszerűségéről elmélkedett, úgy vélte, a kor társadalmának szellemi és anyagi állapota szintén a művészetből olvasható ki. „Korunkra az jellemző, hogy minden lehetséges emberi megnyilvánulás a legszélsőségesebben jelentkezik benne. A legnemesebb építőszándék a legembertelenebb rombolás dühével, a ráció abszolutizálásának szándéka az irracionális homály és ösztönösség vágyával, az abszolút igenlés az abszolút tagadással.”³³ Vetro az európai művészetből hozott példákkal is élt, majd meglehetősen radikális következtetést vont le: „Korunk átmeneti kor. Hogy van-e stílusa? Később döntik el. Egyelőre úgy látszik, hogy a stílustalanság a legjellemzőbb rá.”³⁴

Szőcs István *Műbírálat és képtolmácsolás* című írása tulajdonképpen újabb hadüzenet volt az avantgárd művészetek felé, sőt már az impresszionizmust is hátrákőnek számította a művész és a közönség egymástól egyre távolodó kapcsolatában. Szőcs István a művészeket vonta felelősségre, amiért a közönség nem érti alkotásaikat, és egyetértett azzal a kritikával, amely kénytelen a mű leírásával, tolmácsolásával foglalkozni, másképp a közönség nem értené meg az alkotásokat. „Az absztrakt, nonfiguratív és újgyermekded irányzatoknál azonban egyre inkább az a helyzet alakult ki, hogy csak az lehetett műkritikus, aki konzsenziális intuícióval, langeszű belátással tud hozzászólni és valami szinte megmagyarázhatatlan eredetű ösztönrel tud különbséget tenni igazi mű és halandzsza között.”³⁵

Az *Igaz Szó* képzőművészeti jellegű írásait a 1965–1975 közötti időszakban a jó értelemben vett belterjesség, családias hangvétel jellemzi. A hetvenes évekre már kialakult az a szakembergárda, még ha kevesen is voltak, amelynek tagjai már kritikus hangnemben, szakmailag megalapozottan írtak képzőművészetről. Az *Igaz Szónak* egyik, vállalt, sajátossága volt ez a „belterjesség”, amelynek köszönhetően irodalmi személyiségek ízes, hangulatos írásait olvashattuk a folyóiratban.

■ JEGYZETEK

1. Banner Zoltán: *Arcképvázlatok: Mikola András*. *Igaz Szó* 1965. 4. 613–618.
2. Hajdu Zoltán: *Vázlat Páll Lajosról*. *Igaz Szó* 1965. 6. 937–942.
3. Uo.
4. Lászlóffy Aladár: *Fiatal festő*. *Igaz Szó* 1967. 2. 281–283.
5. Uo.
6. Kovács Iván: *Mohi Sándor*. *Igaz Szó* 1967. 5. 755–760.
7. Uo.
8. Uo.
9. Gazda József: *A magábanézés vallomásai*. *Igaz Szó* 1969. 3. 272–275.
10. Uo.
11. Kovács Iván: *Hunyadi László műtermében*. *Igaz Szó* 1967. 8. 294–297.
12. Hajdu Győző: *Incze János képei alá*. *Igaz Szó* 1967. 6. 930–932.
13. Uo.
14. Jánosházy György: *A mesés valóság művésze*. *Igaz Szó* 1969. 5. 753–755.

15. Uo.
16. Uo.
17. Uo.
18. János házy György: *Emberek és utcák festője*. Igaz Szó 1975. 8. 156–160.
19. Kováts Iván: *A fametsző másik arca*. Gy. Szabó Béla pasztelljei. Igaz Szó 1970. 6. 916–920.
20. Uo.
21. Kováts Iván: *A fametsző...* Uo.
22. Szócs István: *A kritikus széljegyzetei*. Benczédi kőből. Igaz Szó 1969. 11. 879–880.
23. János házy György: *Márkos András szobrai*. Igaz Szó, 1969. 12. 1032–1034.
24. Uo.
25. Uo.
26. Wagner István: *Indulástól beérkezésig*. Igaz Szó 1971. 8. 275–278.
27. Uo.
28. János házy György: *A gondolat ereje*. Igaz Szó 1968. 3. 450–451.
29. Uo.
30. Uo.
31. János házy György: *Azonosság és sokféleség*. Igaz Szó 1972. 11. 645–647.
32. Uo.
33. Vetro Artúr: *Tűnődés a kor stílusáról*. Igaz Szó 1972. 11. 648–650.
34. Uo.
35. Szócs István: *Műbírálat és képtolmácsolás*. Igaz Szó 1972. 11. 688–692.

ERDÉLYI LAJOS KÖZELKÉPEI

■ Erdélyi Lajos kilencvenedik életévébe lépett. A Romániai Magyar Irodalmi Lexikon tömör szócikke újságírói és fotóművész tevékenységére helyezi a hangsúlyt. Az Új Út, a Dolgozó Nő, az Új Élet, A Hét, a Korunk, a Művelődés egykori munkatársa, fotóriportok, fotóelméleti és fotóesztétikai cikkek, valamint számos könyv szerzője, illetve társszerzője.

Munkáira alighanem az „értékmentő” jelző a legjellemzőbb. Elég, ha csak az 1970-es években napvilágot látott köteteire gondolunk: Orbán Balázs székelyföldi, Teleki Samu gróf afrikai expedíciójáról származó képi hagyaték felszínre hozatalára. De az enyészet útjára induló régi zsidó temetők művészetének mementójaként ismert képeskönyvére is ugyanúgy érvényes a megállapítás. Erdélyi Lajos az elmúlt század viharos eseményeinek nemcsak meg-, de túlélője is, hiszen 1944 nyarán 15 évesen került a marosvásárhelyi gettó falai közül Auschwitz-Birkenau szögesdrótjai mögé. Ifjúkorának e rendkívüli, az alsó-sziléziai Dörnhau munkatáborában véget érő fejezetét Túlélés – egy fotográfus visszaemlékezései címmel írta meg, így jelen írás az ezt követő időszakra, a bevezető sorban idézett szócikkből ismert pálya kezdetének és alakulásának sorsát hivatott tárgyalni, annak folyamából szemezget a teljesség igénye nélkül. Jómagam eredetileg a Teleki Samu Afrikában című könyve kapcsán kerestem fel Erdélyi Lajost budapesti otthonában, ahol a Teleki-expedícióval kapcsolatos úttörő munkájának történetéről faggattam volna, de beszélgetésünk rövid idő alatt más ívet vett. „Maguk a beszélgetések nem életutak összegzései, nem műhelyvallomások, életművek irodalomtörténeti számbavételei” – áll a Marosi Ildikóval közösen jegyzett Közelképek című kötetének füljegyzetében. Talán hasonló gondolatokkal kísérve tesszük közzé az Erdélyi Lajossal készült beszélgetések jegyzeteit, amely egy páratlan életút és egy nagyszerű személy világába nyújtanak betekintést.

– Erdélyi Lajost elsősorban fotóművészként ismerjük, holott magát újságírónak tartja.

– A véletlen, pártunk és kormányunk szeszélye az 1950-es évek útóján egy olyan folyóirathoz helyezett, ahol írni nekem, aki újságíró voltam, nem volt szabad. Le voltam tiltva. De engedték, hogy fényképezzek. Korábban ugyanis én a Dolgozó Nő újságírója voltam, ahol ritkán, de fotóztam. Életrajzom alakulása, mint

annyiszor, akkor is a véletlenek összjátékán múltott. 1956 októberében Budapesten tartózkodtam. A forradalom napjaiban gyakran bejártam a New York kávéház fölött található *Nők Lapja*, alkalomadtán a szomszédságában található *Magyar Nemzet* szerkesztőségébe is. Amolyan hívatlan vendégként végignézhettem, amikor a frissen alakult Nagy Imre kormány nevében Losonczi Géza a Magyar Újságírók Szövetségének vezetőségével arról tárgyalt, hogy hogyan írjanak az eseményekről. Novemberben, miután a szovjet csapatok levertek a forradalmat, kalandos úton hazakerkeztem Marosvásárhelyre. Barátaim aggódva figyelmeztettek, hogy nehéz napok előtt állok. Hogy bárki hivatalosság is kérdezzon, mondjam azt, hogy Budapesten nem láttam semmit, a lövöldözésektől való félelmemben végig egy alagsorban bujkáltam. Két nap múlva valóban hívtak Bukarestbe, az Országos Nőbizottság felső vezetéséhez. Én elmondtam az előre betanult szöveget, semmit sem láttam, mert a harcotól való félelmemben egy alagsori lakásban rejtőzködtem, a budai „Káderdűlőben”. A kihallgatás után a Nőbizottság egyik vezetőségi tagja – gyergyói asszony, korábbról édesapámmal jól ismerték egymást, mindketten cionisták lévén – meghívott egy délutáni kávézásra. „Ott majd elmeséled, valójában mit tapasztaltál Budapesten.” Nem tudhattam, hogy ennek a nőnek a férje a legfelsőbb katonai ügyészség tagja volt. Miután náluk jártam, megírta a jelentését, ami már másnap a megfelelő fórumokhoz került. Ezek után kiküldtek egy aktivistát Kolozsvárra azzal a megbízással, hogy tárja fel, hogy hol és miben vétettem tevékenységemmel a kötelező szovjet hűség ellen. A fővárosi küldött összeállított rólam egy dossziét, a személyemről kért jelentésekből. Egyik kollegám a *Dolgozó Nő*nél, Sz. Irén pl. ekkor nyilatkozta rólam, hogy a nagy Októberi Szocialista Forradalom évfordulója alkalmával a faliújság számára egy titoista szellemű cikket közöltem. Ahelyett, hogy a román–szovjet barátságról írtam volna, a szerkesztőségi munkakörülmények javításának lehetőségét firtattam. Ez és ehhez hasonló jelentések elegendőek voltak ahhoz, hogy a Nőbizottság elnöknője döntsön: engem el kell távolítani a *Dolgozó Nő* szerkesztőségéből. Ritka szolidaritásáról tett tanúbizonyságot szerkesztőségi kollegám, Kányádi Sándor, aki felelős pártaktivista előtt kijelentette: „olyan alapon, ahogy Erdélyit, úgy engem is kirúghatnának”. Mondta ezt egy olyan időszakban, amikor menyasszonyát hónapokon keresztül vizsgálta a Securitate. De ugyanígy Erős Blanka főszerkesztőnő, aki a maga eszközeivel mindent megtett, hogy jelentéktelenné minősítse az esetemet. Ugyanis kirúgás vagy 7 év börtön. Ez volt az alternatíva. Ismétlem, én végtelenül boldog voltam, hogy „csak” kipenderítettek, és letiltottak. Beindult a mentés: az Egyetemi Könyvtár igazgatója beajánlott Constantin Daicoviciunak, aki nem rokonszenvezett ugyan a magyarokkal, de utálta az állambiztonságiak ügyködését. Laboránsnak alkalmazott egy olyan laboratóriumba, ami nem is létezett az Archeológiai Intézetben. Itt töltöttem el kb. tíz remek hónapot, reneszánsz épületek, gótikus romok fotózásával (megfelelő, erre alkalmas felszereltség hiányában). A későbbiekben Gálfalvi Zsolt ajánlott be Sütő Andrásnak, az 1958-ban Marosvásárhelyen frissen induló *Művészet* című lap főszerkesztőjének. Mivel dossziém a pártnál egyértelműen a tilalmat közvetítette, így Sütő nem alkalmazhatott újságíróként. Fényképészként? Még egy filmet sem tudtam lege artis előhívni, de nem is tartottam fényképésznek magam. Újságíró voltam. Aztán három évvel később újra írhattam.

– *Hogyan találta meg helyét ebben az új szerepkörben?*

A labortechnikában bizonytalankodtam, de a fényképezőgéppel már kamaszkorom óta viszonylag biztosan dolgoztam. A tájfotózásban megfeleltam az elvárásoknak, és rövid idő múltán némi jóindulattal fel lehetett fedezni képriportjaimban a szociofotográfia elemeit. A *Művészet*et egy év után átkeresztelték, *Új Élet* elnevezéssel kéthetente jelent meg. A hangsúly némileg eltolódott. A művelődési-művészeti aktivitás tükrözése mellett nagyobb súlyt helyeztünk a gazdasági élet bemutatására. Megszűnt a betű dominanciája, a lap hasábjain egyre több felvétel

kapott helyet. Ez lehetővé tette, hogy külső munkatársak számára, amatőr fotográfusok részére külön rovatokat rezerváljunk – ezeket nagyjából én szerkesztettem. Felkértem amatőr olvasóinkat, hogy rövid szöveg kíséretében küldjék be sikerült felvételeiket. Volt olyan, hogy „két hét legjobb fényképe”, amihez adtunk valami kis díjat, és írtunk hozzá egy kis kritikát is. A rovatot irányítva saját magamat kezdtem ránevelni arra, hogy a sajtófotós szakmát komolyabban kell művelni, mint ahogy azt én csinálom, mélyebbre kell hatolni a mindennapi élet konfliktusainak érzékeltetésében. Örömmel fogadtuk és közöltük a néprajzi jellegű felvételek özönét, a hagyományos farsangi felvonulások fotódokumentumait... És mindig volt egy mérce – amihez viszonyíthattuk olvasóink alkotásait. Ugyanis a zseniális Marx József, akivel együtt dolgozhattam a dohos pincében berendezett fotólaborban, az életképek megszállottja volt. Az általa szervezett fotóköri egy új fotóművész-nemzedék kineveléséhez, elindításához vezettek. A marosvásárhelyi amatőrök öt földrész kiállításaira küldték be képeiket. Elfogadhatókat, jelentőseket, gyakran jelentékteleneket is. Szerencsém volt Sütő András főszerkesztőmmel, aki hagyta, hogy kiéljem magam a fotótörténet, az amatőrmozgalom forrásainak kutatásával. Kaptam hozzá rovatot, azt csinálhattam, amit akartam. Írtam fotósokról portrét, régi fényképek szerzői, hajdani fotográfusok után nyomoztam, beszélgettem, interjúkat közöltem, tehát valamelyest hozzájárultam fotótörténelmünk múltjának feltárásához.

– *Első kötete, az Orbán Balázs – Székelyföld képekben ebben az időszakban született meg. Mi ennek a története?*

A véletlen utamba sodorta. A hatvanas évekre a cenzúra már engedélyezte Orbán Balázs nevének közzétételét. Beke Györgynek megjelent egy riportkötete: *Orbán Balázs nyomában. Az Új Élet* hasábjain riportsorozatot közöltünk arról, hogy hogyan élnek azokon a vidékeken, helyeken, amelyeket korábban Orbán Balázs bejárt (és a fotográfia hőskorában fényképezett). A rovatot Katona Szabó István szerkesztette, és megkérte a fényképészünk, Marx Jósikát, hogy készítene néhány másolatot ehhez Orbán Balázs eredeti képanyagából, amelyet a marosvásárhelyi Kultúrpalotában, a megyei könyvtárban őriztek. Marx azt mondta, hogy három emeletre felcipelni a reprodukciós felszerelést, az sok neki, amúgy is régi rossz képekről van szó, inkább csinál ő újakat. Amikor erről tudomást szereztem, mondtam, felmegyek én boldogan. És megtaláltam az akkor száztíz éves fotókat rejtő dossziét. Kivételes ritka kincs volt, szinte hihetetlen, hogy a technika akkori szintjén valaki bejárjon egy egész országrészt, a Székelyföldet, lóháton vagy szekéren cipelje a sötétkamra-sátrát, a hatalmas állványon álló kamerát... A Kriterion Könyvkiadó azonnal felismerte a képanyag jelentőségét, és közel három évi kínládás nyomán kihozta Orbán Balázs eladdig ismeretlen fotoriportját. A könyvnek mai fogalmaink szerint elképzelhetetlen sikere volt. Két kiadásban, közel 20 000 példányban nyomtatták ki. Egy hét alatt elfogyott. Évekkel később, Budapesten a gyermekeinknek dicsekedni akartam: lássák, engem itt is nyilván tartanak, menjünk be egy antikváriumba, biztos lesz a könyvből. Bementünk, az eladó azt mondta: „nincs, de ne is keresse, mert azt senki nem adja el”. Na, ez az öndicséret része.

– *Hogyan talált rá a Teleki Samu expedíciójáról származó fényképekre?*

– Az egyik munka hozza a másikat. Jó barátom, Dani János történész, levéltáros üzent, hogy a kolozsvári Állami Levéltárban ládányi dokumentumot nézegetett. Közöttük a Teleki Samu afrikai, kenyai felfedezőútjának fényképeit. Teleki, Afrika, Kenya – a Rudolf-tó?! Erről soha semmit nem hallottam. Engedélyt kértem (belügyminisztérium), siettem szemügyre venni az anyagot. Több évszázados levelezés, oklevelek, száz esztendővel korábbi technikával készített fotográfiák. Az első perctől kezdődőleg bűn rosszul végeztem a feladatomat. A fényképekre koncentráltam, a levéltári felderítés nem foglalkoztatott. Annál inkább az afrikai felfedezőút fotódokumentációja – nagyszerű gyűjtemény! Levelezést, okiratokat, dip-

lomákat félresepertem. Nehezen tudnám motiválni, mi akadályozott az elmélyült keresésben. A riporteri felderítést komolyan vettem. Hogyan kerülhettek egyazon ládába az afrikai felvételek, Bécsben kiállított diplomákkal, a Maros menti birtokok gazdasági hátterét tükröző levelekkel... Azt már az Orbán Balázs fotográfiai hagyatékának felmérése idején tudtam, egyértelmű volt, hogy a második világháborút követő évek társadalmi/gazdasági viharaiiban az egykori arisztokraták, földbirtokosok, ha semmi egyebet, de a családi fényképalbumaikat, okleveleiket kimentették, megőrizték. Hol lehetnek ezek? Megtudtam, hogy a marosvásárhelyi hatóságok, értelmiségiek közbenjárásával, segítségével Jakó Zsigmond és Entz Géza egy lovasszekérrel végigjárták a Szászrégen és Marosvásárhely közötti kastélyokat, felmérni, mi az, ami még menthető. A sáromberki Teleki-kastélyban, a front átvonulása után orosz katonaság rendezkedett be. Az istállóba betelepített lovakat, de mivel nem volt elegendő alom, bedobálták helyette a kastély levéltárából kihordott papírokat, fényképeket. A lovak meg tették a dolgukat, ürítettek, vizeltek. Rá a több évszázados dokumentumokra. Jakóék, amennyire lehetett, letisztították és megtisztították ezeket. A sok évszázados iratokkal, az erdélyi kancellár Telekinek levelezésével, bedobták egy nagy ládába, azt bevitték Kolozsvárra, az Erdélyi Múzeumhoz, amely aztán átkerült az Állami Levéltárba.

– *Ezek egy részét ön lemásolta, és, mondhatni, a világon elsőként publikálta is.*

– A Levéltár munkatársai nem engedélyezték, hogy átmossam, zsebkendővel töröljem, tisztítsam a trágylétől mocskos fényképeket. Egy, arra a célra alkalmatlan Rolleiflex gép, előtétlencsés segítségével másoltam a felvételeket; nagyítottam, vérlúgsó bevetésével felerősítettem a kontrasztokat. A csapnivalóan gyatra nyomdaviszonyok mellett kiadott kötetben is volt néhány kép, amelyik talán jobban mutatott, mint eredetiben. Lehetett volna jobban csinálni, hiszen akkor is reprodukáltak már. Felületes voltam, engem az azonnali szenzáció érdekelt, nem a tudományos aprómunka. Iszom is ennek a levét.

– *A képek mellett megírta a Teleki-expedíció történetét is. Ennek a beszélgetésnek ez is adja az apropóját, hogy jómagam is a gróf felfedezőútjának dokumentumait vizsgálva kutatómunkájának módszereiről és forrásairól érdeklődve ülök Önnel szemben.*

– Semmi információval nem rendelkezttem. A kolozsvári Egyetemi Könyvtárból, nem feltétlenül törvényes keretekben, jó másfél évre kikölcsönöztem Ludwig von Höhnelt, Teleki Samu útítársának kétkötetes naplóját, a felfedezőút nemzetközi szenzációt kiváltó munkáját. Bécsben eszközölhető kutatáshoz nem kaptam útlevelet. Feleségem viszont megszerezte a Habsburg Levéltár anyagából Teleki Samu Bécsbe küldött leveleinek másolatát. Ezekből – és a képek alá írt feljegyzésekből – próbáltam helyhez, időponthoz kötni a felvételeket. Sokaknál sikerült. Megkerestem azokat a földrajztudósokat, akik ismerték azt a korszakot. Ismertem Gemma nénit, a sáromberki Teleki-kastély utolsó úrnőjét. Találkoztam a haldokló Teleki Ádámmal, tehát megkerestem azt a néhány embert, akik személy szerint ismerték, és emlékeztek rá. A reprodukciós munkák végeztével írtam Teleki Károlynak. Megkértem, hogy egy másolatot küldjön Teleki Samu afrikai naplójáról, mert egyedi alkalom, hogy egy erdélyi arisztokrátáról, grófról, a családjáról egyértelműen pozitív könyv jelenjék meg. Visszautasított, mert az egy tőke. Üzletet akart csinálni belőle. Elgondolható, milyen lett volna, ha Teleki Samu feljegyzései alapján írhattam volna meg a könyvet. Én nem a könyvem értékét akarom csökkenteni. Ez egy újságírónak a szenzációt kutató munkája. Én tulajdonképpen megástam evőkanállal az alagutat.

– *Az afrikai expedícióról származó képek publikálásával Ön nemcsak visszahozta Teleki gróf emlékezetét a hazai köztudatba, de úgy gondolom, hogy akarva-akaratlanul az akkori rendszer által megsemmisülésre ítélt erdélyi arisztokráciának is méltó emléket állított.*

– Figyelmesen át kell nézni mindazt, amit a Ceaușescu-korszakról mesélnek, ugyanis a korszaknak úgy, ahogy volt, a szörnyű valóságában is számos olyan dolog történt, ami jól történt. Gondolja meg, Kerelőszentpálon a helybeliek tönkretették a csodálatos Haller-kastélyt. Azt a parasztok szedték szét. És ahol Kemény Jánossal jártam Torda alatt egy várkastélyban, ott is a parasztok szedték szét az ajtó- és ablakkereteket, ami után következett a teljes pusztulás. De ahova beköltöztek, és az épületeket funkcióval látták el – emlékszem, így Gernyeszeget, azt kiutalták a mezőgazdasági minisztériumnak; amelyikben sertéshizlaldát akartak berendezni. A második emeletre. A lépcsőkre felfektettek deszkákat, hogy a disznók azon kapaszkodjanak fel az emeletre. A disznók nem akartak az emeletre járni, felszedték tehát a padlózatot, és akkor lett tüdőpreventórium. Ami csodás volt, mert az épületet tényleg megóvták. Marosvécsen elmaradt gyermekek intézeteként működött az Erdélyi Helikon korábbi találkozóhelye. Sáromberkén, Teleki Samu kastélyában is mezőgazdasági gépészeti szakiskolásokat oktattak, rengeteg tanulóval.

– *Még ha kifejezetten a Teleki Samu kötete kapcsán kértem, hogy meséljen, méltánytalan lenne az ezt követő munkái mellett elmenni.*

– A Kriterion Könyvkiadó nagyon nagyvonalú volt. Amikor beadtam az Orbán Balázs-kötetet, szerződést kötöttünk az íróportékra Marosi Ildikóval, utána jött a Teleki Samu-könyv, majd a zsidó temetőket bemutató kötet. És mindegyik azonos borítólappal, kicsi képekre bontva... lényegében elindítottunk egy tíz kötetre tervezett fotótörténeti sorozatot. Amiből négy napvilágot látott. Kettő pedig a mi hibánkból nem jelent meg. Megkaptam a AFIAP (a Federation International de l'Art Photographic) díjat, ez olyan, mint az érdemes művész... de 1974-ben elkapott a nagy hiúság, és azt mondtam, hogy ne a Bad Kissingen fürdőigazgatója és polgármestere válassza ki, hogy melyik képet állítja ki tőlem, és melyiket nem, azontúl csak egyéni kiállításokat csináltam, tematikusait.

– *A fényképezéssel mikor hagyott fel?*

– Amikor áttelepültem Magyarországra, 1988-ban. Utoljára még csináltam egy sorozatot, mert meghívták a *Régi zsidó temetők művészetét* bemutató anyagomat Amerikába, a Kongresszus kupolacsarnokába. Elrémltem, hogy Uramisten, soha egy képet színesben még nem csináltam. Az amerikaiak kirúgnak. Ugyanis korábban, még 1981-ben voltam Amerikában, amikor elmentem André Kertészhez, megmutattam neki a Kriterionnál megjelent *Régi zsidó temetők* kötetet, erre azt mondta, hogy „ezt helyettem csinálta, mert ha ott lettem volna, akkor én csinálom meg”. Később felhívott, hogy vár Amerika legnagyobb judaisztikai kiadójának a vezérigazgatója, aki el volt ragadtatva a könyvtől, hogy ezt kiadják, de hol vannak a színes képek. Mondtam nincsenek színesek, ez fekete/fehérben van. „Akkor nem érdekel!” És elbúcsúzott. Ez volt 1981-ben. 1991 vagy '92-ben volt a washingtoni kiállításom, és emlékeztem, hogy a kiadó korábban kidobott, és ezért nem jelent meg Amerikában egy gyönyörű album, ezért újrajártam az egész terepet, és megismételtem színesben. Ehhez vett a lányom egy remek gépet, három objektívvel, cserélhető hátállal, minden... Soha mást, mint az alapobjektívet nem használtam. Háromezer dollárt költött akkor rá, óriási pénz volt. Tudja, ha valaki fekete fehéren fényképez – mondta Capa –, akkor minek csinálja ezeket a mocskok színeseket? És akkor jött divatba az elektronika. Életemben még egy képet nem készítettem elektronikával.

– *Nagyon sok – elsősorban erdélyi – ismert személyiség népszerű fényképe a Közelképek kötetből ismert. Egyesek szinte ragyognak a fényképeken.*

– Ritka kivételtől eltekintve, a portréalanyhoz fűződő gondolataim, érzelmeim a róla készült portréban tükröződnek. Megkértem néha, hogy fiatalokkal beszéljek fényképezésről. Nem értek az elmélethez, így elmeséltem a magam tapasztalatát. Hogy a portréfotóst úgy képzeljék el, mint egy százméteres gyorsúszót a döntőben, aki áll a startkövön, és az dönti el, hogy milyen helyezést kap, hogy a startpisztoly

eldördülése előtt egy tizedmásodperccel hamarabb vagy később ugrik. Mert a különbség az az egy tizedmásodperc. A portréfotós, ha riporteri technikával dolgozik, vár, amíg az illető elveszíti a merevségét, megfeledkezik arról, hogy az örökkévalóság előtt áll, saját magát adja, hiszen akkor kell megnyomni a gombot. Amikor Bözödújfalú végnapjait fényképeztem, az embereket, egykori székely szombatosokat, barátait, szomszédjaikat – egy emberre volt öt percem – a fényképek olyanok, mintha réges-rég ismerném őket. Életünkben felfedeztük a közös történeteket. Sikerült kimozdítani őket a merevségtől. Egy falusi ember nyolcvanévesen, akit fényképeznek, az kihúzza magát. Ők nem tették. A „jó portré” Romániában törvényszerűen úgy készült, hogy szembe kellett nézni a géppel, nyakkendő kellett legyen, és mind a két füle kellett látszódjon az alanynak. Hát nem így és nem ezt akartuk csinálni.

Kérdezett Csibi László

KÉSZ ORSOLYA

VALAMI FURCSA ÉS MEGMAGYARÁZHATATLAN

Terézia Mora: *Szerelmes ufók*

■ Az idei évben Terézia Mora nevével két jelentős esemény kapcsán is sűrűn találkozhatott a magyar olvasó: egyrészt mert megkapta a legrangosabb német irodalmi elismerésnek számító Georg Büchner-díjat, másrészt mert az Ünnepi Könyvhétre Nádor Lídia fordításában megjelent friss elbeszéléskötete, amelynek címe már önmagában is figyelemfelkeltő. A *Szerelmes ufók* (Die Liebe unter Aliens, 2016) minden, csak nem egy szokványos cím.

Bár Terézia Mora az idei Margó Irodalmi Fesztiválon azt nyilatkozta, hogy tíz és tizenkét éves kora közt még egyszer megírta a *Tüskevárat* és *A holtak nem vetnek árnyékot* című sci-fi regényt, a *Szerelmes ufók* mégsem egy tudományos-fantasztikus szöveg. Azonosítatlan repülő tárgyakkal sem sűrűn találkozunk benne, szerelmes élőlényekkel viszont annál inkább, például egy drogfüggő fiatal párral és két barnamedvével („valódi szerelmespár és közőnségcsalogató. Szerelmes élőlények. Párási időszak májustól júniusig”), illetve más külön figurákkal.

Ott van rögtön az első novella főhőse, Marathon Man nyugdíjazott jegyzővizsgáló, aki büszkén vallja, hogy soha nem ült sem repülőgépen, sem hajón, és belső égésű motorral hajtott járművön is csak ritkán, és bár leginkább egy „mosolygó vén manóra” hasonlít, mégis képes kilométereket futni az őt kiraboló fiatal férfi után; vagy a festő Felix, aki kizárólag önarcképeket hajlandó készíteni, de ilyen karakter Erasmus Haas is, az alkoholproblémák miatt el-

bocsátott egykori nagymacskaagondozó. Az olvasó azonban rosszul hiszi, ha úgy véli, a rendkívüli címek sorozata a *Szerelmes ufók*kal rövidre is zárul, ugyanis a sor még csak ezzel kezdődik; a tíz írást tartalmazó elbeszéléskötet majdnem minden darabja meghökkentő címet visel (*Önarckép konyharuhával*, *Például a gepárd* vagy *Az ajándék, avagy az irgalmasság istennője elköltözik*), azonban a felütés okozta csodálkozásunkat többé-kevésbé el is felejtjük, amikor először találkozunk az egyes történetek még szokatlanabb szereplőivel, és akkor még inkább, amikor a novellák végére (nem várt módon) ezek a címek és szereplők tényleg megtalálják a helyüket.

A kötet elbeszéléseiben az az egyedülálló, hogy akár egy mondatban össze is foglalhatnánk a cselekményüket, mert annyi az egész, hogy: „Két ember rohan egy reszkető faalagútban.” (*A hal úszik, a madár repül*) vagy, hogy „Egy férfi benéz egy ablakon és meglát egy nőt.” (*Az ajándék, avagy az irgalmasság istennője elköltözik*), illetve „Egy napon rádöbbsz, hogy csak akkor lesz szabad, ha a szülei meghalnak.” (*A portugál panzió*). Terézia Mora nagyon tud mesélni, a kötetben az az egyik legizgalmasabb, hogy hogyan csinál látszólag mellékes, figyelmen kívül hagyható eseményekből és jelentéktelen figurákból bámulatos történeteket és lenyűgöző karaktereket.

A Büchner-díj odaítélését a darmstadti Német Nyelvi és Irodalmi Akadémia azzal indokolta, hogy „regényei-

ben és elbeszéléseiben Terézia Mora a hazátlanoknak, a kitaszítottaknak, a kertes egzisztenciáknak szenteli figyelmét, ezzel közvetlenül, fájdalmat okozva ér korunk idegszáilaihoz”, illetve kíméletlenül méri fel „a nagyvárosi nomádok elveszettségét, a belső és külső idegenség szakadékait”. A *Szerelmes ufók* egyes darabjainak szereplői valóban ilyenek: nagyvárosi nomádok, az ismerős és idegen között lavírozó karakterek, kitaszítottak, otthontalanok, magányosak és elhagyatottak.

Ami közös ezekben a szereplőkben, az az, hogy mindenik valamilyen kényszer- vagy pótcselekvést végez (vagy egyszerűen csak rögeszmésen ragaszkodik a napi rutinjához), amelyek tulajdonképpen strukturálják a mindennapjaikat, csökkentik a szorongásaikat vagy félelmeiket: alkohol, drogok, önarcképfestés, leselkedés, antik bútorok – egy váratlan esemény, válsághelyzet váltja ki vagy akasztja meg őket, és akkor elkezdődhet a történet. Az *Önarckép konyharuhával* Felixje például nem bírja elviselni, ha nem egyformán van megfestve az összes váza és tányér (nem beszélve a mániákus önarcképfestésről), Szato Maszahiko nyugalmazott egyetemi tanár nem tud kihagyni egy napot anélkül, hogy elhaladna a tisztítószalon előtt, Marathon Man kedvenc száma pedig a nyolc, ennyiszer kell végigfutni a kört.

Ami pedig a szereplők történeteinek prezentálásában közös, az a jellegzetes elbeszélői nézőpont és perspektívázációs eljárás: távolságtartó, egyfajta megfigyelő-pozíció (ezt az értelmezést billentheti ki az, amikor például olyan részletekről is értesülünk, amelyeket az elbeszélés szereplői csak érzéki tapasztalatok útján birtokolhatnak), amelyben a narrátor nem résztvevő vagy értelmező, sokkal inkább olyan érzésünk lehet, mintha távcsővel követnénk ezeket az alakokat, amely perspektívát a megfigyelő-narrátor kínál fel nekünk olvasóknak, ez azonban mégse a voyeur pozíciója és egy pillanatig sem részvétlenség, ugyanakkor nem is részvét. Az elbeszélői szólam néha forgató-

könyvszerű, már-már rendezői instrukciókhoz közelít, de az utasítások és megjegyzések/kiszólások furcsasága rögtön el is bizonytalanít („Azon a napon, amikor ez a történet játszódik, nem akart beállni a nyugalom” (93.), „Peternek hívják, őt pedig Petrának, ezt azért képzeljük el” (105.), „de ezt csak másnap fogja igazán érezni” (105.), „Borotvált fej, fehér nadrág, fehér póló valamilyen felirattal. Klisé, ahogy a nagy-könyvben meg van írva” (103.) azzal kapcsolatban, hogy nem sokkal inkább önreflexív alakzatokról, mint szerzői instrukciókról van-e szó, amelyek éppen a narrátori jelenlét egyértelmű és egységes perspektíváját kérdőjelezi meg és viszonyulnak hozzá ironikusan. Sokszor az a benyomásunk is támadhat, mintha valaki – aki hasonlóan magányos és neurotikus, mint szereplőink – figyelne ezeket a figurákat, és létrehozna számukra egy fiktív történetet, hogy értelemmel töltsen fel (kívülről) különösnek ítélt szokásaikat. De azt sem zárhatjuk ki egészen, hogy a narrátor pozícióját az adott történetben megjelenő egyik szereplő tölti be, például az utolsó elbeszélés főszereplője, az írással foglalkozó Szato Maszahiko, aki titkon novellákat szerez. Mora végig egy személytelenebb elbeszélői perspektívát alkalmaz, amely azonban a nézőpontok mozgásterének kitégítésével nem válik auktoriális elbeszélővé, ellenkezőleg, a szereplőkkel való együttérzés biztosítékát adja.

Terézia Mora poétikája a *Szerelmes ufók*ban abban egészen egyedülálló, ahogy választott elbeszélője végig lokalizálhatatlan marad, de úgy, hogy közben a fokalizáció különböző módozataival játszik – ettől válnak olyan lebilincselővé és különösen vonzóvá ezek a szövegek és karakterek: az egyes szereplők nézőpontjainak (külső fokalizáció), szubjektív észleleteinek, valamint belső gondolati folyamatainak (belső fokalizáció) változtatásán és megmutatásán keresztül. A kötet végére még mindig úgy érezhetjük, hogy van bennük valami furcsa és megmagyarázhatatlan, mégis hétköznapi, ismerős.

EGY ÚJABB ERDÉLYI FORRÁSKIADVÁNYRÓL

Az Erdélyi Káptalan jegyzőkönyvei 1600–1613 (Szerk. Gálfi Emőke)

■ A recenzióm tárgyát képező forrás-kiadvány egy tematikus sorozat második darabjaként kerül az olvasók kezébe. A sorozatot alkotó kötetek levéltári forrásanyagát az Erdélyi Múzeum-Egyesület (a továbbiakban EME) késő középkorral és kora újkorral foglalkozó kutatói dolgozták fel, illetve publikálták. Az Egyesület két történészt, Bogdándi Zsoltot és Gálfi Emőkét (aki egyben jelen kiadvány szerzője is) idézném, a sorozat első kiadványának bevezetőjéből: „Az elpusztult erdélyi fejedelmi levéltár némi pótlása csakis az országos hatáskörű két hiteleshely újkori jegyzőkönyveinek és a fejedelmi kancellárián vezetett Királyi Könyveknek, valamint a helyi igazgatási egységek XVII századtól fennmaradt jegyzőkönyveinek a feldolgozása és közreadása által válhat lehetségessé.”¹ A 2006-ban megjelent első kötetből kiemelt sorok magyarázataként meg kell említenem, hogy a sorozat a Szent Mihály főangyalról elnevezett, gyulafehérvári székeskáptalan és a hozzá tartozó hiteleshely által kibocsátott jegyzőkönyvek okleveleinek regesztáit teszi közzé a szakma és az érdeklődők számára. Az idézett első kötet az erdélyi káptalani hiteleshely szekularizációja után² kiadott 16. századi protocollumbefjegyzéseket publikálta, a kiadványt a 16. század utolsó évével lezárván. Ebben 2006-ban felvázolták a sorozat tervezett, jövőbeli köteteit. Az 1600-tól 1629-ig, Bethlen Gábor uralkodásának végéig tartó korszakot tekintve egy vagy két kötet kiadását vetítették elő, a rendelkezésre álló forrásanyag terjedelmétől függően.

Tíz évvel később, 2016-ban jelent meg a folytatás, amely írásom tárgyát képezi. A 235 oldalas kötet egyértelművé tette számunkra, hogy legalább egy további kiadványt terveznek az EME kutatói az 1629-ig tartó periódusra vonatkozóan. Gálfi Emőkét idézve: „Kiadványunk az 1600-1613 között vezetett káptalani jegyzőkönyvek bejegyzéseinek regesztáit, valamint a XVII. századdal bezárólag vezetett jegyzőkönyvekben, teljes szöveggel vagy tartalmi átírásban szereplő oklevelek, említések magyar nyelvű kivonatait tartalmazza.”³

A szerző, Gálfi Emőke a kolozsvári Babeş-Bolyai Tudományegyetemen előbb latin és ógörög szakot végzett, majd a Történelem és Filozófia Karon tanult történelmet. Doktori disszertációját 2012-ben védte meg a Református Teológia Karon. Időközben, 2002-ben alkalmazzák az EME Kutatóintézetében, ahol jelenleg is kutatóként tevékenykedik. A kora újkori egyházi és hiteleshelyi forrásokban való kiváló jártasságát jól szemlélteti eddigi publikációinak széles körű palettája. Különálló kötetként jelent meg munkásságának köszönhetően az írásomban bemutatott két mű mellett *Az aradi káptalan jegyzőkönyv-töredéke (1504–1518)*.⁴ Emellett számos a témában írott tanulmányt és cikket publikált az elmúlt évtized során.⁵

Az érdeklődő kezébe véve *Az Erdélyi Káptalan jegyzőkönyvei 1600-1613* című kötetet rácsodálkozhat az átlagos forráskiadványoktól elütő könyvre. Szerkezete nagyon jól strukturált, rövidítései jegyzéke és név-, valamint

tárgymutatója is jól használható a regeszták olvasása közben. A kiadvány három főbb tematikus részre tagolható. Legkisebb terjedelmű első nagy fejezete *Bevezetés, Források, Rövidítések* címmel található a kötetben, amely természetesen alfejezeteinek kulcsszavait tartalmazja. A kiadvány levéltári forrásairól már szóltam, lényegesnek tartom azonban megemlíteni azt a két, a Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltárában található kéziratgyűjteményt, amelyek a szerző elsődleges forrásaiként szolgáltak. Egyikük a 484 paginált levélből álló *II. Protocolum Deus Ad Auxilium* gyűjtemény, amely 1602 és 1628 közötti jegyzőkönyveket tartalmaz, a 19. század folyamán nyerte el jelenlegi kötését. A protocolumot Gálfi szerint Szamosközy István történétíró, Debreceni János requisitor, illetve Bojti Veres Gáspár udvari történész vezethették.⁶ Másik nagy forrásgyűjteménye, az 1610-1627 közötti dokumentumokat tartalmazó (ugyancsak az Országos Levéltárban található), *IV. Protocolum Magnificat Anima Mea Dominum* gyűjtemény. Szintén a 19. században kapta jelenlegi kötését, a szerző szerint, a benne szereplő kézírások alapján Dési István, Debreceni János és Gönci György requisitor vezethették.⁷ A rövid felvezetést követi a szerző által felhasznált könyvészeti források jegyzéke, illetve egy oldalban, a leggyakrabban megjelenő latin rövidítések jegyzéke. Ezen a ponton egy apró megjegyzést, kritikát szeretnék megfogalmazni. Sorozatról lévén szó, annak első kötetében részletesen bemutatják a kutatott témát és elsődleges forrásait. Mivel azonban folytatását csak 10 évvel később publikálták, valamelyest hiányolok a kötetből egy rövid, felvezető jellegű tanulmányt, amely alapján könnyebben megfelelő kontextusba tudja helyezni az olyan olvasó, akinek nem áll rendelkezésére az első kötet.⁸

A kiadvány „törzsét” és legnagyobb terjedelmű fejezetét természetesen a szerző által feldolgozott oklevélkivonatok alkotják. Meg kell jegyeznem, hogy a kötetben a szerző a regeszták elkészí-

tése során azokat a szabályokat követte, amelyeket a sorozat előző darabjában, illetve amelyeket Jakó Zsigmond útmutatása nyomán folyamatosan alkalmaznak az EME kutatói a 2003-ben útjára induló *Az Erdélyi Fejedelmek Királyi Könyvei* című sorozat első kötetének publikálása óta. A regeszták tartalmazzák a szövegekbe foglalt jogi tényeken és más eseményeken kívül az összes megemlített személy-, helység- és földrajzi nevet, érdeklődésre számot tartható mozzanatot, a latin szövegekben megjelenő magyar és más nem latin nyelvű szavakat, a megjelenő személyek társadalmi rangjára, méltóságára, esetleg címére vonatkozó adatokat, illetve az adott irat kiállítási, pecsételési és megerősítési módjára vonatkozó információkat.⁹ Gálfi Emőke jelen kiadványban azokat a dátumokat, amelyek nem egyházi ünnep alapján keltek, nem római számmal jelölte, hanem a korszakban is használatos arab számokkal tüntette fel az illető oklevelek dátumát.¹⁰

A regeszta formájában kiadott összesen 422 oklevél az 1600. június 27. és 1613. október 11. közötti időszakot öleli fel. A regeszták általános szerkesztését tekintve lényegre törőek és könnyen olvashatóak. A fentebb már említett szabályrendszert használva a személy- és településnevek eredeti formájukban, szövegűen kerültek átírásra, mai helyesírást alkalmazó szöveggörnyezetbe.¹¹ A latin funkciókat, rangjelzéseket, napokat stb. jelölő rövidítések eredeti formájukban kerültek be a regesztákba,¹² mindezeket az első fejezet bemutatása során már említett rövidítések jegyzékében oldja fel a szerző. Az olyan oklevelek esetében, ahol Gálfi rendelkezett plusz, az eredeti szövegben meg nem található információkkal, megjegyzés formájában a regeszták alá helyezte őket. Az illető megjegyzések a keltezésre vonatkozó többletinformációkat, az adott oklevél vagy benne szereplő személyek más iratban történő említését, létező másolatokról való tudomást, illetve bármely, a regeszta jobb megértéséhez szolgáló információkat

tartalmaznak. A megjelenő oklevelek tartalmát figyelembe véve egy igencsak széles paletta rajzolódik ki előttünk. Főként birtokokhoz és személyi tulajdonhoz, vagyonhoz kapcsolódó oklevelekkel találkozunk, amelyeket tovább oszthatunk kisebb kategóriákra. Beszélünk kell birtokadományokról (és természetesen nemesi címadományokról egyben), adásvételt bizonyító iratokról, illetve az ezekhez kapcsolódó peres ügyekről,¹³ elhalálozásokról és az ezt érintő végrendeletekről, apai és anyai vagyonrészek kiosztásáról, illetve árvák vagyonáról szóló rendelkezésekről az illető személyek gyámság alá kerülésének idejére.

Az említett 422 darab 1600 és 1613 közé keltezhető jegyzőkönyvi okirat mellett a korábbi kötetből kimaradt, 1558 októbere és 1599 márciusa között kiadott további 14 oklevél regesztája került közzétételre függelék (*addenda*) formájában a mutatót megelőző kis alfejezetben. A kötet nem rendelkezik különálló személy- és helységnév-, valamint tárgymutatóval, hanem ezek egy összefüggő mutatóként készültek el alfabetikus sorrendet követve. A szerző kiemeli, hogy e téren is követte az előző kötet és *Az Erdélyi Fejedelmek Királyi Köny-*

vek sorozatban alkalmazott módszertani sajátosságokat és szabályokat. A mutató is el van látva egy jól használható és könnyen elsajátítható rövidítésrendszerrel, ezek feloldásával indít a név- és tárgymutató. E téren is csak elismeréssel tudok szólni a szerzőről, a majdnem 100 oldalas mutató kielégíti a kutatók minden igényét.

Az Erdélyi Káptalan jegyzőkönyvei 1600-1613 tehát megfelelően struktúrált, a kutatás számára jól felhasználható kiadvány. Szakmai minőségét tekintve kiváló, jól illeszkedik az EME Kutatóintézete által az utóbbi években megjelentetett kiadványok sorába. Regesztái jól olvashatóak, bőségesen el van látva az adott probléma megértéséhez szükséges mellékinformációkkal, megjegyzésekkel. Rövidítésjegyzékei, illetve törzsszövegével vetekedő terjedelmű mutatói megfelelően használhatók. További sikeres és gyümölcsöző munkát kívánok Gálfi Emőkének, illetve az Erdélyi Múzeum-Egyesület kutatóinak! Reméljük, hogy a források feldolgozása a tervezett ütem szerint halad, ezáltal a közeljövőben a sorozat folytató kiadványáról is értekezhet a szakma.

Izsán Csaba

■ JEGYZETEK

1. *Az Erdélyi Káptalan jegyzőkönyvei 1222|1599*. Szerk. Bogdándi Zsolt és Gálfi Emőke. Az Erdélyi Múzeum-Egyesület kiadása, Kvár, 2006.
2. Izabella királyné és János Zsigmond 1556-ban Erdélybe történő visszatérésétől kell számolnunk az időszakot, amikor is kitiltották a fejedelemség területéről az erdélyi és váradi püspököket, illetőleg a katolikus szerzetesrendeket.
3. *Az Erdélyi Káptalan jegyzőkönyvei 1600|1613*. Szerk. Gálfi Emőke. Az Erdélyi Múzeum-Egyesület kiadása, Kvár, 2016. 7. A továbbiakban: Gálfi 2016.
4. *Az aradi káptalan jegyzőkönyv-töredéke (1504|1518)*. Előszóval, mutatókkal és jegyzetekkel regesztákban közlésezi Gálfi Emőke. Erdélyi Tudományos Füzetek 270. Kvár, 2011.
5. Mint például *Az erdélyi káptalani hiteleshely a XVI. század második felében*. Református Szemle XCVI. évf. (2003) 6. sz.
6. Gálfi 2016. 7.
7. Uo.
8. Mivel természetesen forráskiadványról beszélünk, elsősorban kutatók, diákok és a szakterület iránt érdeklődők használják a művet, kisebb arányban az általános olvasóközönség, ennek ellenére megfelelőbbnek tartottam volna egy picit hosszabb felvezetőt a kötetben.
9. *Az Erdélyi Fejedelmek Királyi Könyvei I. 1569-1581*. Szerk. Fejér Tamás, Rácz Etelka és Szász Anikó. Az Erdélyi Múzeum-Egyesület kiadása, Kvár, 2003. 9.
10. Gálfi 2016. 7.
11. Például: „Erdély főurai és rendjei hűséges szolgálatai jutalmául Swgod-i Pokai Balázsnak adományozzák... Csik Girgio és Kazonszek királybíróságát...” Gálfi 2016. 15.
12. Például: „...Sard-i Zeles Lukács (pr et c) Sard-i főbíró Sard mezőváros (in cotta AlbTr) Vizmellyke utcájában fekvő pusztá házhelyet...” Ahol a rövidítések a „prudens et circumspectus”; „in comitattu Alba Transsilvana/Albensis Transsilvaniae” latin kifejezések megfelelői. Gálfi 2016. 44.
13. Ezen a ponton természetesen beszélnünk kell a vissza nem fizetett személyes kölcsönökről is.

KOLOZSVÁRI EMLÉKTÖREDÉKEK – EGY MEGFIGYELT CSALÁD

Puskás Attila: *Utak és ösvények. Erdélyi magyar sors*

■ A történetek, legyenek azok a sajátjaink vagy a másoké, segítenek abban, hogy a közösségünkben, a társadalomban megtaláljuk a helyünket. Úgy tartják, hogy a múlt megismerése hozzásegít a jelen megértéséhez, és utakat jelöl ki a jövő tervezésében.

A második világháború és a kommunizmus történelmi fordulópontnak tartott események. A folyamatok elmesélésében nagy szerepük van azoknak, akik túléltek és megélték az eseményeket. Az általuk továbbadott történetek a „milyen volt akkor élni” kérdésre személyes választ adnak, valamint ezzel egy időben kódolják is az emlékezt.

Amikor Puskás Attila *Utak és ösvények* című visszaemlékezését először alapoztam, még nem a szövegen időztem el, hanem az 1930–40-es években készült családi fényképeken. A 13. oldalon egy csoportkép: „*Cserkész táborban 1934-ben. Balról Dávid László katolikus pap, keresztanyám, én az ölében, édesanyám Csaba öcsém, keresztanyám férje, gr. Bethlen György és budapesti nagynéném*” – olvashatjuk a képaláírást. Az éppen piknikezni készülő társaságból mindenki a kamera felé fordult, kivéve a legkisebb gyerek, Csaba. A következő oldalakon még megjelennek a családról, gyerekekről készült képek – egyszer a házuk egyik szobájában, utána a kertjükben, majd rokonoknál láthatjuk őket. Tovább lapozva aztán elfognak a fotók, helyüket a Securitate Irattárát Vizsgáló Országos Bizottság pecsétjével ellátott jelentések, vallomások, jegyzőkönyvek veszik át.

Puskás Attila visszaemlékezésének egy részét már közölte a *Háromszék* napilap, azokat a cikkeket egészítette ki

és fűzte össze a 2017-ben megjelent könyvében, amely két nagyobb egységre tagolódik. Az első a *Kolozsvári emléktöredékek* alcím alá tartozó fejezetekből áll, a második rész az *Egy megfigyelt család* nevet kapta. A szerző 1931-ben született, és biológus végzettsége kitűnik egy-egy fejezetcím névválasztásából is. Gyerekkora történetét *A búkkfa nem terem almát* címmel indítja, és kifejti, hogy nem csupán genetikai hozadéka határozza meg egy ember életét, hanem a hely, ahol felnőtt, családja és szűkebb, tágabb környezete. Mindezek bemutatásáról szól a visszaemlékezés első része, és már rögtön az elején megismerjük a helyszínt is – Kolozsváron, a Petőfi (ma Avram Iancu) utca 13. szám alatt lakott a család, a ház emeleti részében, éppen szemben a Házsongárdi temetővel.

Az első gyerekkori emléke, amelyet megoszt az olvasóval, egyből fordulópontot jelző történelmi eseményekhez köthető: kilencéves volt 1940-ben, amikor a második bécsi döntés értelmében Erdély egy részét újra Magyarországhoz csatolták. A „kis magyar világ” a román gyalogság kivonulásával vette kezdetét, a katonák a visszaemlékezés szerint „órakon át vonultak a Tordai út felé”.¹ Eközben a család nőtagjai már egy másik csapat bevonulására készültek, és nemzeti színű zászlókat varrtak. A visszaemlékezés nem a pontos kronológiát, az események egymásutáni-ságát követi, hanem ugrál az időben. Ez viszont cseppet sem zavaró, és a szöveget sem teszi követhetetlenné. A fejezetekben különböző témákat bont ki, amelyek lazán kapcsolódnak egymáshoz.

A könyv kevésbé a családtagok jellemzésére épít, inkább a hozzájuk kötődő történeteken keresztül ismerjük meg őket. A családdal való ismerkedés apránként bontakozik ki: édesapja, Puskás Lajos,² tanár volt a Római Katolikus Fiúliceumban, elkötelezett cserkész, valamint a Tízes Szervezet vezetője. A közösségépítést fő feladatának tekintette, különböző szövetkezetek elnöki teendőit is ellátta, ezek mellett pedig végig tanított. Szülei megismerkedésének történetét újra egy rövid biológiai fejtegetéssel indítja. Ezek a részek hozzák az olvasóhoz közelebb elbeszélőnk, akinek a kiszólásai inkább a mához kötődnek, saját, egyéni világlátásához. Édesanyja, Májericsik Margit, Budapesten orvosnak tanult, 1919-ben a háborút követően egy menekültszálláson lakott. Szatmáron élő szüleivel nem tudta tartani a kapcsolatot, ezért szűkös anyagi helyzetbe került. A szállás gondnoka Puskás Lajos volt, innen indult ismeretségük. Végül 1930-ban házasodtak össze és egy évre rá megszületett első gyerekük, Attila, majd a következő években a többi testvér, Csaba, Ildikó és Árpád. A gyerekevelés és a család összefogása az édesanyára, valamint a nagymamára hárult.

A visszaemlékezésben nevelésük módszerére is kitér: ha büntetésre került a sor, soha nem verést kaptak, hanem sarokba állították őket, vagy megvonták zsebpénzüket. Otthon mindenkinek feladatokat osztottak ki, amiről aztán beszámoltak, ahogyan a tanulmányaikról is. Konzervatív katolikus nevelésüket a családi környezet (keresztapja Bíró Vencel volt) mellett az iskola is biztosította. Az elemi osztályt a Szent Mihály-plébániához tartozó római katolikus iskolában végezte, majd az akkor Zágoni Mikes Kelemen nevet viselő, szintén római katolikus főgimnáziumban folytatta tanulmányait, az államosítás után az iskolát átszervezték, ezért a 2. számú fiúliceumban érettségizett. Iskolás éveinek elmesélése több fejezetben is megjelenik, tanáira, osztály- és iskolatársaira is kitér. Az iskolás fiúk csínytevései akkor sem

maradtak el, főleg az osztályuk három „vagánya” – Feri, Sándor és Árpád – által kitalált tréfák. Egyszer elvitték egy másik osztálytársukat, Zoltit, a Forduló utcai nyilvánosházba. Az eset nem sokkal az előtt történt, hogy bezárták volna az örömtanyákat. Miután ezeket megszüntették, az oda járó fiúk azt mondták osztálytársaiknak, hogy nemi szervükön gyászszalagot viselnek. A humorosabb, könnyedebb történetek oldják a feszültséget, valamint ebben az esetben azt is megmutatják, hogy miként reagáltak egyéni szinten a hatalmi döntésekre. Ezek nyomát, a hivatalos iratok, az újságok nem őrizhették meg, csak az egyéni emlékezetben maradhattak fenn.

A könyv első részéből kirajzolódik az a szociális háló, amelynek a Puskás család is tagja volt, a háborút megelőző években, majd a háború alatt. A család az 1930-as évek második felében vásárolt egy telket, kis házzal a városhoz közeli Csillaghegyen. A nyarakat kint töltötték, a gyerekek pedig felfedezték a szomszédos telkeket, szomszédokat.

A család történetének írott formában való továbbadására nem Puskás Attila könyve az első vállalkozás: édesapja sokat fényképezett, édesanyjuk pedig naplót vezetett a családról, amelyhez a fotókat is felhasználta. Később, a kommunizmus alatt, Puskás Lajos is elkészítette önéletírását, amely annyira érdekelte a Securitátét, hogy titkos házkutatást terveztek ennek megszerzéséért. Mindez már a könyv második felében, az *Egy megfigyelt család* fejezeteiben olvasható.

A családi képek megritkulnak a könyv ezen részében, ahogyan a humorosabb történetek is. Az egyetem elvégzése után, Puskás Attila az 1950-es évek közepén Székelyföldre kapott tanári kinevezést, az akkor Magyar Autonóm Tartományba. A biológiaórák megtartása mellett Csíkszeredában művelődési estek szervezését is kezdeményezte. Felfigyeltek rá, ezért felajánlották neki a szaktanfelügyelői állást – ez viszont azt feltételezte, hogy belépjen a kommunista pártba. A visszautasítás

kegyvesztettséget vont maga után: elvesztette csíkszeredai állását, kihelyezték Csíkdánfalvára, majd 1959-ben letartóztatták, ahogyan a testvérét, Csabát is, aki szintén tanár volt Gyimesfelsőlokon.

Az 1956-hoz kötődő romániai letartóztatásokat, pereket kutató szakirodalomban a Puskás csoport név alatt találjuk meg a könyv szerzőjét és még tíz személyt – tanárokat és diákokat. Rendszerellenes tevékenységük néhány versből állt, valamint egy ismeretlen feladójú levélből, amely szervezkedésre ösztönözte a diákokat. Három évvel a forradalom után mindenkiről kiderült, hogy érdekelték a Magyarországon történetek, esetleg szimpatizáltak is ezekkel: a fiatal tanárok rádiót hallgattak, hogy tudomást szerezzenek az eseményekről, Kovács Dénes rajztanár egy magyarországi napilapban Pándi Pál írását aláhúzta és megmutatta tanár kollégáinak, a visszaemlékezés szerzője egy verset írt *Október 23* címmel, és ezt felolvasta 1956 novemberében egy esküvőn, Sántha Imre 11. osztályos tanuló szintén verseket írt. Mindezt Puskás Attilát 20 év, Palczer Károlyt 15 év kényszermunkára ítélték, Bereczk Lajos 8 évet, Kovács Dénes 6 évet, Kovács Gyula 8 évet, Lőrinczi János 7 évet kapott a javítóbörtönben. A diákok szintén javítóbörtönben letöltendő büntetést kaptak: János László 3 évet, Sántha Imre 7 évet, Szőcs László 7 évet, Vorszák János 7 évet és Zsók László 6 évet.

A családból nemcsak a két testvért zárták el, hanem édesapjukat is: őt még az 1940-es évek végén internálták a szamosújvári börtönbe, ahol egy hónapot tartották fogva. A fiúk ennél hosszabb ideig voltak elzárva, mindketten 1964-ben szabadultak az általános közkegyelemmel. Ez viszont nem jelentet-

te azt, hogy a családot többé nem figyelik meg. Édesapjuk dossziéját a halálakor zárták le, a kikért iratokból pedig az is kiderült, hogy volt, amikor főtéri sétaín követték, arról is beszámolva, hogy melyik kिरakatnál időzött el. A jelentésekből felfedhető egyes informátorok kiléte is: voltak közöttük közeli, barátoknak hitt személyek, munkatársak és idegenek egyaránt. A szerző nem vádaskodik, inkább magyarázatot keres. Egy fejezet is szól arról, hogy miként szerveztek be valakit besúgónak, milyen hálózatban működött az információk továbbadása.

A börtönben töltött évek alatt szintén jelentettek egymásról a börtöntársak, róla és testvéréről is vannak ilyen vallomások. A testvére történetét bemutató részt egy kiszólással zárja: ha a három személy, aki megjelenik ezekben az iratokban, még él, keresse fel.

A könyv második része alapos kutatómunka után készült el, az utolsó fejezetben számszerűsítve is van, hogy mennyi iratot őriznek a családról a Securitate Irattárát Vizsgáló Országos Bizottságnál. Azonban a közölt jelentések, levéltári iratok hivatkozásai hiányoznak. Ezeket nem ártott volna egyenesen közölni, további kutatások érdekében.

Az emlékezés Pierre Nora szerint a múlt visszahódítása, amely révén identitás konstruálható. Puskás Attila élet-története, ahogyan könyve is, két nagy egységre és ellentétre tagolódik: a polgári értékrendben felnőtt fiatalokra és a kommunizmus éveiben megélt felnőttkorra. Az olvasó pedig egyszerre ennek a két világnak lesz a részese, akár a jelenre vonatkozó párhuzamokat is felismerve.

Újvári Dorottya

■ JEGYZETEK

1. Puskás 2017. 11.

2. Puskás Lajos pedagógus szakmai pályáját és a Tízes Szervezet kolozsvári működését Vincze Gábor ismertetette. (Vincze Gábor: *Puskás Lajos és a kolozsvári Tízes Szervezet*. Korunk 1996. 4. sz. 100–105.

A GYERGYÓI SZEMLE EGYESÜLET VÁLLALKOZÁSAI

■ 2014 januárjában közel harminc értelmiségi és intézményvezető gyűlt össze Gyergyóremetén, és megállapodtak abban: szükség van egy olyan folyóiratra, amelyik figyelemmel kíséri a Gyergyó-medencében folyó tudományos kutatásokat, felerősíti a térségről szóló tudományos diskurzusok hangját. A kérdés az volt: képesek leszünk-e megszólítani a helyben élő, illetve az innen elszármazott kutatókat? Nem kétséges ugyanis: akkor tud valaki könnyebben hazatérni és itthon kamatoztatni tudását, ha folyamatosan részese a helyi folyamatoknak.

Tudományos és ismeretterjesztő folyóiratunk, a *Gyergyói Szemle*, évente egyszer megjelenő kiadvány. Az anyagiak egyelőre nem teszik lehetővé az évi többszöri megjelenést. Rovataink: történelem, természettudományok, szociológia és szociális munka, művészetek, irodalom, gazdaság, néprajz. Van korrektorkunk, olvasószerkesztőnk, tördelőszerkesztőnk, titkárunk. Lapszámaink tematikusak. Az első szám az első világháborúra emlékezett, a második az elvándorlás kérdését vette górcső alá, a harmadik idén jelenik meg és a kommunista rendszer gyergyói viszonyait dolgozta fel. Fontosnak tartjuk, hogy a térséget érintő kérdésekről minél átfogóbb képet nyújtsunk – a multidiszciplinaritás jegyében. Ezt tartjuk szem előtt a tervezett oktatási, illetve a turizmussal és a fürdőélettel kapcsolatos számaink előkészítése során is.

A hét rovat a kutatási területek szerint alakult ki. Amit a gyergyói térség sajátos oktatási rendszere is meghatároz. Gyergyóremetéről például több a színész, történész, irodalomszakos értelmiségi; a térségi közigazdászok zömmel gyergyószentmiklósiak; Gyergyószárhegyről és Gyergyóalfaluból több-

nyire képzőművészek kerültek ki; több néprajzszakos van Gyergyószárhegyről és több biológus Gyergyótekerőpatakról. A kutatók jó része a gyergyószentmiklósi Salamon Ernő Gimnázium diákja volt, a községekben lévő általános iskolák hatása mégis jelen volt a pályaválasztásban. A szociológia és szociális munka azért kapott külön rovatot, mivel 16 kutató tevékenykedik jelenleg az erdélyi tudományos életben Gyergyóból e két területen. Ha a hét rovatba nem illeszthető téma kerül be a folyóiratba, természetesen megjelenik külön rovatként. A helyi olvasóközönség miatt fontosnak tartjuk az ismeretterjesztő jelleget.

Első lapszámunk ötszáz, a második már ezer példányban jelent meg. Minden írás végén román és angol nyelvű kivonatot is közlünk. Lapszámaink bemutatására különböző rendezvényeket szervezünk mind a településeken, mind az oktatási intézményekben. Ezeket azért tartjuk fontosnak, mivel így kommunikálni tudunk a helyi közösséggel, és ki tudjuk kérni véleményét a feldolgozandó témák prioritását illetően.

A térségről szóló diskurzust elősegítik a *Gyergyói Szemle* nyári találkozói, amelyek voltaképpen egész napos beszélgetések a kutatókkal. Itt került górcső alá a gyergyóiság mint identitás. Kiderült, hogy igencsak atomizált a térség, és „határai” sem voltak állandóak a múltban. Jelenleg van egy 18 000 lakosú municípium, Gyergyószentmiklós, egy 2500 lakosú üdülőváros, Borszék és hat nagyközség, melyek közül pl. Gyergyóremete lakosságszáma meghaladja a 6000 főt. Gyergyószentmiklós gazdasági nehézségekkel küzd, a térség integrációjához nem rendelkezik jelenleg megfelelő feltételekkel, kevésbé területi-adminisztrációs központ (Hargi-

ta megye központja Csíkszereda). Több község pedig fejlődésben lévő, kisváros jellegű település, több fontos intézménnyel, de mégsem alkalmasak méreteik miatt a térség központi szerepének betöltésére. A települések közösségeit meghatározza az erős lokálpatriotizmus, ami a térségi együttműködés hiányosságai miatt bezártsághoz vezetett. Sokan ezt kölcsönös rivalizálásként élik meg, a politikai megosztottság mellett. A Gyergyói-medence Székelyföld része, magyar többségű vidék, azonban a történeti Gyergyó fiúszék területén ma „Gyergyó” előnévű, román többségű települések is vannak zömében a Békás- és Tölgyesi-szorosokban. A múltban rendelkezettek e román közösségek gyergyói identitással, a jelenben a kulturális kapcsolatok újjáépítésének lehetősége a jövő kérdése. A gazdasági egymásrautaltság alapja lehetne az együttműködésnek.

Az elszármazott értelmiségiekkel és a helyben élő kutatókkal, előjárókkal való tapasztalatcserék kulcsfontosságúak az új cselekvési tervek kidolgozásában. Az elszármazott kutatók akkor érzik a fontosságát ennek, ha megszólítjuk őket, a helyben élők, bármilyen furcsa, gyakran nem reagálnak a megkeresésekre megfelelően, mivel részesei a helyi rivalizálásoknak, ellentéteknek. A problémához hozzájárul a helyben élő közéleti személyek, kutatók továbbképzésének a megoldatlansága, adott esetben hiányos felkészültségük az adott szakterületen. Viszont a helyiek mindennapi gyakorlati tapasztalattal rendelkeznek az itthoni viszonyokat illetően, ezért a két csoport együttesen szükséges a sikerhez.

Mivel a tudományos kutatók zömében az egyetemi hallgatókból kerülnek ki, célul tűztük ki a gyergyói egyetemisták hálózatának kiépítését, hogy motiváljuk őket ösztöndíjakkal vizsgadolgozatuk témájának megválasztására. Eddig több mint száz gyergyói egyetemi hallgatót kerestünk meg ezekkel a kérdésekkel: mi a vizsgadolgozatuk témája, szeretnének-e hazatérni? Fontos szerepet szánunk az évente

megrendezett Gyergyói Diákkonferenciának, amelyen az egyetemi hallgatók a különböző tudományterületek képviselői előtt bemutathatják kutatásaikat. Az egyesület évente szerény ösztöndíjat ad az ígéretes kutatások megvalósításához.

A hallgatók témaválasztását elősegíti a honlapunkon közzétett bibliográfia (www.gyergyoiszemle.ro), mely a folyóiratbeli hét rovat szerint csoportosítja a gyergyói kutatók publikációit. Jelenleg több mint 1200 szócikket sikerült összegyűjteni a térséggel kapcsolatos munkák alapján. Így derült ki, hogy a jászvásári Alexandru Ioan Cuza Tudományegyetem több kutatója végzett természettudományi kutatásokat a térségben (főleg a geológia területén).

A helyben élő kutatók versenyképességének egyik oka, hogy kevésbé beszélnek idegen nyelveket, ezért nyelvtanfolyamok indítását is tervezzük, nemcsak számukra. Az angol mellett gyakran a román nyelv ismerete is hiányosságokat mutat.

A régióról szóló diskurzus akarva-akaratlan kidomborította a térségi kulturális értékeket, láthatóvá váltak olyan tényezők, melyek csak az egyik településről nézve eddig nem tűntek egyértelműnek. A zárt hegyközi medence, mint földrajzi egység, kulturális egységet is mutat, nemcsak a települések neve elé biggyesztett „Gyergyó” szó miatt. Felerősödött a gyergyóiság keresése, amely a múltba gyökerező sztereotípiákból táplálkozott és részben táplálkozik ma is. A kérdés, hogy az identitás változását fel tudjuk e ismerni az állandónak hitt kulturális jellemzők kavalkádjában? Képesek vagyunk e megismerni önmagunkat, múltunkat, társadalmunk jelenlegi viszonyait, gazdasági helyzetét stb.? Ha igen, felépíthetünk hiteles és követhető jövőképet a szellemi tőke visszaáramoltatásával.

Az önismereti folyamat része az egyesületünk által tervezett gyergyói értéktár összeállítása. A paraméterek most kristályosodnak ki, hogy ebbe mi kerülhet be és mi nem. Erdélyben az elmúlt években több országos vagy ép-

pen nemzetközi projekt keretében értékünk értéktár-lázban, azonban többször csupán felszínes adatbázisok keletkeztek vagy félbemaradt a nagyszabású munka. Egy folyamatosan bővülő, Gyergyó térségi értéktár nemcsak kifelé, hanem befelé is segít az önismeret terén. Kézzelfoghatóvá, megtalálhatóvá és ezáltal megismerhetővé tesz sok értékes embert, csoportot, vállalkozást, kulturális örökséget, sikeres projektet stb. Túl sok a székelységre ráérakodott sztereotípiá, melyek néha elfedik a valóságot és visszafele is hatnak, formálják a székelység identitását. Elvárásokat támasztanak, hogy milyennek kell lenni. A gyergyói embernek bírnia kell a hideget és bicskája kell hogy legyen, mert ha nem, nem is igazi székel. Pedig mi is éppúgy fázunk, ha hideg van, mint bárki más.

2017 tavaszán hallottuk a hírt, hogy a budapesti III. Székely Fesztiválon Gyergyó térsége lesz a díszvendég. A májusi rendezvény előtt alig egy hónappal kezdődtek meg az előkészületek. A gyergyói települések közös bannert készítettek, és ki-ki a maga településének bemutatását tervezte meg. A háromnapos eseményen egy-egy nap szokott bemutatkozni a három székel megye, a díszvendég pedig mindhárom nap teret kap, hogy bemutassa kulturális értékeit. Az előadások, koncertek mellett a főszerep a helyi termékek vásáráé.

A gyergyói vásárosok kiutazása és a turisztikai kínálat megtervezése mellett a helyi szervezők felvetették, hogy a Gyergyói Szemle Egyesület vállalja fel egy kulturális program összeállítását, ahol megfelelően bemutatásra kerülne a térség. A budapesti főszervezők jelezték, hogy ehhez kapunk egy mozi termet a Millenárison, a rendezvény helyszínén. A program *Betekintés a gyergyói térség életébe* címet kapta, és 28 előadást, filmbemutatót, kiállítást és könyvbemutatót tartalmazott. A gyergyói térségből 25 személyt hívtunk meg, akik elfogadták a felkérést. Egyesületünk tagjai közül is többen eljöttek, hiszen három napon keresztül folyamatosan szervezni, moderálni kellett

az eseményt. Itthon készítettünk plakátokat és szórólapokat, amiket majd a fesztiválon használtunk fel. A *Gyergyói Hírlap* napilap különszámot nyomtatott a fesztivál idejére, amiben szintén helyet kapott a programunk. Az idő rövidsége miatt több meghívott személy nem tudott eljönni, de így is egy olyan előadássorozat programját állítottuk össze, hogy többé-kevésbé bemutatathattuk a régió kulturális és természeti értékeit.

Utólag visszatekintve a szervezői munkát felfoghatjuk egy olyan folyamatnak, amely az ötletek összegyűjtése és megvitatása során, felszínre hozta azokat az értékeket, amelyeket közösségünk bemutatásra érdemesnek tart. A megmutatkozások több témakör köré csoportosíthatók: természeti értékek, épített örökség, kulturális örökség, etnikai sokszínűség, jelenkori kulturális élet, ugyanakkor ezen értékek magas szintű művészi megjelenítése (film, fotó) szintén önmagában is értéknek tekinthetők.

A természeti környezet értékeiből bemutatásra került a Gyilkos-tó, a térség több településén is megtalálható ásványvizek (Gyergyócsomafalva, Gyergyóremete, Borszék) és más altalajkincsek, a mozaikos táj természeti értékei, a gyógynövények és gyógynövény-készítmények, illetve a természeti kincsek, a gyógyászati turizmus (Borszék), a vadászati kultúra vagy akár a szárhegyi káposzta sajátosságai és értékesítése.

Az épített örökség témakörében az ötletek és a lehetőségek (részlet vevő előadók kompetenciái) alapján a gyergyószárhegyi reneszánsz udvarház (a Lázárkastély), a gyergyóalfalvi és gyergyóditrói templomok, a gyergyószentmiklósi főtér került bemutatásra.

A kulturális örökség témaköréből az előadások a népviseletről és annak elkészítési módjáról, a népi kultúra jelképeiről, népi mesterségekről (gyapjúfeldolgozás, szövés-varrás), vízi szerkezetekről szóltak, de szó volt a térségben található világháborús emlékhelyekről is. Nemcsak a székel, hanem a velünk együtt élő örmények kulturális öröksége is értéknek jelent meg.

A jelenkori kulturális élet területéről a térség irodalmi életét (az ezt összefoglaló négykötetes antológia formájában), kiemelten Rafi Lajos közelmúltban elhunyt roma költő munkásságát tartottuk fontosnak bemutatni. Az előadások mellett az értékek megjelenítésében nagy segítségünkre voltak a Gyergyói Fotóklub és Madaras Csaba fotóalbumai, valamint kiváló dokumentumfilmek (Gyilkos-tó, csomafalvi ásványvíz, gyapjúszövés, második világháború gyergyói hadeseményei, Rafi Lajos, valamint Ferencz Ervin ferences szerzetes életét bemutató filmek), amelyekre önmagukban is kiemelkedő értékként tekintettünk.

Előadásainkon, a budapesti közönség mellett sokan vettek részt elszármazott gyergyóiak is, akikkel megismerkedhettünk. Több előadás után alakult ki tartalmas beszélgetés a résztvevők között. Külön kerekasztal beszélgetés volt a gyergyói identitásról, ahol nem feltétlenül a hozzászólások minősége, hanem a különböző hozzászólók eltérő identitása és nézőpontja tette izgalmassá a beszélgetést. Másképp látja Gyergyó vidékét egy budapesti, aki járt

arra párszor és másképp egy háromszéki. A gyergyói települések küldöttségeinek tagjai rendre megjelentek az előadásokon és beszámoltak a helyi értékekről. Ebből a szempontból fontos önismereti jellege volt a rendezvénynek. Kizökkentünk az otthoni közegeből és máris jobban körülhatárolhatóvá vált, hogy kik vagyunk, csak éppen térségi szinten, ami nagyobb súlyt adott a jelenségnek. És ez hatott igazán mindenre, mind a küldöttségek, mind az egyesület tagjaira. Az előadások ettől függetlenül ismeretterjesztő jellegűek voltak, hiszen a térség bemutatása volt az elsődleges cél és nem tudományos konferencia szervezése. Örömmel vetjük tudomásul, hogy Budapesten élő, gyergyói származású tudományos kutatók is eljöttek és hozzászólásaikkal gazdagították az eseményt.

Többen felvetették a gyergyóiak közül, hogy efféle eseménysorozatot otthon is meg lehetne rendezni, milyen szép dolog lenne. Mi pedig, az egyesület részéről azt válaszoltuk, hogy ezt csináljuk otthon harmadik éve...

Nagy József – Dániel Botond

Barna Bodó

■ ***Democracy and live society – in Minority Conditions***

Keywords: *Ferenc Miszlivetz, civil society, public space, democracy, values*

The author takes Miszlivetz's idea as his starting point, according to which the main chance of a democracy in peril could lie in civil society. In other words, a self-renewing democracy would be needed in our age as well. His essay searches for an answer to the question whether the current concept of civil society opens a way for the widening and the reinterpretation of the democratic space, keeping it open. This can be realized if civil society appears as an arena of public life, where the different actors, ideas, values, aspirations and interests can freely confront and influence each other.

László Csibi

■ ***The Close-Up Photography of Lajos Erdélyi***

Keywords: *photo reporter, portraits, press photography, journalism, visual culture*

Lajos Erdélyi's memories reveal the achievements of the entire career of this artist who is about to turn 90. His name lives on not only by his special coverages, his photographs featured in Transylvanian media, and the volumes that he authored or co-authored, but also by having brought back to life a unique collection of photographs, which are connected to the names of Balázs Orbán and Count Sámuel Teleki, and by having kept alive in his work the specific art of the old Jewish cemeteries. Every photograph has a story of its own that must not be forgotten – says Lajos Erdélyi, who is the author of hundreds of portraits of Transylvanian personalities. Therefore, on the occasion of his round anniversary, the goal of the present article is to bring to light the career of a brilliant person and the stories behind his fantastic work.

László Fazakas

■ ***Kolozsvár/Cluj in the Age of Dualism: Sources, Researches and Issues***

Keywords: *Kolozsvár/Cluj, administrative, educational, cultural and religious centre, Dual Monarchy*

The period of the Dual Monarchy is mostly unknown in the case of Kolozsvár/Cluj, including the political system, the social and economic processes. It is rather peculiar, because the city was an administrative, educational, cultural and religious centre at that time. During the dualist period, urban development was so intense that it has shaped the city's image for centuries to come. Taking into account these processes, two main questions arise: why is our knowledge about this period so limited? Why has it not been researched more intensively?

Gábor Gyórfy

■ ***The Background Institution of Media Research and Studies***

Keywords: *media researches, Kolozsvár/Cluj, Medea Association, ME.dok*

The Medea Association was founded in 2005 to support the research and educational activities at the Journalism Department of Babeş-Bolyai University. The main achievements of the association are the organization of conferences for doctoral students, educational programs in the field of journalism, as well as the issue of scientific journal ME.dok (Media-History-Communication). The Communication and Media Research Institute created in 2010 in the framework of the association has published several volumes of studies related to media history and actual media trends.

Sándor Ilyés – Zsolt Jakab Albert

■ ***The Kriza János Ethnographic Society***

Keywords: *Kriza János Ethnographic Society, ethnography, Transylvania, Kolozsvár/Cluj*

The Kriza János Ethnographic Society was founded in March 1990, with the desire to become a representative institution for the interests of Hungarian ethnographers from Romania, thus to assure the necessary institutional framework for the efficiency of professional activities. It has been active from the beginning and with the development of ethnographic research and education its activity has become more and more extended and diversified. In 1994 it managed to purchase its own building, and the current location includes an ethnographic library, documentation centre, exhibition hall, lecture hall, research centre and publishing house. A further step was taken in 2004, when rooms were built in the loft, thus we can find a new exhibition and lecture hall, a guest room and an archive room. Researchers and all who are interested can consult the library, the documentation centre, the data bases (bibliographies, photo archive, archive of folk ballads, archive of ethnographic museums and collections, archive of Transylvanian Hungarian ethnographic values). The society functions also as a research centre and a background institute for Hungarian ethnographic education: it coordinates scientific researches, organizes conferences and exhibitions, and publishes books and periodicals.

Zoltán Tibori Szabó

■ ***Minerva – in the Service of the Community (1920-2018)***

Keywords: *arts, community, literature, press, science, Transylvania*

The Minerva Institute of Literature and Typography was the most important newspaper, book and textbook publishing house of Transylvania, one of the most important community organizations of the Hungarians living in Romania, which operated in Kolozsvár/Cluj between 1920 and 1948. It meaningfully endorsed the growth of Hungarian education, press, literature, science and arts. Its founders conceived it as the keystone of information, cultivation and self-organization of the Transylvanian Hungarians, as an institution that acts in behalf of the preservation, development, cultivation of self-identity of the community, but also as a bridge to other ethnic communities of the city and of the region. The study deals with the main facts and aspects of the re-establishment of this important Transylvanian Hungarian community institution in 1992, its development and activity during the past more than twenty-five years, as well as the struggle for the recovery of its property confiscated by the communist regime.

Pártoló tagok

András Sándor – író, költő, Nemesvita
Bencsik János – képzőművész, Budapest
gróf Degenfeld-Schonburg Sándor – közgazdász, München
Gálfalvi Zsolt – irodalomkritikus, szerkesztő, Marosvásárhely
Kelemen Hunor – író, politikus, az RMDSZ elnöke
Dr. Kende Péter – szociológus, Párizs
Dr. Kovalszky Péter – orvos, az AMBK elnöke, Detroit
Lauer Edith – politikus, az AMBK volt elnöke, Cleveland
Markó Béla – költő, politikus, Marosvásárhely
Nagy Péter – nyomdaigazgató, Kolozsvár
Paulovics László – képzőművész, Szentendre
Dr. Romsics Ignác – történész, akadémikus, Göd
Dr. Úry Előd – fogorvos, az Erdélyi Kör elnöke, Sopron
Dr. Varga István – ügyvéd, Orosháza

Támogató tagok

Ágh István – költő, Budapest
Árkossy István – képzőművész, Budapest
Dr. Avornicului Mihály – egyetemi adjunktus, Kolozsvár
Dr. Balla Bálint – szociológus, ny. egyetemi tanár, Berlin
Dr. Benkő Samu – történész, akadémikus, Kolozsvár
Dr. Bitay Enikő – akadémikus, Kolozsvár
Dr. Nicholas Bodor – vegyészprofesszor, Miami
Dr. Buchwald Péter – vegyész, Kolozsvár
ifj. Dr. Buchwald Péter és Amy – gyógyszervegyész, egyetemi tanár, Miami
Dr. Csapody Miklós – irodalomtörténész, Budapest
Dr. Cseh Áron – jogász, diplomata, Budapest
Csöregi Csenge – Emberi Erőforrások Minisztériuma, ügyintéző, Budapest
Péter Deák – statikus mérnök, Zürich
Dr. Deréky Pál – irodalomtörténész, Bács
Dr. Egyed Ákos – történész, akadémikus, Kolozsvár
Ferencz Éva – levéltáros, Marosvásárhely
Dr. Filep Antal – néprajzkutató, Budapest
Amedeo Di Francesco – egyetemi tanár, Nápoly
Füzi László – irodalomtörténész, főszerkesztő, Kecskemét
Gálfalvi György és Zsigmond Irma – szerkesztő, író, Marosvásárhely
Dr. Geréb Zsolt – teológiai professzor, Kolozsvár
Dr. Gyarmati György – történész, főigazgató, Budapest
Dr. Hegyi Klára – történész, professor emeritus, Budapest
Judik Zoltán – építészmérnök, Budapest
Dr. Hermann Róbert – történész, igazgató, Budapest
Dr. Kántor István – orvos, Budapest
Kántor László – rendező, producer, Budapest
Kerekes György – szerkesztő, Kolozsvár
Dr. Kiss András – orvos, Pomáz
Kiss Károly – ny. agronómus, Élesd

Kónya-Hamar Sándor – költő, közíró, politikus, Kolozsvár
Korniss Péter – fotóművész, Budapest
Dr. Kovács András – művészettörténész, akadémikus, Kolozsvár
Dr. Kovács Zoltán – egyetemi docens, Kolozsvár
Könczey Elemér – grafikus, Kolozsvár
Lábody László – ny. államtitkár, Budapest
Márton László – vállalkozó-igazgató, Gyergyószentmiklós
Molnár Judit – szerkesztő, Nagyvárad
Nagy Éva – ny. tanár, Calgary
Dr. Nagy Mihály Zoltán – főlevéltáros, Nagyvárad
Dr. Pomogáts Béla – irodalomtörténész, Budapest
Dr. Singer Júlia – biostatistikus, Budapest
Dr. Szász István Tas – orvos, Leányfalu
Dr. Szász Zoltán – történész, tudományos tanácsadó, Budapest
Dr. Tamás Ernő és Sedlmayer Ella – Sopron
Dr. Tankó Attila – orvos, Budapest
Dr. Tibori Szabó Zoltán – szerkesztő, Kolozsvár

SZÁMUNK SZERZŐI

A lapozsmot szerkesztette: Cseke Péter

- Bakó Klára** (1952) – képzőművész, Csíkszereda
Balázs Imre József (1976) – költő, egyetemi docens, BBTE, főszerkesztő-helyettes, Korunk, Kolozsvár
Bodó Barna (1948) – politológus, egyetemi docens, Sapientia – EMTE (Kolozsvár), a bányai szövegykutató csoport vezetője, Temesvár
Berkli Timea (1977) – Transylvania Trust, társult oktató, BBTE, Kolozsvár
Bodó Márta (1963) – főszerkesztő, PhD, Keresztény Szó, Kolozsvár
Cseke Péter (1945) – irodalomtörténész, ny. egyetemi tanár, Kolozsvári Kommunikáció- és Média tudományi Intézet, igazgató, Kolozsvár
Csibi László (1978) – dokumentumfilm, társult oktató, BBTE, Kolozsvár
Dániel Bolond (1983) – szociológus, PhD, egyetemi oktató, BBTE, Kolozsvár
Erdész Ádám (1956) – történetész, PhD, MNL Békés Megyei Levéltára, igazgató, Gyula
Fazakas Attila (1972) – költő, Szavata
Fazakas László (1989) – doktorandusz, Eszterházy Károly Egyetem, Eger, főszerkesztő, Erdélyi Krónika
Ferencz Zsolt (1986) – rádiós újságíró, Területi Rádióstudió, Kolozsvár
Garda József (1938) – tanár, művelődésszervező, művészeti író, szociográfus, Kovácsza
Györfly Gábor (1971) – egyetemi adjunktus, BBTE, Kolozsvár
Hegedűs Csilla (1967) – ügyvezető alelnök, RMDSZ, Transylvania Trust Alapítvány, igazgató, Kolozsvár
Ilyés Sándor (1976) – néprajzkutató, PhD, BBTE, Kolozsvár
Irsán Csaba (1993) – doktorandusz, BBTE, Kolozsvár
Jakab Albert Zsolt (1979) – néprajzkutató, PhD, BBTE, Kriza János Néprajzi Társaság, elnök, Kolozsvár
Kész Orsolya (1994) – mesterképzés hallgató, BBTE, Kolozsvár
Könya-Hamar Sándor (1948) – költő, közíró, Kolozsvár
Márkó Béla (1951) – költő, író, politikus, Kós Károly Alapítvány, elnök, Marosvásárhely
Márki Sándor (1853–1925) – történetíró, egyetemi tanár, az MTA tagja
Nagy József (1986) – doktorandusz, ELTE, Budapest
Németh Júlia (1941) – műkritikus, néprajzkutató, Kolozsvár
H. Szabó Gyula (1951) – közíró, szerkesztő, Kritérium Könyvkiadó, igazgató, Kolozsvár
Székely Péter (1949) – tudógyógyász főorvos, Báthory István Alapítvány, elnök, Szilágyssomlyó, EMKE, elnök, Kolozsvár
Szuszánai Zsuzsanna (1972) – rádiós újságíró, Területi Rádióstudió, Marosvásárhely, BMC-tag, Kolozsvár
Takács Csaba (1955) – elnök, Communitas Alapítvány, Kolozsvár
Tibori Szabó Zoltán (1957) – szerkesztő, egyetemi docens, BBTE, Minerva Művelődési Egyesület, elnök, Kolozsvár
Újvári Dorottya (1992) – doktorandusz, BBTE, Kolozsvár
Zalán Tibor (1954) – költő, író, dramaturg, Budapest
Zalai Miklós (1948) – író, szociográfus, Budapest

TÁMOGATÓK

25nka
Nemzeti Kulturális Alap

„Miszlivetz [...] felvetése kontextuálisan utal arra, hogy a bajba jutott demokrácia esélye a civil társadalom lehetne. [...] Kérdés, hogy a ma érvényes civil társadalom-fogalom megnyitja-e az utat a demokratikus tér kitágítása és újraértelmezése felé, illetve nyitja is tartja-e azt. Ez akkor valósulhat meg, ha a civil társadalom a közélet arénájaként jelenik meg, ahol a különféle szereplők, gondolatok, értékek, aspirációk és érdekek szabadon ütköznek és összebékülnek, befolyásolják, keresztezik, gyengítik, kioltják, vagy éppen erősítik egymást. Ekként egyfajta kreatív káosz, a fennálló és átmeneti rend újratemetésének vagy újrafogalmazásának konszenzusos melegágya.”

(Bodó Barna)

ISSN 1222 8338

REZULTATELE FUNDAȚIILOR NOASTRE
ACHIEVEMENTS OF OUR FOUNDATIONS